

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Katedra sociologie

Diplomová práce

Bc. Tomáš Malík

**Mediální reprezentace sociální nepřizpůsobivosti –
kritická diskurzivní analýza**

**Media representation of social inadaptability –
critical discourse analysis**

Praha 2011

PhDr. Jiří Vinopal, Ph.D.

Poděkování:

Děkuji především panu PhDr. Jiřímu Vinopalovi, Ph.D. za vedení práce a také všem, kteří mě při jejím psaní podporovali.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15.8.2011

podpis

Abstrakt:

Tématem diplomové práce je konceptualizace mediálního diskurzu společenské nepřizpůsobivosti na praktickém příkladu zpravodajství internetového portálu iDNES.cz. Analyzuji možné ideové zdroje a sociální faktory, které existenci tohoto diskurzu podmiňují. Zároveň zjišťuji jeho konkrétní projevy v mediálních sděleních. Především to, jaké identity a charakteristické vlastnosti byly společensky nepřizpůsobivým lidem v textech žurnalisty připisovány v letech 2006 až 2009. Pro popis tohoto diskurzu jsem zvolil metodologický rámec kritické diskurzivní analýzy v podání Normana Fairclougha.

Klíčová slova: sociální nepřizpůsobivost, Romové, kritická diskurzivní analýza, agenda setting, média, iDNES.cz, chudoba, sociální vyloučení, hegemonie

Abstract:

The theme of this thesis is a conceptualization of media discourse of social inadaptability on example of news reporting on the internet portal iDNES.cz. I am analysing various ideological resources and social conditions which may influence the existence and prevailing of this discourse type. My goal was also to answer the question which social groups and individuals are associated with this label and what characteristics are attributed to them by journalists. The survey examined media texts from 2006 to 2009 within theoretical and methodological framework of the critical discourse analysis by Norman Fairclough.

Key words: social inadaptability, Roma, critical discourse analysis, agenda setting, media, iDNES.cz, poverty, social exclusion, hegemony

Obsah

1. Úvod	9
2. Metodologie	11
2.1 Pojetí diskurzu u Michela Foucaulta	11
2.2 Obecná společná východiska kritické diskurzivní analýzy	12
2.3 Kritická diskurzivní analýza Normana Fairclougha	14
2.4 Kritická diskurzivní analýza masových médií	16
2.5 Výběr textů pro analýzu	17
3. Sociální praxe	19
3.1 Teoretické a právní kořeny konceptu sociální nepřizpůsobivosti	19
3.1.1 Teorie společenské nepřizpůsobivosti	20
3.1.2 Zakotvení sociální nepřizpůsobivosti v právním řádu	22
3.1.3 Shrnutí	24
3.2 Chudoba a sociální vyloučení	25
3.2.1 Zasloužená a nezasloužená chudoba	26
3.2.2 Kultura chudoby	27
3.2.3 Sociální exkluze	28
3.2.4 Tři diskurzy sociální exkluze	30
3.2.5 Shrnutí	32
3.3 Postavení a historie Romů v České republice	33
3.3.1 Stručný nástin historie Romů na českém území před 2. sv. válkou	34
3.3.2 Situace Romů během a po 2. sv. válce	36
3.3.3 Základní faktografické údaje o Romech na území současné ČR	37
3.3.4 Ekonomické faktory sociální exkluze Romů v České republice	38
3.3.5 Stigma a konstrukce identity	44
3.3.6 Shrnutí	45
4. Diskurzivní praxe	47
4.1 Média a teorie agenda setting	48
4.2 Teorie hegemonie a model dominantních médií	49
4.3 Zpravodajské hodnoty	51
4.4 Etnické minority a nový rasismus	53
4.5 Mediální reprezentace Romů v českých médiích	55
4.6 Vztah majority k Romům	58
4.7 Zpravodajský portál iDNES.cz	60
4.8 Shrnutí	61
5. Analýza textů	63
5.1 Výzkumné okruhy	63
5.2 Mediální texty publikované v roce 2006	64
5.2.1 Reprezentační rovina	65
5.2.2 Identitární rovina	66
5.2.3 Vztahová rovina	67
5.3 Mediální texty publikované v roce 2007	67
5.3.1 Reprezentační rovina	69
5.3.2 Identitární rovina	70
5.3.3 Vztahová rovina	70
5.4 Mediální texty publikované v roce 2008	71
5.4.1 Reprezentační rovina	74

5.4.2 Identitární rovina	74
5.4.3 Vztahová rovina	75
5.5 Nástin mediálního pokrytí tématu společenské nepřizpůsobivosti v roce 2009	76
5.6. Shrnutí	77
5.6.1 Reprezenční úroveň analýzy napříč lety 2006 až 2008	77
5.6.2 Identitární úroveň analýzy napříč lety 2006 až 2008	79
5.6.3 Vztahová úroveň analýzy napříč lety 2006 až 2008.....	80
5.6.4 Závěr.....	80
6. Závěr.....	82
7. Literatura	85
8. Příloha 1 – seznam analyzovaných textů	93

Seznam použitých zkratk

CDA – kritická diskurzivní analýza

ČSÚ – Český statistický úřad

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

1. Úvod

Tématem předkládané diplomové práce je systematická konceptualizace diskurzu společenské nepřizpůsobivosti, která bude zahrnovat jak jeho možná ideová východiska a sociální faktory, které jej podmiňují, tak konkrétní způsoby realizace ve formě mediálních sdělení. Ačkoli je tento typ diskurzu stále častěji přítomen v nejrůznějších sférách veřejného života počínaje veřejným míněním přes politickou agendu některých aktérů až po jeho postupnou sedimentaci v oblasti společenskovědního bádání, chybělo mu doposud jakékoli teoretické zpracování. Mým hlavním cílem je tedy tuto mezeru vyplnit a nabídnout interpretaci možných východisek, které existenci diskurzu společenské nepřizpůsobivosti v České republice sytí. Poznatky této studie by měly přispět k rozšíření vědění o povaze diskurzů, které jsou v českém prostředí vedeny o problematice sociální exkluze.

Společenská nepřizpůsobivost je často zmiňována v souvislosti s jednáním a způsobem života českých sociálně vyloučených Romů. Ze své podstaty si tento pojem zároveň nárokuje vysvětlení, proč přetrvává jejich chudoba a marginální postavení v české společnosti.¹ Pokusím se proto zmapovat širší socio-kulturní rámec, z něhož je označení společensky nepřizpůsobivý člověk odvozeno a rovněž konkrétní významy a charakteristiky, které se k tomuto označení v české mediální produkci vážou. V této souvislosti se konkrétně zaměřím na zpravodajství internetového portálu iDNES.cz a významové roviny, které jsou v něm tzv. společensky nepřizpůsobivým lidem připisovány. Bude mě tedy jinými slovy zajímat samotný obsah pojmu společenská nepřizpůsobivost.

Při zpracování tématu diplomové práce vyjdu z Foucaultova předpokladu, že každý diskurz je produkován k vytváření a artikulaci určitých ideologických zájmů a legitimizaci zdrojů moci, dominance a nerovnosti. Samotné téma společenské nepřizpůsobivosti budu zkoumat pomocí metodologického rámce, který poskytuje kritická diskurzivní analýza rozvinutá Normanem Faircloughem. Využití této metody při mapování povahy určitého diskurzu předpokládá zkoumání daného fenoménu na třech vzájemně propojených analytických dimenzích – textové analýze konkrétní mediální produkce; analýzy diskurzivní praxe zaměřené na mechanismy produkce a konzumace daných textů; a konečně analýzy

¹ V tomto ohledu shledávám za zajímavý především poznatek (odvozený z textů a vyjádření politických aktérů), že v rámci diskurzu společenské nepřizpůsobivosti není typicky tematizován předmět samotného přizpůsobení. Zamlčeným předpokladem zmíněného diskurzu je tak podle mého názoru nepřizpůsobení se legitimním očekáváním většinové společnosti a jejich sociálním normám, aniž by však byly zohledněny možné strukturální překážky, které toto přizpůsobení mohou ztěžovat.

sociální praxe neboli institucionálních a socio-kulturních struktur, které podmiňují existenci a přetrvávání konkrétního typu diskurzu v čase.

K volbě tohoto tématu mě přivedla zejména má dlouholetá praxe terénního sociálního pracovníka v jedné z českých sociálně vyloučených lokalit obývaných zejména Romy. Mé zkušenosti s životními podmínkami a způsobem života romské minority se však poměrně razantně rozcházejí s mediálním obrazem, v němž bývají Romové nejčastěji vykreslováni. Zvyšující se frekvence užívání označení společensky nepřizpůsobivý člověk jsem ve veřejném prostoru zaregistroval v průběhu roku 2007. Zároveň mi však nebylo příliš jasné, z jakých ideových zdrojů toto označení čerpá svou legitimitu. Právě tento fakt a také to, že je ono označení často používáno v souvislosti s Romy, probudilo můj zájem o dané téma.

Rozhodl jsem se proto na možné příčiny zmíněné diskrepance zaměřit a pokusit se podrobněji ilustrovat procesy, které se na tomto způsobu mediální reprezentace Romů mohou podílet. Vzhledem k mé profesi sociálního pracovníka se v textu kromě relevantních teorií objeví také některé poznatky vyplývající z mých profesních zkušeností. Jejich čelem bude praktická ilustrace popisovaných fenoménů.

2. Metodologie

V rámci této kapitoly se budu věnovat metodologickým východiskům, které využívám pro zpracování tématu mediálního diskurzu sociální nepřizpůsobivosti. Použita bude metoda kritické diskurzivní analýzy. V krátkosti načrtnu, jakým způsobem konceptualizuje diskurz M. Foucault a také východiska přístupu kritické diskurzivní analýzy jako celku. Konkrétněji se zaměřím na přístup N. Fairclougha, který podává ucelený metodologický návod, jak při analýze mediálního diskurzu postupovat. Hlavním zdrojem inspirace bude jeho třídimenzionální model studia diskurzu, který rozděluje tři paralelní analytické roviny – analýzu sociální praxe, analýzu diskurzivní praxe a analýzu textů. Vzhledem k velkému množství článků, jež se týkají tématu sociální nepřizpůsobivosti ve zpravodajství iDNES.cz, vyjdu také z doporučení J. Miesslera, jakým způsobem zpracovávat velké množství mediálních sdělení v rámci kritické diskurzivní analýzy. Zmíněna budou rovněž kritéria výběru článků pro analýzu textu. Výzkumné okruhy vztahující se ke konkrétním projevům diskurzu v mediální produkci budou zařazeny v kapitole věnované analýze textu (kap. 5). Ty budou vycházet jak z předběžné analýzy článků, tak z analýzy sociální (kap. 3) a diskurzivní praxe (kap. 4).

2.1 Pojetí diskurzu u Michela Foucaulta

Ideové zdroje a inspiraci kritické diskurzivní analýzy je možné hledat v osobě M. Foucaulta a jeho studiích teoretické i empirické povahy. Současní teoretici diskurzivní analýzy z jeho pojetí diskurzu často vycházejí, modifikují je či se k němu vztahují kriticky. Běžný úzus rozděluje Foucaultovo dílo do dvou následných období – *archeologického* a *genealogického*, přičemž stěžejní část konceptualizace diskurzu pochází z období prvního.

Každá historická epocha je podle Foucaulta [2007] charakteristická svým jedinečným kognitivním schématem, jež nazývá *epistémé*. To vymezuje okruh vědění, neboli to, co je v daném historickém období možné považovat za pravdivé a určuje hranice toho, co je možné myslet, a o čem lze vypovídat. V principu je sice možné používat jazyk k vyjádření v podstatě neomezeného množství významů, ale o tom, zda budou přijímána rozhoduje právě epistémé dané epochy. V návaznosti na epistémé zavádí Foucault [2002] pojem *diskurzivní formace* a *diskurz* coby skupinu výpovědí, jež si nárokují pravdivost. Podle Foucaulta diskurz:

netvoří nekonečně opakovatelnou rétorickou či formální jednotku ... je tvořen omezeným počtem výpovědí, pro něž může být definován soubor podmínek jejich existence. Diskurz v tomto smyslu není ideální, nečasovou formou ... je to v každém ohledu záležitost historie – fragment historie ... jednota a diskontinuita historie samé [2002: 180-181].

Hranice jednotlivých diskurzů jsou tedy mlhavé, neboť se diskurzy vzájemně překrývají a transformují v čase. Foucault zároveň vymezuje pojem *diskurzivní praxe* jako soubor historicky a prostorově podmíněných anonymních pravidel, které definují určitá časová období a podmínky vypovídání v daném socio-kulturním prostředí [2002: 181]. Podle Foucaulta zároveň podléhají diskurzy určité míře kontroly a ne všechny subjekty k nim mají přístup. Foucault v této souvislosti říká, že „... všechny regiony diskurzu nejsou stejně otevřené a přístupné; některé jsou silně hájeny ... zatímco jiné se zdají být otevřené téměř ze všech stran a bez předchozího omezení k dispozici každému“ [1994: 20].²

2.2 Obecná společná východiska kritické diskurzivní analýzy

Na kritickou diskurzivní analýzu (dále jen CDA) je možné nahlížet dvojí základní optikou. V první řadě jako na označení stejnojmenného svébytného analytického přístupu N. Fairclougha, jehož práce na dané téma je možné v současnosti považovat za jedny z nevlivnějších a nejpracovanějších. V druhé řadě pak jako na obecné označení přístupů zabývajících se analýzou diskurzu z kritických pozic, které se v pojetí různých autorů více či méně odlišují, zároveň však sdílejí podstatné společné filosofické, teoretické a metodologické principy, jež umožňují zařadit je pod společné označení CDA. Jorgensen a Phillips [2002] identifikují pět základních společných znaků těchto přístupů, které budou přiblíženy v následujících odstavcích této kapitoly.

Prvním společným rysem přístupů pod souhrnným označením CDA je jejich nazírání na sociální procesy a struktury jako na jevy, které mají z podstatné části lingvistickou povahu. Míněn je tím post-strukturalistický předpoklad, že sociální svět není jednou pro vždy danou entitou, ale je neustále konstruován pomocí významů, které zprostředkovávají způsoby užívání jazyka. V tomto způsobu nazírání je právě jazyk klíčem a jediným možným prostředkem umožňující jednotlivcům přistupovat k sociální realitě. Diskurz je tak chápán

² V pozdější genealogickém období upírá Foucault [2000: passim] svou pozornost na vztah mezi mocí a věděním. V jeho pojetí se moc nevztahuje ke konkrétním aktérům (jednotlivcům, institucím či státu), ale je rozšířena napříč sociálním, které současně utváří. Její povaha tak není čistě opresivní, je rovněž produktivní silou formující jednotlivé diskurzy a obecně také podobu sociálního světa.

jako forma sociální praxe, jež má podstatnou roli v utváření sociálního světa. Podle Jorgensen a Phillips je v tomto ohledu cílem kritické diskurzivní analýzy (vlastní překlad) „... osvětlit lingvisticko-diskurzivní dimenzi sociálních a kulturních fenoménů a procesy změny v pozdní modernitě.“ [2002: 61] Lingvistická analýza diskurzu se však typicky neomezuje pouze na psané a mluvené texty, ale rovněž na obrazové figury jako jsou např. fotografie či malby. Také ty jsou analyzovány a interpretovány pomocí podobných metod, jaké jsou užívány v případě textů v pravém slova smyslu.

Druhou distinktivní charakteristikou CDA je premisa vzájemně se ovlivňujícího vztahu mezi diskurzem a ostatními formami sociální praxe. Diskurzivní praktiky sociální svět tedy nejenom utváří, ale zároveň jsou jím také utvářeny a tvarovány. Jinými slovy na rozdíl od striktně post-strukturalistického přístupu, který chápe sociální realitu jakožto determinovanou výhradně hrou jednotlivých diskurzů snažících se o nadvládu nad ostatními, není z hlediska CDA diskurz všeobjímající substancí, ale je ohraničen ve vztahu k ostatním nediskurzivním praktikám sociálního světa [Jorgensen, Phillips 2002: 61-62].

Dalším rysem CDA přístupů je požadavek na zakotvení lingvistické analýzy textů v jejich konkrétním sociálním kontextu. Texty tak nejsou samostatně stojícími analytickými jednotkami v tradičním lingvistickém smyslu, ale výzkumník by v ideálním případě měl brát v úvahu také jejich vztah k dalším textům (intertextualitu), mechanismy jejich produkce a konzumace a relevanci vůči dalším diskurzivním i nediskurzivním sociálním praktikám [Jorgensen, Phillips 2002: 62-63].

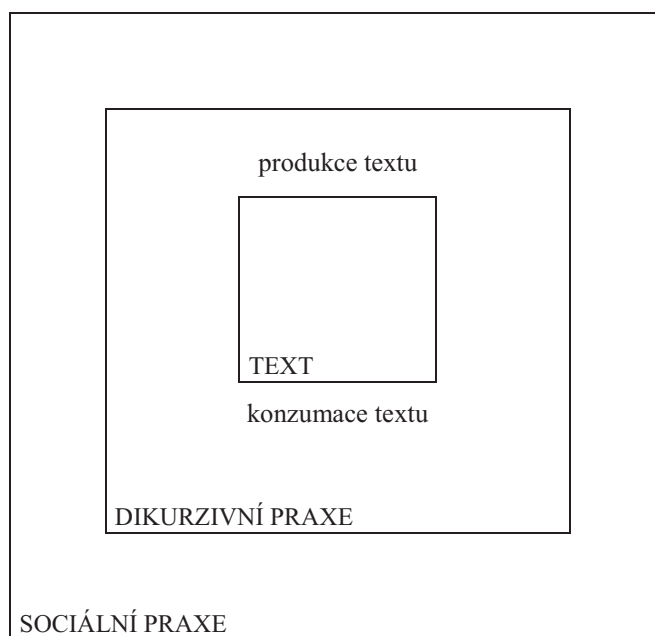
V rámci přístupů CDA je rovněž explicitně předpokládáno, že každý diskurz více či méně plní určitou ideologickou funkci. Účelem jednotlivých diskurzivních praktik je tak dle kritické diskurzivní analýzy snaha o (vlastní překlad) „... vytváření a reprodukci nerovných mocenských vztahů mezi sociálními skupinami ... mezi sociálními třídami, ženami a muži, etnickými minoritami a majoritou.“ [Jorgensen, Phillips 2002: 62-63] Moc není chápána ve foucaultovském smyslu jako obecná produktivní síla, která náleží jednotlivým aktérům s různými zájmy, ale je zdůrazňován její represivní charakter udržující určité sociální skupiny v podřízeném postavení. V tomto ohledu se CDA spíše než k post-strukturalismu přiklání k marxistickému pojetí ideologie.

Konečně adjektivum *kritická* se vztahuje k základním cílům CDA. Ty spočívají ve snaze poukázat na skryté či subtilní komunikační vzorce, které slouží k udržování nerovného statu quo a (vlastní překlad) „... přispět k sociální změně, stejně jako rovnějším mocenským vztahům v procesu komunikace a společnosti obecně.“ [Jorgensen, Phillips 2002: 64] Z výše uvedeného je evidentní, že CDA není ani zdaleka přístupem založeným na hodnotové

neutralitě. Od výzkumníka vyžaduje zaujetí odmítavého stanoviska k nerovnému rozložení moci ve společnosti, přičemž výsledky jeho výzkumu by měly v ideálním případě napomoci toto nerovnoměrné rozdělení sil narušit.

2.3 Kritická diskurzivní analýza Normana Fairclougha

Fairclough [1995] zavádí pro potřeby CDA vlastní třídimezní model analýzy diskurzu, který umožňuje empiricky zkoumat vztah mezi komunikačním jednáním a širším socio-kulturním prostředím, v němž (v našem případě mediální sdělení) vzniká. Tento model přístupu ke zkoumání diskurzu se sestává z textové analýzy, analýzy procesů produkce a konzumace textů a analýzy sociálního, politického a institucionálního rámce, který předchází analytické rovině zastřešuje. Zmíněný model reflektuje Faircloughovo přesvědčení, že jakákoli forma promluvy resp. použití jazyka je (vlastní překlad) „... historicky a sociálně ukotvenou formou akce, která je v dialektickém vztahu s ostatními aspekty sociální“ [Fairclough 1995: 54]. Diskurz a způsoby používání jazyka jsou tedy podle Fairclougha sociálním světem utvářeny, stejně jako jej mají schopnost utvářet a transformovat.

TAB. 1: třídimezní model CDA [Fairclough 1995:59]

V této perspektivě se jakékoli použití jazyka ve formě konkrétního sdělení sestává ze tří propojených dimenzí [Jorgensen, Phillips 2002: 68]:

- jde o *text* ve formě písemnosti, ústního sdělení či obrazového materiálu
- *diskurzivní praxe*, která zahrnuje způsoby produkce a konzumace textů
- *sociální praxe* - širšího socio-kulturního rámce, v němž jednotlivé typy diskurzů existují

Analýza *sociální praxe* může podle Fairclougha probíhat na mnoha různých úrovních lišících se mírou abstrakce. Počínaje okamžitým situačním kontextem zkoumaného sdělení, přes konkrétní institucionální praktiky, jež jeho podobu bezprostředně ovlivňují, až po širší sociální a kulturní rovinu. Poslední zmíněnou úroveň ztotožňuje Fairclough zejména s analýzou ekonomického, politického (s důrazem na roli moci a ideologie) a kulturního (utváření hodnot a identit) rámce dané společnosti [Fairclough 1995: 62].

Diskurzivní praxe je podle Fairclougha zprostředkujícím článkem mezi textem a sociální praxí. Její analýza se soustředí na nejrůznější aspekty procesu produkce a konzumace textů. V případě analýzy masových médií jde především o zkoumání způsobu, jakým dochází k přetváření událostí do formy mediálních sdělení, stejně jako významových posunů, ke kterým během tohoto procesu dochází. Výzkumník se také může zaměřit na stopování řetězce, který jednotlivé texty propojuje, stejně jako na mnoho dalších rysů, které jsou závislé na povaze zkoumaného jevu a specifických otázkách, na něž ve svém výzkumném projektu hledá odpověď. V druhé podstatné rovině analýzy diskurzivní praxe se ohniskem zkoumání stává samotné publikum. Především to, jak předkládané mediální sdělení interpretuje a do jaké míry je jimi ovlivňováno [Fairclough 1995: 58-59]. Nicméně, jak podotýkají Jorgensen a Phillips [2002: 82], skutečně se této fázi analýzy věnuje jen nepatrná část výzkumníků CDA.³ Upozorňují, že ani samotný Fairclough sociologicky nezkoumá proces, kterým jsou texty kódovány a dekodovány. Daleko častěji vychází jen z lingvistické analýzy textů a zaměřuje se na prolínání jednotlivých diskurzů (interdiskurzivitu), v nich obsažených.

Konečně analýza *textů* v zásadě vychází z tradičních nástrojů lingvistiky a soustřeďuje se na formální i významové rysy použitého jazyka – syntaxi, sémantiku a také pragmatiku. Fairclough současně hovoří o možnosti zkoumat text na třech paralelních rovinách: *reprezentační*, která se zaměřuje na reprezentaci a rekontextualizaci sociální praxe a text coby nositele určité ideologie; *identitární*, jež obnáší způsoby konstrukce identit aktérů, kteří jsou zapojeni ve sdělované události – mohou jimi být samotní reportéři, „třetí strana“, o které je vypovídáno, či přímo publikum; *vztahová* rovina zahrnuje zkoumání relací, v jakých jsou

³ Není se ostatně čemu divit. Zvláště v případě textů produkovaných masovými médii se zdá být zkoumání jejich recepce a vlivu na značně heterogenní publikum takřka nemožným úkolem. Přibližným vodítkem tak podle mého názoru mohou být jen obecné hypotézy a teorie účinků médií.

jednotlivé subjekty v textech vykreslovány (např. vztah expert-politik; reportér-publikum apod.) [1995: 5].

Zároveň je však nutné podotknout, že ne všechny popsané metody je nutné v konkrétním výzkumném projektu obsáhnout cele. To, zda se CDA zaměří spíše na jeden z aspektů popsaného třídimenziálního modelu, záleží ryze na povaze výzkumného záměru. Jinými slovy (vlastní překlad) „... není zde ustálená procedura analýzy či podoby výsledného materiálu: výzkumný design by měl být střížen na míru potřebám konkrétního projektu“ [Jorgensen, Phillips 2002: 76].

Posledním aspektem Faircloughova přístupu, o kterém bude v této kapitole v krátkosti pojednáno, je jeho koncept *řádu diskurzu*, který z části přebírá od M. Foucaulta. Za řád diskurzu označuje Fairclough [2006: 200-201] otevřený systém vztahující se ke specifické oblasti sociální, jež je tvořen sumou všech diskurzivních typů a žánrů, které jsou v této oblasti typicky využívány. Tento systém je nakloněný změně ve chvíli, kdy do něj začínají pronikat diskurzy z jiných diskurzivních řádů. Podle Fairclougha usilují jednotlivé diskurzivní řády v hegemonickém zápase o dominantní postavení, které může vyústit ve více či méně zásadní změnu společenského uspořádání. Jorgensen a Phillips [2002: 72] ilustrují Faircloughovy úvahy na příkladu britského systému zdravotní péče⁴, kde došlo k nahrazení *welfare* diskurzu (či také diskurzu sociálního zabezpečení) neoliberálním *konzumním* diskurzem, ve kterém je nemocný chápán nikoli jako pacient, ale coby zákazník.⁵ V návaznosti na marxistickou teorii hovoří v této souvislosti Fairclough [2006: 207-215] o procesu komodifikace sociální sféry.

2.4 Kritická diskurzivní analýza masových médií

Klíčový metodologický problém, před kterým se ocitá výzkumník analyzující konkrétní mediální diskurz, spočívá v nutnosti rozhodnout se, jak naložit s potenciálně velkým množstvím mediálních sdělení, jež daný diskurz konstituují. První a poměrně zásadní volba často spočívá už ve výběru výzkumné metody. Nabízí se kvantitativní obsahová analýza, se

⁴ Nečasová [2001: 78] vztahuje tento posun k širšímu spektru britské sociální sféry, kde s koncem 80. let 20. století došlo k nahrazení *welfare* diskurzu tzv. *novým konzumerismem*, který mj. spočívá v pronikání čistě podnikatelských subjektů do oblasti veřejných služeb.

⁵ Podobný ekonomizující trend je podle mého názoru možné sledovat i na vývoji sociální politiky v ČR. Dominuje zde diskurz označující uživatele sociálních služeb jakožto *klienty*, s nimiž se sjednává *zakázka* či *kontrakt*, jehož naplnění je posléze podrobeno *evaluaci*. Nástup konzumního diskurzu je podle mého soudu možné pozorovat také na případě českého vysokého školství. Podle představitelů současné vládní koalice by do něj měly být v budoucnu zavedeny tržní mechanismy, které zvýší konkurenci mezi studenty i vysokými školami, zvýší kvalitu vzdělání a uleví státnímu rozpočtu.

všemi jejími omezeními, která nicméně umožňuje na základě předem definovaných jednotek analyzovat i stovky textů. Současně však s rizikem podstatné ztráty významu a kontextu zkoumaného fenoménu. Kvalitativní CDA naproti tomu umožňuje zkoumat texty dostatečně do hloubky, ovšem s vědomím, že bude třeba omezit zkoumaný vzorek jen na nevelký počet článků, neboť je extrémně náročná na analytikův čas⁶. Takový postup by spočíval v provedení dílčích diskurzivních analýz jednotlivých článků a jejich závěrečnou obsáhlou syntézu.

Miessler naproti tomu navrhuje konstruktivní spojení výhod obou přístupů, které obnáší kvalitativní analýzu textu na základě významu, bez závislosti na nutnosti zkoumat formální lingvistické kategorie. V jeho podání analytik CDA definuje vlastní významové jednotky, jež se v daných textech opakovaně vyskytují. Na rozdíl od obsahové analýzy je však nedefinuje předem, ale činí tak až v průběhu samotné analýzy. Konstatuje, že oproti:

obtížně realizovatelné „sérii diskurzivních analýz“ jsou sice výsledky komunikovatelné a nepředstavují takovou zátěž ani pro výzkumníka, ani pro čtenáře, dochází ze ovšem ke ztrátě významu ... analytik (*však* – pozn. autora) může tyto ztráty kontrolovat a zachovat tak to, co považuje za klíčové. Na úkor nepodstatných detailů, které by odváděly pozornost, tak má možnost zdůraznit klíčové aspekty analyzovaného diskurzu a jejich vazby na sociální kontext, různé pravidelnosti a variace, eventuálně vývoj diskurzu v čase. [2008:120]

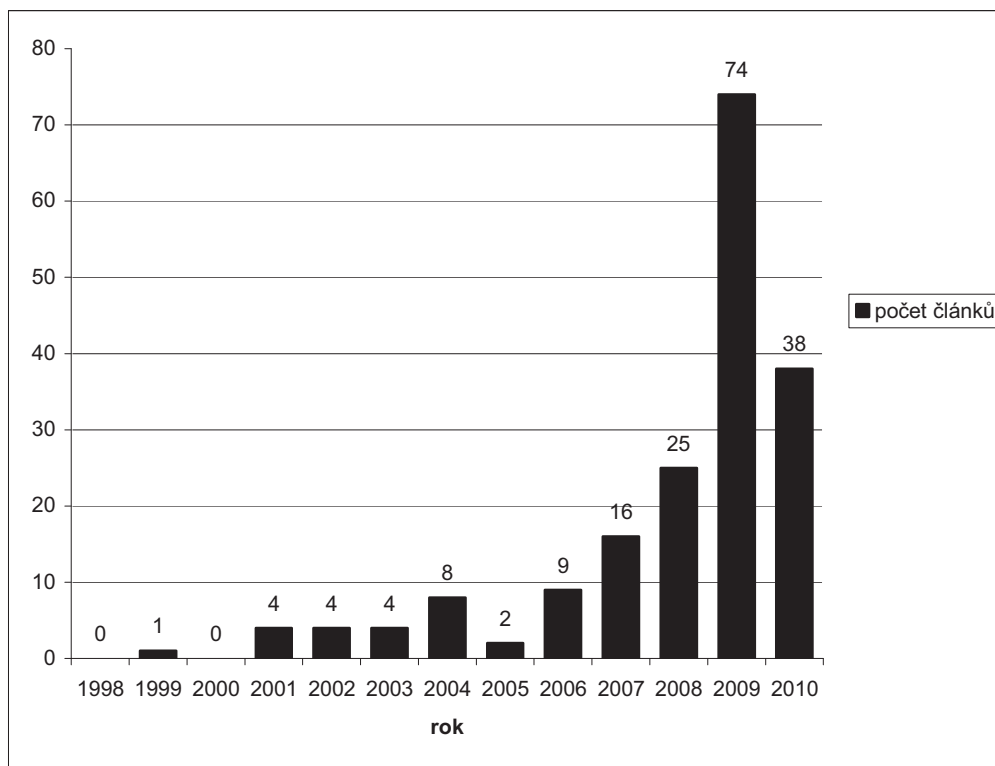
2.5 Výběr textů pro analýzu

Pro textovou analýzu budou využity články publikované na portálu IDNES.cz v jeho zpravodajské sekci. Kritériem výběru je tématické zaměření na problematiku *společenské nepřizpůsobivosti*. K analýze tedy budou využity jen články, které s tímto tématem explicitně pracují. Do výběru bude zahrnuto 124 mediální sdělení, počínaje rokem 2006 až 2009.

Toto časové ohraničení má své metodologické opodstatnění. S rokem 2006 se ve zpravodajství iDNES.cz oproti letům minulým podstatně zvýšil počet článků, v nichž se operuje s pojmem *společenská nepřizpůsobivost*. V následujících letech se tento trend prohloubil a kulminoval v roce 2009. V roce 2010 se počet článků s výskytem tohoto pojmu snížil a zároveň došlo k restrukturalizaci portálu iDNES.cz, ve kterém se vydělila samostatná rubrika *Kraje*, která se věnuje regionálnímu zpravodajství. Ta je formálně nezávislá na

⁶ Miessler [2008: 118] odhaduje čas strávený samotnou analýzou textu přibližně dvaceti článků na zhruba jeden až tři měsíce usilovné práce s konečným výstupem čítajícím 50-100 stran textu.

zpravodajské sekci iDNES.cz [Rozbalte... 2010]. Právě druhý důvod sehrál nejzásadnější roli v rozhodnutí články publikované v roce 2010 do analýzy nezahrnout.

GRAF 1: články s tematikou sociální nepřizpůsobivosti publikovaných od jeho vzniku do roku 2010

Důvody, proč byla pro analýzu mediálních textů vybrána právě zpravodajská část portálu iDNES.cz, jsou dvojího druhu. Jednak jde o informační server, který v posledních pěti letech zvítězil v čtenářské anketě oblíbenosti *Křišťálová lupa* (kap. 4.7). Druhý důvod je pak ryze pragmatický. Na rozdíl od dvou dalších nejčtenějších zpravodajských serverů Novinky.cz a Aktualne.cz umožňuje systematické vyhledávání publikovaných článků i několik let zpětně.

3. Sociální praxe

Předmětem analýzy sociální praxe konkrétního diskurzu je zmapování sociálních a kulturních vztahů a struktur, které konstituují širší kontext dané diskurzivní praxe. Jak už bylo řečeno dříve, mohou mít podle Fairclougha tyto aspekty, jež se podílejí na výsledné podobě diskurzu, diskurzivní i nediskurzivní povahu. V rámci této kapitoly se tedy s ohledem na téma společenské nepřizpůsobivosti zaměřím na tři základní dimenze sociální praxe, které považuji za relevantní.

Popíšu možné teoretické a právní kořeny diskurzu sociální nepřizpůsobivosti. Konkrétně se budu soustředit na ukotvení pojmu *společenské nepřizpůsobivosti* v právním řádu Československa a později také samostatné České republiky a s ním související nepřiliš úspěšné pokusy tento termín etablovat na akademické úrovni.

Také mne bude zajímat problematika chudoby a sociálního vyloučení. Jednak proto, že jsou texty referující o společenské nepřizpůsobivosti nejčastěji prostorově situovány do lokalit, které bývají označovány za sociálně vyloučené. Jednak díky nahrazení pojmu společenská nepřizpůsobivost termínem sociální vyloučení, ke kterému v českém právním řádu došlo v roce 2006.

Poslední dimenze analýzy sociální praxe bude věnována reálné situaci romské minority v ČR. Právě Romové jsou v analyzovaných textech spojováni s tzv. sociální nepřizpůsobivostí. Na rozdíl od předchozích dvou má tato rovina sociální praxe převážně nediskurzivní charakter.

3.1 Teoretické a právní kořeny konceptu sociální nepřizpůsobivosti

Přestože v současné době neexistuje adekvátní uznávaná vědecká teorie, která by pojem sociální nepřizpůsobivost alespoň fragmentárně vymezovala, lze podle mého názoru do jisté míry sledovat jeho návaznost na koncept *společenské nepřizpůsobivosti*, s nímž se v sociálních vědách (zejména sociální práci) a právním řádu operovalo v minulosti. Účelem následující kapitoly je rámcové představení teorie společenského nepřizpůsobení, která by pro pozdější analýzu mediálních textů vztahujících se k tzv. sociální nepřizpůsobivosti poskytla žádoucí referenční rámec. Je však třeba dodat, že texty, ze kterých teoretické ukotvení tohoto pojmu rekonstruuji, jsou do značné míry zatíženy kontextem společnosti reálného socialismu a jako takové jsou do značné míry normativní. Jinými slovy: spíše než stav tehdejšího

vědeckého poznání reflektují právní přepisy, ve kterých tento pojem označoval rozmanitou paletu sociálních deviací.

3.1.1 Teorie společenské nepřizpůsobenosti

Nakonečný [1972] označuje stav společenského nepřizpůsobení jako výsledek neúspěšného procesu socializace jedince. Za distinktivní znaky socializovanosti pak pokládá kromě *vnímavosti vůči sociálním stimulům* také adekvátní *přizpůsobení životu v dané skupině* [1972: 28]. Pojem společensky nepřizpůsobení lidé podle Nakonečného „... vyjadřuje pestrou a etiologicky a fenomenálně nejednotnou skupinu jedinců s nežádoucími konfliktními vztahy k jiným jedincům, skupinám nebo společnosti vůbec.“ [1972: 31]. Zároveň však upozorňuje, že společenská nepřizpůsobenost⁷ je poněkud široký a mnohoznačný termín, který je zvláště v psychologické literatuře zatížen negativním významem spojeným s jakýmkoli konfliktním vztahem jedince ke společnosti ve smyslu individuální psychopatologie. Důležitým kritériem, jež blížeji vymezuje neadaptovanost jedince je v souladu s dominantním dobovým étosem adjektivum *nežádoucí* konflikt, které Nakonečný chápe jakožto normativní hledisko vztahující se k duševnímu zdraví, stejně jako společenskému zájmu, jež chápe jako komplementární.⁸ Kromě výše uvedeného vymezení Nakonečný [1972] dodává, že společenská nepřizpůsobenost nemůže být chápána jako definitivní stav existence člověka, neboť proces sociální adaptace resp. socializace je fundamentálně dynamický a nikdy nekončí.

Za jeden ze základních předpokladů společensky přizpůsobené osobnosti chápe Nakonečný socializací efektivně osvojenou schopnost jedince vyrovnat se s frustrací vzniklou z nemožnosti bezprostředně uspokojit své individuální zájmy v rámci existujících sociálních norem. Zároveň upozorňuje, že psychologický model přizpůsobení není z teoretického hlediska dostačující, neboť prostá společenská konformita neznamena nutně také přizpůsobenost [1972: 49-50]. Nakonečný se, ve snaze dále precizovat pojem sociální nepřizpůsobenost, obrací ke klasifikaci Konopnického, jenž předpokládal dvě základní formy maladjustace – inhibovanou a agresivní. První skupina vykazuje podle Konopnického [Nakonečný 1972: 51-54] projevy útlumů v chování, zahrnující *nedostatek důvěry k novým věcem, osobám a situacím; deprese; stažení se z reality a nedůsledné jednání*. Druhá obnáší demonstrativně-bojové chování, jež je charakterizováno jako *nepřátelství vůči dospělým*;

⁷ Nakonečný [1972] ekvivalentně pracuje s pojmy maladjustace, maladaptace a nepřizpůsobivost.

⁸ Slovní spojení *nežádoucí konflikt* je takto specifikováno s ohledem na Marxovu teorii třídního boje, jakožto konfliktu univerzálně platného a legitimního.

neprátelství vůči dětem; mírnější formy asociálního chování a asociálnost. Je však evidentní, že i tato popisovaná psychologizující klasifikace společenské nepřizpůsobenosti je natolik všezahrnující⁹, že si je možné klást otázku, zda je z teoretického hlediska stále ještě nosná.

Z jiné než psychologicky normativní perspektivy, přistupuje ke konceptu sociální nepřizpůsobenosti Osmančík [1972]. Ten společenskou neadaptovanost rovněž vnímá jako stav konfliktu jedince s historicky a kulturně podmíněnými normami společnosti. Dodává však současně, že mnoho sociálně patologických jevů nevyplývá ani tak ze společenské nepřizpůsobenosti jedince, jako jsou spíše znakem adaptace na určitou sociální situaci, či normy deviantní subkultury, jíž je jednotlivec členem, nebo na členství v ní aspiruje. Osmančík rovněž zdůrazňuje, že deviantní chování nemůže být chápáno jako dědičné, přestože je ho možné pozorovat u konkrétních rodin po několik generací. Tato situace je podle něj vysvětlitelná „... sociálním přenosem určitých způsobů chování charakteristických pro jisté subkultury.“ [1972: 11] To, že se někteří lidé systematicky porušují společenské normy dává do souvislosti nikoli s jejich psychologickými dispozicemi, ale se sociální dezorganizací a anomickým stavem moderních společností (kapitalistických i socialistických¹⁰), ve kterých mohou zažívat obtížně snesitelné pocity odcizení a nemožnosti naplnění na ně kladených rolových očekávání.

Zřejmě nejméně rozporná definice společenské nepřizpůsobenosti, jíž je možné v dostupné dobové literatuře nalézt, spočívá v prostém distinktivním výčtu konkrétních sociálně patologických jevů a skupin obyvatel pod tuto kategorii řazených. Tímto způsobem postupuje Pavlok [srov. Haluza 1983: kap. 1], který de facto pouze reflektuje stav tehdejší úzu užívaného v sociální práci¹¹, aniž by se pouštěl do teoretické konceptualizace pojmu nepřizpůsobenosti. Pavlok mezi občany společensky nepřizpůsobené počítá: „... a) osoby s trestnou činností, b) osoby propadlé alkoholu nebo jiným toxickým látkám, c) osoby žijící v důsledku psychopatologie nebo jiných okolností způsobem nedůstojným občana socialistické společnosti.“ [1974: 4] Pro účel studia konceptu nepřizpůsobenosti v návaznosti na studovaný mediální diskurz se zdá účelné pozastavit se zejména nad posledním bodem. Ten podle Pavloka zahrnuje různorodou paletu podskupin, která zahrnuje prostitutky, lidi vyhýbající se práci a ty, kteří často mění zaměstnání, dále osoby žijící příživnickým způsobem života, aniž

⁹ V tomto vymezení je možné pod společenskou nepřizpůsobenost zahrnout tak různorodé projevy individuální psychopatologie, jakými jsou rozličné formy poruch osobnosti, duševní a vývojové poruchy apod..

¹⁰ Zmiňovaný materiál je samozřejmě do značné míry poplatný dobovému étosu a marxistické teorii. Konkrétně Osmančík [1972] zdůrazňuje, že je třeba výskyt sociálně patologických jevů v tehdejší Československu interpretovat s ohledem na to, že je socialistická společnost pouze přechodnou fází na cestě ke společnosti komunistické, která bude nutně těchto konfliktů prosta. Výskyt společensky nežádoucích jevů, tak v souladu s marxistickou teorií popisoval jako přetrvávající rezidua předešlého kapitalistického uspořádání.

¹¹ Pospíchal uvádí, že se toto vymezení ustálilo s metodickým nařízením MPSV ČSR v roce 1974 [2010: 10].

by se však zároveň dopouštěli trestné činnosti, lidi potulující se a ti bez stálého bydliště, stejně jako lidé mentálně a sociálně zaostalí [1974: 5-6]. Nutno však podotknout, že z analytického hlediska je tato optika stále značně všeobjímající, neboť zahrnuje širokou škálu projevů antisociálního chování s odlišnou etiologií i prognózou.

V současné (zejména etopedické) literatuře nebyl pojem sociálně nepřizpůsobená osoba dále podrobněji zkoumán a rozpracován. Používá se tudíž k označení podobného okruhu osob a sociálních deviací, které byly popsány v předchozím odstavci. Např. Vocilka [1994: 23] tento termín nijak neprecizuje a pouze konstatuje výčet kategorií, které kopírují tehdejší platnou legislativu. Na rozdíl od ostatních autorů však pracuje rovněž s pojmem *sociálně nepřizpůsobiví*, který vztahuje k mládeži, jejíž sociálně patologické jednání nemá trvalý charakter. Zdá se však, že nejde o termín, který by se v této souvislosti v odborné literatuře hlouběji etabloval. Také Tomeš se přiklání k výčtu typů antisociálního jednání, které předkládá Pavlok a současně dodává, že „(sociálně – pozn. autora) (n)epřizpůsobení občané netvoří jednotnou ucelenou skupinu, ale výrazně strukturované society, odlišné od příčin své nepřizpůsobenosti. Pro označení těchto skupin se užívá také výraz marginální ... skupiny“ [2001: 158].

Společným rysem všech výše zmíněných přístupů ke konceptu sociální nepřizpůsobenosti je absence explicitního důrazu na faktor etnicity nositelů tohoto označení. Daleko spíše se v jejich rámci pracuje s individuální psychopatií a antisociálním jednáním, které mohou být substrátem pro utvoření sociální skupiny nikoli však naopak. Uvedení autoři tedy jinými slovy nepředpokládají, že by pouhá příslušnost k určitému etniku, konkrétně Romům, mohla na úrovni jednotlivce automaticky znamenat dispoziční k antisociálním a psychopatologickým projevům. Někteří další autoři [srov. Nesětová, Hortvíková 2004; Tichý 2007] sice ve svých pracích Romy mezi sociálně nepřizpůsobené (skupiny) výslovně řadí, ale činí tak zcela arbitrárně a bez dalších komentářů, jež by toto zařazení teoreticky opodstatňovaly.¹²

3.1.2 Zakotvení sociální nepřizpůsobenosti v právním řádu

Jak uvádí Pospíchal [2010: 10] přešel pojem sociální nepřizpůsobenost do československého právního řádu spolu s prováděcí vyhláškou k zákonu o soc. zabezpečení č. 130/1975 Sb.

¹² V obou případech operují autoři daleko častěji s konceptem sociálního vyloučení a nepřizpůsobenost je okrajově a neurčitě zmiňována v souvislosti s procesem socializace.

vydanou MPSV ČSR. Sociální nepřizpůsobenost byla vymezena téměř identickým způsobem, jakým ji nastiňuje Pavlok [1974: 4]. Tento výčet byl později se změnou státního uspořádání pouze doplněn a kosmeticky¹³ upraven vyhláškou č. 182/1991 Sb. MPSV následujícím způsobem:

- osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody
- osoby, proti nimž je vedeno trestní řízení, popřípadě jim byl výkon trestu odnětí svobody podmíněně odložen a který ji (sociální péči – pozn. autora) potřebují k překonání nepříznivých sociálních dopadů
- občané závislí na alkoholu nebo jiných toxikomaniích, kteří sociální péči potřebují v řešení sociálních situací
- občané žijící nedůstojným způsobem života
- občané propuštění ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti

Přijetí obou těchto variant právních norem však, podle Pospíchal [2010: 12], nebylo jejich adresáty, v podobě sociálních kurátorů, nijak bezvýhradně akceptováno. Už v roce 1977 na Mezinárodním semináři k otázkám postpenitenciární péče konaném v Praze, zahrnoval jeden z jeho výstupů konstatování, že označení společensky nepřizpůsobená osoba není z praktického i etického hlediska příliš vhodné, neboť směšuje pachatele trestných činů s lidmi bez kriminální minulosti, což může být pro druhou skupinu z mnoha různých hledisek stigmatizující. Pospíchal dále dokládá, že:

Naposledy na pejorativnost a silné předlistopadové konotace ... poukázala pracovní skupina sociálních kurátorů při MPSV v roce 2001, současně navrhla změnu pojmenování na ‚člověk ohrožený sociálním vyloučením‘. Tuto iniciativu podpořila i Sekce sociálních kurátorů a svou II. celorepublikovou konferenci, konanou v květnu 2002, pojmenovala: ‚Chudoba a sociální vyloučení‘, čímž se přihlásila k sociálnímu vyloučení (oproti společenské nepřizpůsobenosti) jakožto stavu, jež je ohrožující pro většinu klientů kurátora. [Pospíchal 2010: 12]

V současnosti platná legislativa skutečně od používání a vymezení pojmu společensky nepřizpůsobení upouští a nahrazuje jej termínem *osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností a osoby ohrožené sociálním vyloučením*.¹⁴ K této změně došlo s

¹³ V předposledním bodě byl vypuštěn dovětek o socialistické společnosti.

¹⁴ Tichý [2007] nicméně poukazuje na fakt, že termín sociálně nepřizpůsobená osoba nadále přetrvává v

poměrně zásadní rekonstrukcí celé jedné z oblastí české sociální politiky v souvislosti s přijetím zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. a některých dalších právních norem.

3.1.3 Shrnutí

Závěrem je možné konstatovat, že pojem *sociální nepřizpůsobenost* evidentně není a nikdy nebyl dostatečně teoreticky ukotvený termín a jen obtížně může aspirovat na ucelenou teorii, jež by byla schopna reflektovat sociální realitu. Budí spíše dojem konceptu budovaného ex post, na základě legislativy konkrétně vytvořené pro potřeby sociálních kurátorů, zaměstnaných na městských národních výborech a později na městských úřadech. V odborné literatuře pojem společensky nepřizpůsobená osoba zřejmě přetrvává především ze zvykových důvodů a jeho význam je okrajový. Zahrnuje poměrně široký rozsah jevů od individuálních psychopatologií, k antisociálním projevům až po konkrétní sociálně deklasované a marginalizované skupiny. Zřídka se však vztahuje také na (etnické) skupiny, v nichž členství nevzniká volbou. Někteří autoři, především vysokoškolských skript, přesto mezi společensky nepřizpůsobené osoby (či alternativně nepřizpůsobivé) Romy řadí. Nicméně zároveň obšírněji nezdůvodňují, z jakého důvodu tak činí.

Současný právní řád České republiky od užívání označení společensky nepřizpůsobivá osoba upouští. Je nahrazen pojetím sociální exkluze, které implicitně načrtává dialektický vztah mezi dlouhodobým přeráváním nepříznivé sociální situace určitých skupin a osob a zbytkem společnosti. Vina za situaci těchto osob a marginalizovaných skupin není přisuzována striktně jim samotným a jejich neschopnosti úspěšně se socializovat, resp. se adaptovat na platné společenské normy. Zajímavý je v tomto ohledu fakt, že přestože s koncem kalendářního roku 2006 přestává mít pojem sociální nepřizpůsobenost zásadnější oporu v legislativě, byl právě tento rok ve znamení nárůstu mediálních textů (kap 2.5) ve zpravodajství iDNES.cz, které společenskou nepřizpůsobivost tematizovaly.

Teoretický koncept sociální nepřizpůsobivosti tedy může být podle mého názoru jen stěží považován za plnohodnotnou součást akademického diskurzu¹⁵. V tomto ohledu je zřejmě relevantnější hovořit o sociální nepřizpůsobivosti jako diskurzu právním. Přestože v českém zákonodárství přetrvávají už jen některé jeho fragmenty, tak se domnívám, že může

některých novelizovaných předpisech nižší právní závaznosti.

¹⁵ V rámci teorie sociálních deviací lze sice hovořit o tzv. biologizujících koncepcích sociálních deviací. Příčiny výskytu sociálních deviací ztotožňují s určitými anatomickými a fyziologickými predispozicemi člověka, který je „zrozen ke zločinu“. Nevztahují se však na kategorii etnika, národnosti či rasy, ale výlučně jednotlivců [Hrčka 2001: 153-162].

dobře sloužit při hledání ideologických zdrojů mediálního diskurzu *sociální nepřizpůsobivosti*. Zejména míněno v souvislosti se zkoumáním identit a charakteristik, které jsou „společensky nepřizpůsobivým“ lidem v mediálních textech přisuzovány žurnalisty.

3.2 Chudoba a sociální vyloučení

V rámci sociologické teorie je v posledních desetiletích problémem chudoby, jejich příčin a způsobu reprodukce hojně diskutovaným a analyzovaným tématem. Přesto v akademické obci neexistuje jednoznačný konsensus týkající se jak samotné definice chudoby, tak i způsobu jejího měření¹⁶. Vyjděme proto z obecného konstatování, že chudoba je úzce provázána s problematikou sociální stratifikace a jako taková je extrémním vyjádřením přetrvávající a narůstající příjmové nerovnosti v současných tržně orientovaných společnostech. Nejde však pouze o deskriptivní kategorii vztahující se k nerovné distribuci zdrojů a bohatství ve společnosti. V moderních společnostech, jež odvozují svou legitimitu z univerzálních občanských práv, jejichž součástí jsou i práva sociální, je považována často také za deviantní jev, který má potenciál ohrožovat sociální kohezi a integritu těchto společností. Chudoba zakládá specifický životní styl a sociální status, který jeho držitele udržuje v distanci od zbytku společnosti. Nutně je proto taktéž kategorií normativní, obecně vnímanou jako nepatřičný a nežádoucí element. Fenomén výskytu chudoby podléhá nejrůznějším racionalizačním strategiím ospravedlňujících její existenci a to jak ze strany deklasovaných, tak i těch vrstev, kterých se bezprostředně netýká.

Nejen v evropském prostoru je jedním podstatných rysů struktury chudoby a nerovnosti faktor etnicity. Stav materiální nouze se významně častěji objevuje právě mezi příslušníky etnických menšin. Ti jsou navíc konfrontováni s diskriminací jak na institucionální úrovni, tak i v běžném kontaktu s majoritní populací, což vede k dalšímu posilování a reprodukci jejich chudoby. V české společnosti je chudoba založená na etnickém základě v první řadě doménou Romů, kteří jsou od zbytku společnosti izolováni prostorově a také kulturně [Mareš 1999: 55].

¹⁶ V českém právním řádu se operuje s objektivním vymezením chudoby jako stavu hmotné nouze, který ohrožuje uspokojení základních potřeb jedince a jeho přežití. Hranice chudoby je definována částkou životního minima, které v případě jednotlivce činí 3126 Kč. Údaje ČSÚ z roku 2009 hovoří o tom, že se v ČR nachází odhadem 3,3 % domácností hospodařících s příjmy pod hranici životního minima. Příjmovou chudobou je pak akutně ohroženo přibližně 9 % populace s trendem nárůstu tohoto podílu oproti předchozím letům [Český statistický úřad 2010: 2].

V této kapitole budou, kromě obecného pohledu na problematiku chudoby, představeny dva základní koncepty využívané v sociálních vědách, jež aspirují na vysvětlení jejích příčin a zachycení životních strategií z ní odvozených. Těmito koncepty jsou *kultura chudoby* a *sociální vyloučení*. Věnovat se budu zejména druhému konceptu, neboť právě ten v posledních dvou desetiletích dominuje evropským debatám na akademické i politické úrovni. Zaměřím se rovněž na tři odlišné interpretace sociální exkluze, které jsou v sociologické literatuře označovány jako svébytné a ohraničené diskurzy.

Problém chudoby a sociální exkluze bude zkoumán v přímé návaznosti na významové jednotky obsažené v analyzovaných mediálních textech. V nich se operuje s pojmy jako *neplatič*, *dlužník*, *chudý*, *nezaměstnaný* etc..

3.2.1 Zasloužená a nezasloužená chudoba

Postoj společnosti jako celku k chudobě je samozřejmě závislý na jejím kulturním kontextu a podléhá rovněž proměnám v čase. V rámci evropských sociálních států je však podle Mareše historicky možné odlišit dvě základní varianty vnímání chudoby, lišící se mírou tolerance a společenské solidarity vůči nim uplatňované. Mareš na jedné straně hovoří o tzv. *zasloužené chudobě* (*deserving poor*) týkající se širokého okruhu bezmocných lidí, kteří se o sebe z „objektivních“ důvodů nejsou schopni postarat. Potřeba společenské solidarity vůči nim nebyla z obecného hlediska nikdy zpochybňována a byla předmětem společenského konsensu. Do této kategorie chudých řadí Mareš jednak jedince, kteří se kvůli svému stáří či postižení nejsou schopni uplatnit na trhu práce a jednak oběti situačních faktorů (jakými jsou např. živelná neštěstí), které jinak splňují představu středostavovské společnosti o řádném životě. Na straně druhé pak vymezuje *chudobu nezaslouženou* (*undeserving poor*), jež se týkala lidí fyzicky způsobilých pracovat, kteří však z různých důvodů své uplatnění na trhu práce nenašli. Příčiny jejich chudoby pak byly chápány jako důsledek morálního selhání v důsledku lenosti, neprozíravosti či kriminálního způsobu chování [Mareš 1999: 65-66].

Mareš dále dokládá, že přes rozvoj mechanismů sociálního státu, ideologie rozlišující mezi legitimní a nelegitimní chudobou v evropském prostoru nadále přetrvává a za její myšlenkový zdroj považuje hluboce zakořeněnou protestantskou *etiku práce*. Konstatuje, že majoritní společnost projevuje značnou hostilitu vůči chudým a nezaměstnaným a říká, že „(obecnou – pozn. autora) (t)endencí veřejného mínění je i podceňování potřeb chudých rodin a přeceňování výše podpor.“ [Mareš 1999: 67] Podle Mareše tak zůstala chudoba navzdory

zásadní změně společenských podmínek morální kategorií, poskvřující všechny chudé a sama je synonymem „... neúspěchu, nedostatečnosti, a tedy i nízké hodnoty člověka.“ [1999: 68-69] Dodejme, že popisovaná nelibost¹⁷ vůči chudým lidem přetrvává navzdory kodifikovanému nároku na určitou minimální podporu státu vůči občanům, nacházejícím se v obtížné životní situaci a objektivnímu nedostatku pracovních míst v mnoha regionech. Dahrendorf v této souvislosti poznamenává, že ačkoli se vzhledem ke strukturální přeměně globalizované ekonomiky stala v 70. letech minulého století desetiprocentní nezaměstnanost de facto normou, je stále vnímána odsuzující optikou poválečné konjunktury. Místo práva na zaměstnání jako nezadatelné součásti sociálních práv naopak navrhuje uzákonění všeobecného práva nepracovat, které by v symbolické rovině mohlo nezaměstnaným pomoci zbavit se jejich stigmatizace [Dahrendorf 1991: 231].

3.2.2 Kultura chudoby

Teorii *kultury chudoby* zformuloval na základě svých výzkumů na konci 50. let minulého století americký antropolog Oscar Lewis. Předpokládal, že v tržně orientovaných společnostech s vysokou nezaměstnaností, jež zároveň kladou důraz na akumulaci majetku a chudobu vnímají jako důsledek osobního selhání, dochází u chudých lidí v reakci na jejich marginalizovanou pozici k rozvoji specifických adaptačních strategií a mechanismů, které se dále mezigeneračně reprodukuje v procesu socializace. Tuto formu adaptace na nevyhovující životní podmínky a s ní spojené vzorce jednání nazval kulturou chudoby. Charakteristické rysy kultury chudoby se podle Lewise projevují na několika úrovních, mezi něž řadí zejména: *nízkou míru integrace jejich členů do majoritní společnosti; výskyt prostorově izolovaných enkláv s minimální organizovaností a špatnými materiálními podmínkami; odlišné fungování rodinných vazeb spojené s absencí dětství jako protektivního období a konečně také úroveň osobnostních rysů vyznačujících se pocíty beznaděje, méněcennosti, fatalismu a orientací na bezprostřední přítomnost* [Lewis 2006: 401-407].

Lewisova kultura chudoby je nicméně nejenom vlivnou, ale také hojně kritizovanou teorií a to především z řad liberálně smýšlejících myslitelů. Toušek [2006] v této souvislosti upozorňuje na tradiční rozpor mezi strukturalistickým pojetím chudoby a jejím pojetím kulturně-deterministickým, které zdůrazňuje chápání chudoby jako *zasloužené*. Jinými slovy:

¹⁷ Podle údajů výzkumu agentury STEM z roku 2008 považuje téměř dvě třetiny obyvatel České republiky určitou míru nezaměstnanosti za pozitivní jev, který stimuluje k odpovědnosti a úctě k práci. Zároveň více než polovina respondentů vyjádřila přesvědčení, že většina nezaměstnaných ve skutečnosti o práci nestojí [STEM 2008].

jako důsledek kulturní odlišnosti, hodnot a deviantního jednání marginalizovaných skupin. Hlavní díl kritiky kultury chudoby spočívající na argumentu, že tato teorie upřednostňuje interpretaci existence chudoby a její přetrvávání v čase jako chybu samotných marginalizovaných skupin a opomíjí přitom strukturální důvody společenské nerovnosti resp. roli společnosti samé v procesu vytváření kultury chudoby, je však podle Touška Lewisovi připisován neprávem. Toušek k tomu uvádí, že k dezinterpretaci a do jisté míry i vulgarizaci Lewisova konceptu kultury chudoby došlo díky úsilí neokonzervativních badatelů, kteří z něj převzali jen jeho behavioristický aspekt, aby legitimizovali své přesvědčení, že je třeba chybu za situaci chudých vrstev hledat především na jejich straně. Podle Touška je nutné brát v úvahu, že Lewisův koncept vychází z teoretických a metodologických pozic antropologie a soustředí se proto především na popis určité subkultury, aniž by si současně nárokoval detailní sociologickou analýzu strukturálních podmínek chudoby. Proti obvinění, že teorie kultury chudoby nutně obnáší tzv. *obviňování obětí* hovoří i její zřetelná marxistická inspirace [Toušek 2006: 292-300].

Do v současné době probíhající čilé debaty o využitelnosti a epistemologických omezeních teorie kultury chudoby (v souvislosti se sociální exkluzí českých Romů)¹⁸ přispěl významnou měrou Pavel Barša. Ten mj. upozorňuje na nebezpečí implicitního popření symbolického aspektu sociálního vyloučení – apriorní stigmatizace na základě romské etnické příslušnosti, pokud je koncept kultury chudoby jako výkladový princip absolutizován [Barša 2005].

3.2.3 Sociální exkluze

Koncept sociální exkluze se poprvé objevil ve francouzské odborné literatuře v 70. letech minulého století a během následujících dvaceti let se etabloval do pozice hlavního výkladového rámce problematiky chudoby, který dominuje sociální politice Evropské unie i evropskému akademickému diskurzu. Výklad tohoto pojmu je do značné míry závislý na kulturním a historickém kontextu, v němž jednotliví výzkumníci působí. V anglosaské liberální tradici je zdůrazňováno Marshallovo pojetí občanských práv a inkluzivní diskurz,

¹⁸ V zásadě jde o spor mezi primordialismem a konstruktivismem v chápání romské identity. Současná integrační opatření uplatňována vůči romské minoritě vychází podle plzeňských antropologů situovaných okolo M. Jakoubka z chybného předpokladu existence svébytné romské identity. Jakoubek ji považuje za empiricky nepodložený mýtus, který je jedním z hlavních důvodem selhání státní integrační politiky. Zdůrazňuje proto nutnost rozbít cyklu reprodukce kultury chudoby, aniž by bylo přitom nutné přihlížet k uměle vytvořené jinakosti Romů jako relevantnímu faktoru přetrvávání jejich chudoby [Jakoubek 2004].

v němž se progresivní rozvoj občanství stává základem sociální integrace. Francouzská tradice republikánského solidarismu pak akcentuje silné pouto mezi státem a jednotlivcem, kde sociální vyloučení znamená narušení tohoto pouta [Navrátil 2003: 30]. K posunu teoretického zkoumání od konceptu chudoby k sociálnímu vyloučení, došlo podle Mareše [2000: 285] v souvislosti se snahou zachytit nové rysy chudoby, které se objevily v 80. letech minulého století – její *přetrvávání v čase; prostorovou koncentraci; rozpor s normami většinové společnosti*¹⁹ spojeným se zvýšeným výskytem sociálně patologického jednání; závislost na sociálním státu a rozpad tradičních institucí. Podle Giddense je možné pozorovat v nahrazení konceptu chudoby teorií sociální exkluze důležitý trend přesunu pozornosti od vertikálních k horizontálním nerovnostem založeným na etnickém, náboženském, či kulturním základu. Ke konceptu sociální exkluze Giddens podotýká, že se (vlastní překlad) „... nezaměřuje na stupňování nerovností, ale na mechanismy, jež mají za následek oddělování určitých skupin od hlavního proudu společnosti.“ [1998: 104]

Teorie sociálního vyloučení se z obecného hlediska snaží zachytit a dynamicky propojit dva základní aspekty chudoby. Na jedné straně materiální deprivaci chudých a na druhé proces jejich marginalizace. Na rozdíl od konceptu kultury chudoby se zaměřuje nejen na proces reprodukce chudoby z hlediska marginalizovaných skupin, ale také na širší společenské aspekty a mechanismy, které se na ni podílejí [Toušek 2006: 306-310]. Mareš v této souvislosti považuje za ohnisko konceptu sociální exkluze fakt, že „... se vyloučení jedinci ale i celé vyloučené sociální kolektivity nepodílejí stejnou měrou jako ostatní na (hmotných i nehmotných) zdrojích společnosti a na jejich distribuci či redistribuci, což – a to je podstatné – vede k jejich chudobě a sociální a kulturní izolaci.“ [2000: 287] Mareš dále konstatuje, že není možné ztotožňovat chudobu se sociálním vyloučením, i když spolu oba jevy úzce souvisí. Dodává, že ne všichni chudí lidé jsou zároveň vyloučení z rovnocenné participace na společenských zdrojích a naopak [2000: 289].

Podat jednoznačnou a všechny ideové proudy zahrnující definici sociálního vyloučení je poměrně obtížný úkol. Jak bylo dříve zmíněno, tento koncept interpretují různí autoři v odlišných rovinách. Toušek [2006: 310] nicméně shrnuje pět základních analytických dimenzí sociálního vyloučení, které se v literatuře objevují: *a) ekonomické; b) kulturní a sociální; c) symbolické; d) politické a e) prostorové*. V následujícím odstavci ve stručnosti

¹⁹ Tento bod je však poněkud sporný a jeho rozpornost bývá vyčítána také konceptu kultury chudoby. Spíše než problém odlišných hodnot, kulturních cílů a aspirací jde podle mého názoru, zvláště v případě českých Romů, o faktickou nedosažitelnost legitimních prostředků jak jich dosáhnout [srov. Merton 2007: 135].

načrtnu jednotlivé aspekty sociálního vyloučení a podrobněji se jim budu věnovat v kapitole 3.3.4 týkající se exkluze českých Romů.

Ekonomické vyloučení bývá ztotožňováno s marginalizací znevýhodněných jedinců a kolektivů na trhu práce. Tento materiální aspekt sociální exkluze je často považován za nejpodstatnější determinantu, z níž jsou ostatní analytické dimenze odvozeny. *Kulturním a sociálním* vyloučením je míněna neparticipace na kulturním a sociálním kapitálu společnosti. *Symbolická* rovina exkluze spočívá ve stigmatizaci vyloučených osob, resp. označování jich samých a jejich životního stylu za deviantní. *Politická* rovina vyloučení obnáší nízké či nulové zapojení do výkonu politické moci a demokratického procesu obecně. V horším případě upření občanských, politických a obecně lidských práv. Konečně *prostorový* atribut sociální exkluze je možné spatřovat v existenci lokalit, které jsou územně odděleny od zbytku společnosti, typicky na periferiích větších měst, které mají charakter slumu či ghetta, v nichž je zvýšená koncentrace sociálně patologických jevů [Toušek 2006: 310-313].

3.2.4 Tři diskurzy sociální exkluze

Vysvětlení příčin sociální exkluze se podle vlivné práce Levitas [srov. Navrátil 2003: 31; Vavřík 2010: 32] v rámci sociální politiky promítá do diskurzu trojího druhu. Ty se kromě míry zavinění, jež je připisována jedinci či sociální skupině mezi sebou liší také způsobem vyrovnání se s důsledky exkluze a charakterem vůči ní navrhovaných opatření. Levitas [1999] rozlišuje mezi třemi ideálními typy redistributivního, sociálně integrativního a morálně-kulturního²⁰ diskurzu.

Pro redistributivní diskurz je charakteristické tvrzení, že sociální vyloučení je důsledkem nerovnoměrného rozdělení zdrojů ve společnosti. Za zdroje mohou být považovány nejenom finanční prostředky, ale také kontakty, příležitosti apod.. Redistributivní diskurz se v první řadě orientuje na problematiku chudoby, jež je chápána jako *causa finalis* sociální exkluze. Díky poklesu svých disponibilních zdrojů přestává chudý člověk participovat na aktivitách, které jsou považovány za běžné a je tím ze života většinové společnosti vyloučen. Zastánci tohoto diskurzu tvrdí, že jediná cesta, jak se sociální exkluzi účinně bránit, vede přes důslednou redistribuci veřejných statků. Kombinace progresivního zdanění, veřejných služeb a sociálních dávek má tedy v redistributivním diskurzu potenciál rozšířit středostavovský blahobyt i na nižší vrstvy [Levitas 1999: 5-6]. Vavřík upozorňuje, že v pozadí této ideologie stojí implicitní předpoklad o celospolečenském konsensu, jež se týká

²⁰ V českém kontextu alternativně též morální underclass diskurz [Navrátil 2003:31].

univerzálně platných hodnot, životního stylu a aspirací, platných pro všechny členy společnosti. Chudoba tedy není proviněním jednotlivce, trestem za jeho postoje či kulturní a morální odlišnost, ale je otázkou neefektivního přerozdělení společenských zdrojů [2010: 32].

Sociálně integrativní diskurz vychází z myšlenky, že sociální exkluze je primárně podmíněna vyloučením z pracovního trhu a nezaměstnaností. Nese s sebou sníženou participaci také v ostatních sférách sociálního života, jakými jsou prostorová marginalizace a oslabení strukturálních, morálních a kulturních vazeb. Ty jsou ale chápány jen jako odvozené atributy absence placeného zaměstnání u vyloučených skupin. Cílem sociální integrace je pak rozšíření pracovních příležitostí prostřednictvím politiky plné zaměstnanosti. Není přitom přihlíženo k příjmovým nerovnostem, které plynou s genderové, rasové či třídní příslušnosti jako k možnému zdroji další sociální exkluze [Levitas 1999: 7]. Sociálně integrativní diskurz stojí v pozadí současných návrhů Evropské unie v boji proti sociálnímu vyloučení. Obnáší rovněž určitou míru redistribuce zdrojů směrem ke znevýhodněným skupinám obyvatel, ale zároveň apeluje na osobní zodpovědnost a aktivitu jedince při hledání zaměstnání [Vavřík 2010: 35]. Přes nespornou podobnost s redistributivním diskurzem je však třeba říci, že sociální exkluze je zde de facto ztotožněna s vyloučením z pracovního trhu [Navrátil 2003: 31].

Nejnormativnějším přístupem k sociální exkluzi z doposud uvedených je morálně-kulturní diskurz. Jeho proponenti vidí příčiny sociálního vyloučení v individuální delikvenci a odlišných morálních a hodnotových standardech, které se neslučují se těmi, jež jsou ve společnosti akceptovány. Ideové kořeny tohoto diskurzu je možné hledat ve striktním rozlišování mezi zaslouženou a nezaslouženou chudobou, protestantskou etikou práce a v operování s poněkud pejorativním pojmem *underclass*²¹ označujícího třídu deklasovaných. Podle tohoto diskurzu je vznik sociální exkluze reakcí na rezignaci a nechuť určitých jedinců a kolektivit zapojit se do života většinové společnosti. Existující příjmové a statusové nerovnosti, symbolický aspekt sociálního vyloučení, ani strukturální příčiny reprodukce chudoby nejsou v rámci tohoto diskurzu brány v potaz. Sociální exkluze je identifikována čistě jako důsledek individuální patologie, morálního selhání jedince i celých sociálních skupin a jejich neochoty přizpůsobit se legitimnímu očekávání většinové společnosti. Existence prostorově odloučených a deprivovaných lokalit je brána jako semeniště

²¹ Underclass je dle Touška ryze deskriptivní termín, který postrádá hlubší konceptualizaci a propojení se sociologickou teorií. V literatuře typicky zahrnuje čtyři kategorie osob, mezi než patří: *pasivní chudí, pouliční kriminálníci, lidé participující na černé ekonomice a traumatizovaná individua* [Toušek 2006: 303]. Na druhou stranu je však třeba poznamenat, že přestože je underclass jako pojem často spojován s konzervativní ideologií tzv. nové pravice, tak je jeho užívání možné zaznamenat i u některých ryze liberálních myslitelů – kupříkladu Dahrendorfa [1991: passim].

asociálního chování a jedinců s nedostatkem pracovní morálky či kriminální minulostí [Levitas 1999: 6]. Sociální politika, spočívající v cíleném přerozdělování zdrojů ve prospěch sociálně vyloučeného obyvatelstva, je vnímána nejen jako zcela neefektivní, ale také kontraproduktivní, neboť jen zapříčiňuje vznik *kultury závislosti* a sociální exkluzi dále prohlubuje. Vznik tohoto diskurzu datuje Vavřík do 80. let 20. století a ztotožňuje jej s reakcí neokonzervativních politických kruhů v USA a Velké Británii na tehdejší uplatňovanou redistribuční sociální politiku [Vavřík 2010: 34].²²

V současné sociální politice Evropské unie převládá podle Mareše [2006: 8] především sociálně integrativní diskurz a také částečně diskurz redistributivní. Také poslední koncepční materiály české vlády týkající se sociální exkluze Romů se nesou v duchu integrativního diskurzu, když konstatují, že „(v)láda vnímá uplatnění sociálně vyloučených Romů na trhu práce jako základní předpoklad stabilizace jejich životní situace a zlepšení jejich socioekonomické pozice ve společnosti.“ [Vláda ČR 2010: 28]

3.2.5 Shrnutí

Pro zkoumání diskurzu sociální nepřizpůsobivosti považuji za podstatné zejména historicky podmíněné přetrvávání protestantské etiky práce v evropském prostoru a s ním související hostilitu vůči tzv. nezasloužené chudobě. Ta spočívá v obecné atribuci negativních osobnostních charakteristik a nemorálního jednání lidem bez placeného zaměstnání, což se v konkrétní podobě projevuje také ve výzkumech veřejného mínění týkajících se postojů k nezaměstnanosti.

Relevantní faktorem, který podle mého názoru může na politické úrovni sehrávat roli v budování antagonismu vůči sociálně vyloučené populaci, je morálně-kulturní diskurz, jenž podobně jako obecná negativní společenská naladěnost vůči nezaměstnaným opomíjí strukturální příčiny sociální exkluze a akcentuje pouze faktor individuálního selhání

²² Vavřík [2010] nicméně zároveň poukazuje na fakt, že kritika sociálního státu vedená z těchto pozic je mnohem staršího data, jen se jí až do 80. let minulého století nepodařilo etablovat do podoby politické platformy. Podle Vavříka měla při prosazování tohoto diskurzu sehrát významnou úlohu studie Charlese Murraye *Loosing Ground: American Social Policy 1950-1980* z roku 1984 (v českém překladu *Příliš mnoho dobra*, 1998), která ohnisko kritiky přesunula ze sociálního státu obecně k fenoménu underclass. Murray pojem nově konceptualizoval v souladu s trendem 70. let 20. století v USA, kdy došlo k posunu chápání underclass jako nálepky označující oběti deindustrializace směrem k jejímu používání pro označení nezaměstnaných příslušníků etnických menšin. Nový význam underclass tedy spočíval v vymezení okruhu Afroameričanů žijících ve „vnitřním městě“, kteří vykazují deviantní behaviorální charakteristiky. Podle Vavříka [2010: 34-35] právě tato práce významně přispěla k politickému posunu od *boje proti chudobě* k *boji proti chudým*.

marginalizovaných jednotlivců a kolektivů a právě jejich neochotu přizpůsobit se legitimním a univerzálně platným společenským normám a zvyklostem. Domnívám se, že v tomto ohledu může být morálně-kulturní diskurz chápán jako součást širšího neoliberálního diskurzivního řádu, který je v konfliktní pozici s inkluzivním diskurzivním řádem reprezentovaným diskurzem redistributivním a integrativním.

Zajímavým příspěvkem do debaty o sociální exkluzi může být dle mého mínění koncept kultury chudoby, který se (v podobě zbavené nánosů zkreslujících neokonzervativních interpretací) zaměřuje na vnitřní dynamiku marginalizovaných kultur a její reprodukce v čase. Akcentuje nikoli nepřizpůsobivost sociálně vyloučených skupin, ale naopak specifickou formu adaptace na jejich znevýhodněnou pozici. Teorii kultury chudoby je tak možné považovat za vhodný analytický nástroj doplňující koncept sociální exkluze, který vypovídá především o samotném procesu vylučování osob a skupin na okraj společnosti a je schopen popsat strukturální příčiny a mechanismy tohoto procesu.

Z hlediska českých sociálně vyloučených Romů, o nichž bude pojednáno v následující kapitole, je podle mého mínění možné hledat zdroje zkoumaného diskurzu společenské nepřizpůsobivosti právě ve výše popsaném konceptu nezasloužené chudoby, jež je součástí veřejného diskurzu, a v morálně-kulturním diskurzu, který se stal součástí agendy některých českých politických elit. Styčné plochy je možné hledat v nazírání na nezaměstnanost, jakožto na sociálně patologický jev zaviněný primárně samotnými členy marginalizovaných sociálních skupin, přičemž právě nezaměstnanost je v literatuře obecně (i specificky v případě Romů) nejčastěji považována za primárního činitele sociální exkluze.

3.3 Postavení a historie Romů v České republice

V této kapitole bude nastíněna historie Romů pobývajících v českém teritoriu od 15. století až po konec 80. let století minulého. Zaměřím se na proměny právního statusu romské minority v průběhu několika staletí a také na to, do jaké míry měly tyto změny vliv na jejich postavení ve společnosti a životní styl. Zmíněna budou rovněž základní fakta týkající se českých Romů v současnosti – zejména odhady jejich počtu v České republice, status národnostní menšiny a úspěšnost integračního úsilí Vlády České republiky a koncepční materiály s ním spojené.

V návaznosti na převládající politický a akademický diskurz sociální exkluze, jenž byl analyzován v předchozí kapitole (3.2.3), se zaměřím především na specifika sociálního vyloučení romské menšiny v České republice. V souladu s Touškem [2006] bude primární

důraz kladen na ekonomické aspekty exkluze, neboť ty jsou nejčastěji chápány jako její hlavní činitel. Detailně budou popsány jednotlivé mechanismy ekonomického vyloučení Romů ze života většinové společnosti. Ty podle Šimíkové [2003] zahrnují vysokou míru nezaměstnanosti, nízké vzdělání, chudobu a omezené příjmy, nevyhovující úroveň bydlení, omezení přístupu ke službám a řídké sociální sítě. Teorii doplním o své šestileté zkušenosti terénního sociálního pracovníka pracujícího se sociálně vyloučenou romskou minoritou. V krátkosti se budu věnovat také symbolické formě sociálního vyloučení a její návaznosti na teorii etiketizace, neboť je podle mého názoru neméně důležitá pro osvětlení situace Romů, jako marginalizované skupiny.

Důvod podrobného zkoumání postavení Romů v České republice spočívá ve faktu, že právě oni jsou v analyzovaných mediálních textech spojováni s problematikou tzv. společenské nepřizpůsobivosti.

3.3.1 Stručný nástin historie Romů na českém území před 2. sv. válkou

Za nejstarší dochovanou písemnou zmínku o výskytu Romů v Evropě je podle Hanzala [2004: 19] možné považovat záznam v rukopisu *Život Svatého Jiřího*, který byl sepsán okolo roku 1068 v jednom z byzantských klášterů. Hovoří se v něm o lidech zvaných *Atsinganoi*, kteří v Konstantinopoli provozovali čarodějné umění. Počínaje tímto datem je pak z různých zdrojů možné vysledovat další často útržkovité zkazky o pohybu Romů napříč východní Evropou. Na počátku 15. století se podle Hanzala Romové vydávají dále na západ, včetně Čech.

Hanzal uvádí, že přijetí kočovných Romů v tehdejších zemích západní Evropy bylo vesměs přívětivé, neboť je provázela pověst křesťanských poutníků z Egypta. Vstřícný postoj vůči Romům byl ovlivněn také tím, že se zpočátku úspěšně prokazovali průvodními a ochrannými listinami, zaručující jejich držitelům nemalé výhody, jež jim na základě jejich pověsti vystavovali příslušníci šlechty. Podle Hanzala byli romští nomádi navíc schopni vytvářet hodnověrné kopie těchto průvodních listin, což jim umožňovalo po relativně dlouhou dobu volně se pohybovat napříč Evropou. Přesto začal být koncem 15. století stále častěji zpochybňován jejich původ, křesťanské vyznání i dokumenty, kterými se prokazovali, což předznamenalo následující období jejich relativně silné perzekuce. Zhoršující se postavení Romů v celé západní Evropě bylo kromě politických okolností poznamenáno také hledisky ekonomickými. Romové zde byli konfrontováni s diametrálně odlišnými hospodářskými podmínkami, než tomu bylo na Balkáně, odkud přišli. Řemesla byla v západní Evropě na

podstatě vyšší úrovni a byla navíc provozována pod patronátem uzavřených cechovních organizací. Kočovní Romové se proto nemohli věnovat svým tradičním dovednostem a byli odkázáni na příležitostný příjem z krádeží, drezůry cvičených zvířat, věštění apod., což vyvolávalo nelibost usedlých obyvatel [Hanzal 2004: 20-24].

Stále složitější byla situace kočovných Romů i v českých zemích. Bylo jim prisuzováno vyzvědačství ve prospěch Turků, úmyslné základní lesních požárů a mnoho dalších zločinů. Z rozhodnutí Ferdinanda I. jim od roku 1545 začaly být odebírány průvodní listiny, na jejichž základě byli oprávněni svobodně pobývat v zemi, měli být zbaveni zbraní a vyvedeni za hranice země [Barša 1999:265]. Skutečné nakládání s Romy však bylo zřejmě daleko brutálnější, než jak to císařský výnos ukládal. Na mnoha místech země bylo vůči nim používáno hrubé násilí, včetně vražd a zotročování [Hanzal 2004:27]. Ani tato úřední opatření a pronásledování však Romům nezabránila v pobytu v Čechách a po vyhoštění do sousedních zemí se opakovaně vraceli zpět. Vzhledem k tomu, že se tento i většina následujících výnosů vůči romským kočovníkům minuly účinkem, byli Romové v roce 1697 Leopoldem I. prohlášeni za tzv. *Vogelfrei*²³ a spolu s tuláky považováni za psance, s nimiž mělo být nakládáno co možná nejprísněji. K dalšímu zostření postupu vůči Romům pak došlo v roce 1721 v důsledku vydání patentu Karla VI., vyzývajícího k jejich pobití či pověšení, a to včetně žen a dětí [Hanzal 2004: 40-48].

K významnému obratu v postavení romských nomádů došlo za vlády Marie Terezie, která v Uhrách, a částečně rovněž na Moravě, začala prosazovat politiku řízené asimilace, jež spočívala ve snaze eliminovat kulturu a skupinovou identitu Romů. Zároveň se však také s nimi poprvé začalo, alespoň z legislativního hlediska, počítat jako se skutečnými obyvateli daného území [Barša 1999: 265-266]. K prohloubení popsání trendu došlo za vlády jejího nástupce Josefa II., který dvorním výnosem z roku 1784 nařídil nucené usidlování potulných Romů na územích dříve zrušených klášterů. To vedlo k částečnému zvýšení gramotnosti u romské populace a také k jejímu většímu zapojení do hospodářského života panství, která obývala. Přesto však byli Romové v českých zemích i nadále vnímáni především jako kočovné obyvatelstvo a omezování ve svém způsobu života [Hanzal 2004: 100-103].

Rovněž v průběhu 19. století bylo vydáno několik důležitých administrativních nařízení dotýkajících se právního statusu a života Romů. Jedním z nejdůležitějších byl výnos vídeňského ministerstva vnitra o potírání tzv. *cikánského zlořádu* z roku 1888, který zahrnoval i české země. Na základě tohoto nařízení měl být nově příchozím skupinám

²³ Z němčiny překládáno nejčastěji jako bezprávní, vyobcování či psanci.

kočovných Romů zamezen vstup do země. Neusedlí Romové, kteří byli chyceni, měli být okamžitě souzeni a potrestáni na základě principu presumpce viny [Nečas 1997: 41].

V souvislosti s říšským zákonem z roku 1871 bylo tehdejší rozšířenou praktikou tzv. *hnaní postrkem* zpět do domovské obce těch potulných Romů, kteří byli přistiženi mimo její hranice. Romové, kteří se nebyli schopni prokázat potřebnými dokumenty o jejich příslušnosti k určité obci, byli deportováni za hranice země [Soustavné... 1886].

S počátkem 20.století se započalo s prvními systematickými úředními soupisy romské populace na našem území. Na základě zákona *o potulných Cikánech* z roku 1927, jenž platil až do roku 1950, bylo přistoupeno k evidenci Romů prostřednictvím vydávání cikánských legitimací a zhotovení daktyloskopických karet [Barša 1999: 268]. Emitovány byly také tzv. *kočovnické listy*, které jejich držitele opravňovaly ke kočovnému způsobu života.

Následujícího roku došlo na základě zmíněného zákona k plošnému sčítání Romů. Na českém a moravskoslezském území se jich nacházelo přes 9000. Na Slovensku a Podkarpatské Rusi pak bylo evidováno okolo 11 000 Romů [Nečas 1997: 58-59].

3.3.2 Situace Romů během a po 2. sv. válce

V období existence protektorátu Čechy a Morava došlo k zásadní změně v přístupu státu k Romům. Asimilační politiku vystřídal cílené vyhlazování, které znamenalo téměř úplné vymizení původních romských obyvatel. V roce 1940 bylo Romům přikázáno přestat kočovat a usadit se v tzv. domovských obcích. O dva roky později byly zřízeny kárné pracovní tábory v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu, kterými během jejich existence prošlo přes 2500 osob. V roce 1943 začaly první transporty Romů do koncentračních táborů na území Říše. Z téměř pěti tisíc protektorátních Romů, kterých se tyto transporty týkaly, se jich zpět do Čech vrátilo pouhých 583. Odhaduje se přitom, že nacisté vyvraždili více než 90 % místních romských obyvatel [Nečas 1997: 66-74].

Období po konci války se neslo ve znamení první vlny migrace slovenských Romů, kteří osidlovali vyprázdněné české pohraničí. Jednalo se o celé rodiny, které ze Slovenska přišly dobrovolně a na dlouhou dobu si zachovaly své tradice a často i jazyk. S únorem 1948 se Romové stali de iure rovnoprávními občany Československého státu, a to i přesto že byl stále v platnosti výše zmíněný zákon *o potulných Cikánech* z roku 1927. Během následujícího desetiletí se tehdejší vládní garnitura začala intenzivně zabývat tzv. cikánskou otázkou, přičemž mezi jinými alternativami zvítězila asimilačně orientovaná politika vůči Romům.

Výsledkem této volby bylo v roce 1958 vydání *Zákona o trvalém usídlení kočujících osob*, které bylo o rok později následováno násilným usidlováním Romů v těch obcích, ve kterých byli v době policejních razíř zastížení. Státem řízená asimilace Romů však nepřinesla kýžené výsledky. Ti se sice často pod nátlakem museli vzdát svých tradic, způsobu života i jazyka, přesto však s původním obyvatelstvem nesplynuli. Daleko spíše tyto akce vedly k jejich úplnému vykořenění [Barša 1999: 270-271].

Během 50. let 20. století proběhla druhá z migračních vln, která měla za úkol přivést převážně mladé a tvrdé práce schopné slovenské Romy do českých průmyslových měst. Oproti tehdejšímu očekávání se však tito Romové později na Slovensko už nevrátili. Naopak za nimi přicházeli další členové rodin, kteří se v Čechách natrvalo usazovali. Ke třetí a poslední skupinové migraci Romů vlně došlo v důsledku vydání vládního usnesení *o rozptylu romského obyvatelstva* v roce 1965. Na jeho základě docházelo ve třech následujících letech k systematické likvidaci slovenských osad a hromadnému přemísťování jejich obyvatel na různá místa republiky [Sekyt 2001: 120-121].

Počátek 70. let 20. století přinesl jisté uvolnění kurzu asimilační politiky, která byla nahrazena mírnější koncepcí nazvanou *Společensko-kulturní integrace Cikánů*. Ta se nicméně, vyjma zvýšené paternalistické státní sociální péče spojené s určitými materiálními výhodami, lišila od přístupů k Romům v předchozích obdobích jen pramálo. Paradoxně vedla k tomu, že se romská minorita naučila v mnohém spoléhat na státní pomoc. Podle Barši „... komunistická politika vůči Romům způsobila víc problémů, než jich vyřešila. Mnohé úředně nařizené přesuny zasévaly sémě budoucích svárů s českou populací a způsobovaly těžko řešitelné situace, s nimiž se potýkáme dodnes.“ [1999: 272] Zároveň je však podle mého názoru třeba říci, že kořeny společenského antagonismu vůči Romům jsou daleko staršího data, jak bylo nastíněno v předchozí kapitole.

3.3.3 Základní faktografické údaje o Romech na území současné ČR

Romům je v České republice na základě zákona č. 273/2001 Sb., a vládních nařízení z něj odvozených, přiznán status národnostní menšiny, což jim garantuje některá specifická práva a rovněž zavazuje stát k podpoře společenské integrace této minority. Vláda ČR ve spolupráci se svým poradním orgánem *Radou vlády pro záležitosti romské menšiny* vydává v pravidelných intervalech monitorující zprávy o stavu romských komunit v ČR a také vytváří koncepční dokumenty, které mají její vytyčené integrační cíle uvést do praxe. Reálný dopad

vládních strategických opatření na zlepšování životní úrovně romské menšiny je však do značné míry omezený, neboť ty nemají faktickou právní závaznost na úrovni místních samospráv, které se jimi zpravidla neřídí [Vašečka 2006: 161]. I proto se vládních materiálech periodicky v různých obměnách objevuje konstatování, že „... Romové patří mezi skupiny nejvíce ohrožené diskriminací a sociálním vyloučením. Přetrvává diskriminace Romů v přístupu k zaměstnání, k bydlení, ve službách i v dalších oblastech života. Je přitom zřejmé, že jenom malá část této diskriminace je účinně postihována.” [Vláda ČR 2004: 5]

Přestože se k romské národnosti na základě sčítání lidu konaného v roce 2001 přihlásilo jen necelých dvanáct tisíc obyvatel, kvalifikované odhady hovoří o 150 až 300 tisících příslušnících této minority žijících v současnosti v České republice²⁴ [Vláda ČR 2008]. Demografická projekce vývoje romské populace provedená Langhamrovou a Fialou, jež vychází ze středního odhadu 200 000 příslušníků romské populace žijících v ČR v současné době a předpokladu pozvolnějšího tempa poklesu porodnosti romských žen, kalkuluje s údajem 300 000 Romů na území ČR v roce 2050, s perspektivou jejího dalšího velmi mírného nárůstu [2008: 117].

Mezi lokality z nejhustším romským osídlením²⁵ patří obecně severní Čechy, severní Morava a také největší města v České republice – Praha a Brno [Romská národnostní menšina 2006].

3.3.4 Ekonomické faktory sociální exkluze Romů v České republice

Za nejdůležitější faktor sociálního vyloučení romské minority považuje Šimíková [2003] zásadní překážky spojené s omezeným přístupem na trh práce. Šimíková k tomu uvádí, že podle posledních známých odhadů z roku 1998 bylo na úřadech práce evidováno přibližně 19 % všech práceschopných Romů [2003: 61]. Vypovídající hodnota tohoto ukazatele je však do značné míry omezená, neboť ten ani zdaleka nezahrnuje všechny osoby bez legálního zaměstnání. Podstatná část Romů není na úřadech práce z různých důvodů²⁶ evidována, přičemž některé kvalifikované odhady hovoří o 57 % Romů v produktivním věku, kteří na

²⁴ Zřejmě nejpřesnější údaj o počtu Romů na našem území pochází z roku 1989 z evidence někdejších národních výborů. Na základě různých charakteristik (antropologických, způsobu života, znalosti jazyka atd.) bylo mezi Romy započítáno necelých 146 tisíc obyvatel [Langhamrová, Fiala 2008: 97-98].

²⁵ Komplexní analýza mapující sociální vyloučení českých Romů vypracovaná agenturou GAC v roce 2006 hovoří o existenci více než tří set sociálně vyloučených lokalit ve 140ti obcích obývaných romským obyvatelstvem žijícím pod hranicí chudoby [GAC 2006].

²⁶ Mezi jinými uveďme relativně přísná pravidla, která jsou na osoby v evidenci úřadu práce kladena. Neplnění těchto požadavků má za následek půlroční sankční vyřazení osoby z evidence úřadu práce a faktickou diskvalifikaci ze systému státních sociálních dávek.

trhu práce dlouhodobě nijak neparticipují [Vláda ČR 2008: 37]. Důvodem toho stavu je kombinace mnoha faktorů mezi něž patří zejména omezená pracovní kvalifikace a z ní odvozená nízká mzda, jež dosahuje přibližně pouze 40 % průměrné mzdy v české ekonomice [Vláda ČR 2008: 37]. Za další podstatné důvody tohoto stavu je možné považovat horší zdravotní stav romské populace v porovnání s majoritou a rovněž nepříliš stimulující systém státních sociálních dávek. V neposlední řadě se Romové velice často setkávají s projevy otevřené diskriminace ze strany potenciálních zaměstnavatelů, což snižuje jejich další motivaci pokračovat v hledání zaměstnání. Šimíková v této souvislosti hovoří o procesu hledání zaměstnání romského uchazeče jako o de facto bezobsažném rituálu. Ten totiž na základě svých předchozích zkušeností zpravidla tuší, že volné místo, které mu je státním systémem zprostředkování zaměstnání nabízeno, bude s velkou pravděpodobností „obsazeno“.²⁷ Formální charakter tohoto procesu podle Šimíkové vede k běžně zažívanému pocitu frustrace, deziluze a nedůvěry v instituce státu.²⁸ Mezi rozšířené strategie, jak si zajistit další finanční prostředky nad rámec relativně nízkých dávek hmotné nouze, proto patří sezónní práce a jiné formy participace na tzv. *šedé ekonomice*²⁹ [2003: 62-64].

Neméně významným problémem romské populace na území ČR je její nízká vzdělanostní úroveň ve srovnání s majoritou. Na rozdíl od malé participace Romů na trhu práce jde však v tomto případě o trend dlouhodobý. Například Šimíková uvádí, že v 70. letech minulého století bylo 70 % českých Romů v postproduktivním věku negramotných [2003:65]. V porovnání s touto věkovou kohortou je v současnosti vzdělanostní úroveň Romů podstatně lepší, s tendencí se dále mírně zvyšovat. Státu se nicméně přesto nedaří zamezit silné mezigenerační reprodukci dosaženého vzdělání, takže současné romské děti své rodiče co do dosaženého vzdělání příliš nepřevyšují [Vláda ČR 2008: 22]. Podstatnou roli v tom hraje

²⁷ Autorka naráží na běžnou praxi, se kterou Romové setkávají při procesu zprostředkování zaměstnání úřadem práce. Aby zůstali v registru této instituce, musí pravidelně docházet na pohovory s potenciálními zaměstnavateli, jejichž pracovní nabídky úřad práce eviduje. Na základě své etnicity jsou však ve většině případů odmítnuti, přestože nabízená pracovní pozice zůstávají ostatním uchazečům nadále k dispozici.

To ostatně potvrzují mé osobní zkušenosti terénního sociálního pracovníka. S případy, kdy se Romovi či Romce podaří získat zaměstnání prostřednictvím úřadu práce se setkávám zcela ojediněle. O mnoho lépe nedopadá ani telefonické doporučení konkrétního člověka na evidentně volné pracovní místo ze strany sociálního pracovníka, neboť jedna z prvních otázek zní, zda je dotyčný „cikán“.

²⁸ Za kýžené východisko z tohoto stavu není podle mého názoru možné požadovat ani tzv. rekvalifikační kurzy, které jsou součástí státní politiky zaměstnanosti. Z důvodů značné finanční nákladnosti se v praxi jejich nabídka omezuje jen na krátkodobě nezaměstnané a jejich absolvování také většinou není zárukou skutečného nalezení zaměstnání.

²⁹ Vyjdu-li opět ze svých zkušeností sociálního pracovníka, tak mohu konstatovat, že dávky hmotné nouze na pokrytí běžných výdajů domácnosti ani zdaleka nestačí. Mimo zimního období jsou si však někteří romští muži schopni, zejména pokud mají dostatečný sociální kapitál uvnitř dané komunity, vydělat nevelké částky tzv. brigádami. V rámci lokality, kde jako sociální pracovník působím, je pak mezi romskými ženami a dětmi v době léta rozšířenou formou přivýdělků sběr šneků. Jde však o značně nevýhodnou formu výdělečné činnosti, neboť výkupové ceny se pohybují v rozmezí 10 až 15 Kč za kilogram.

mnoho desetiletí přetrvávající dvoukolejný vzdělávací model, který spočívá v paralelní existenci tzv. speciálních základních škol³⁰, do nichž jsou, často na samých počátcích své vzdělávací dráhy, umístovány romské děti ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí. Údaje o počtu romských dětí ve speciálních školách, které jsou primárně určeny žákům se střední až těžkou mentální retardací, se různí. Šimíková [2003: 65] uvádí odhad ve výši 80 % všech dětí z romského etnika. Hůle [2007] naopak považuje takto vysoké počty za značně nadsazené a na základě demografické analýzy předpokládá, že tento typ školy navštěvuje „jen“ asi 30 % romských dětí. Tento vzdělávací model je oprávněně kritizován odbornou veřejností, neboť je v přímém rozporu s proklamovanou snahou o inkluzivní výuku romských dětí. Místo toho dochází k vytváření etnicky segregované větve vzdělávacího systému, jejíž existence neprospívá ani Romům, ani dětem s mentálním handicapem, pro které byla původně určena. Mimo strukturálních bariér českého vzdělávacího systému lze podle Gabala hovořit o okruhu pěti obvyklých mechanismů na straně rodiny, které se rovněž podílejí na mezigenerační reprodukci nízké vzdělanostní úrovně českých Romů. Tyto faktory zahrnují nižší kulturní kapitál romských rodin, horší znalost českého jazyka při nástupu do první třídy, malý význam přikládáný vzdělání, neexistence pozitivních profesních vzorů a obecně horší materiální podmínky rodin ze sociálně vyloučených lokalit [GAC 2009: 8-9]. Typická jednosměrná cesta romského dítěte z normální do speciální základní školy tak vede od prvních školních neúspěchů do pedagogicko-psychologické poradny, kde je vzdělávací potenciál dítěte posouzen často pouze na základě inteligenčního testu³¹, jenž je do značné míry založen na znalosti jazyka. Dítěti je zde oficiálně přisouzena diagnóza mentální retardace, což posvětí jeho přechod do speciální základní školy. V krátkodobém horizontu výsledek popisovaného procesu kvitují všechny zúčastněné strany – rodičům ubude práce spojená s nároky běžné základní školy, dítě je spokojenější, protože se ocitne v prostředí, které je mu známé a škola nemusí řešit jeho specifické vzdělávací potřeby.³² V dlouhodobém horizontu pak dochází k zásadnímu ovlivnění životních šancí romských dětí a jejich „...vyloučení z přístupu k atraktivním pozicím, k plnému čerpání kulturního bohatství společnosti a jejího systému hodnot. Méně vzdělání jedinci jsou vylučováni z bezpečí – jsou tedy vystaveni vyšším životním rizikům, včetně rizik zdravotních“ [Burjanek 2003: 134].

³⁰ Ačkoli byl název těchto vzdělávacích ústavů přejmenován ze zvláštních na speciální, tak se sociální stigmatizace jejich absolventů ve společnosti nezměnila.

³¹ Využívání tzv. kulturně neutrálních testů, jež by byly schopny odfiltrovat popisované znevýhodnění, je v ČR v současnosti poměrně ojedinělé [Liga 2007: 12].

³² Existují samozřejmě také školy, které tímto způsobem nepostupují a místo toho volí uzpůsobení výuky vzdělávacím potřebám romských žáků. Často však v takových školách dochází k relativně novému fenoménu jejich *monoetnizace*, kdy po překročení určitého podílu romských žáků ve třídách začnou ostatní rodiče své děti z této školy hromadně odhlašovat [Hajská 2005: 21].

Nízká úroveň vzdělání vedoucí k nezaměstnanosti a minimální příjmy z nich odvozené jsou sami o sobě zdrojem významné sociální pasti, jejíž překonání je pro naprostou většinu Romů nedosažitelné bez pomoci zvenčí. Dávky pomoci v hmotné nouzi, které tvoří příjmy běžné romské domácnosti, neumožňují vytváření rezerv pro nenadálé události a slouží pouze k pokrytí nejnezbytnějších výdajů. Romům jsou tím pádem odepřeny běžné statky dostupné střední třídě jakými jsou spoření, pojištění a bankovní půjčky. Ti se pak stávají snadným zdrojem zisku nerůznějších nebankovních institucí, nabízejících nevýhodné půjčky s vysokým úročením, či přímo lichvářů působících v rámci romské komunity. Výsledkem je obrovská zadluženost romských domácností, která je v rámci stávající legislativy de facto neřešitelná a celou jednu generaci Romů odsuzuje k živoření hluboko pod hranici chudoby. Při dosažení určité míry zadlužení totiž podle mých zkušeností přestává mít smysl usilovat o získání stálého legálního zaměstnání, neboť příjmy z něj se stávají předmětem okamžité exekuce³³. Z toho důvodu dochází k vytváření silně krátkodobých a mezigeneračně reprodukcijících se životních strategií spočívajících v závislosti na minimálních, nicméně formálně exekučně nezabavitelných, sociálních dávkách.³⁴ Neutěšenou finanční situaci romských rodin počínaje rokem 2009 dále zkomplikovala novela zákona o hmotné nouzi č. 111/2006 Sb., která dlouhodobě nezaměstnaným ukládá povinnost odpracovat pro obec minimálně dvacet hodin měsíčně v rámci institutu tzv. *veřejné služby*³⁵. Její odepření je sankcionováno snížením sociálních dávek na úroveň existenčního minima, které v současnosti činí dva tisíce dvacet korun, což je zhruba o 1 100 Kč méně, než je částka minima životního. Zákon však obce zároveň nezavazuje nezaměstnaným výkon veřejné služby zprostředkovat. Podle výzkumu Ministerstva práce a sociálních věcí ji v do konce prvního kvartálu roku 2010 organizovalo jen 40 % ze zkoumaného vzorku [Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR 2010b: 5]. V praxi tak existence této novely mnohým obcím slouží především jako možnost ulevit jejich rozpočtům od nepopulárního výdaje.

Právě příklad okolností zavedení institutu veřejné služby a posléze i její praxe podle mého názoru výmluvně ilustruje ve společnosti hluboce zakořeněný stereotyp o všeobecném zneužívání štědrých sociálních dávek resp. parazitování nezaměstnaných na sociálním

³³ Dodejme, že ačkoli je v české legislativě zakotven institut tzv. *nezabavitelného minima*, který dlužníkům garantuje určité prostředky k přežití, jež se pohybují lehce nad hranicí životního minima, tak mnoho exekutorských kanceláří toto zákonné ustanovení v praxi nerespektuje. Pokud jsou jejich pracovníci na nezákonnost svého počínání upozorněni, tak častá odpověď spočívá v doporučení, že se s nimi mohou dlužníci o své finanční prostředky soudit.

³⁴ K významné změně v tomto ohledu nedošlo ani po zavedení tzv. institutu oddlužení do českého právního řádu v roce 2008. Právní podmínky oddlužení jsou totiž natolik přísné, že jeho využití běžnou romskou domácností není prakticky proveditelné.

³⁵ Ta je nejčastěji organizována městskými úřady a spočívá v úklidových službách v obci bydliště.

systemu, kterého je možné obratně využít v rámci politického diskurzu automatickým kladením rovnítka mezi člověkem v obtížné sociální situaci závislém na pomoci od státu a zneužíváním této pomoci. Před zavedením veřejné služby tehdejší ministr práce a sociálních věcí Nečas její začlenění do české legislativy zdůvodňoval mj. těmito slovy: „Vím, že lidem se nelíbí, že jsou sociální dávky zneužívány. Zásah proti zneužívání bude populární. Mezi lidmi má pozitivní ohlas. Samozřejmě s výjimkou těch, kterých se přímo dotkne ... ten, kdo na sociálním systému surfuje nebo ho zneužívá, to samozřejmě výrazně pocítí.“ [Zlámalová 2007]

Problém sociálního vyloučení romské minority v ČR má také nezanedbatelnou prostorovou dimenzi. Ta se týká faktické územní segregace této menšiny a nevyhovujícího stavu bytového fondu, který typicky obývá. Od počátku 90. let minulého století, kdy došlo k vlivem transformace ekonomiky k uvolnění trhu s byty, dochází k systematické marginalizaci Romů na periferii měst, kde se nutně potýkají s nedostupností některých, jinde běžných, základních služeb. Tento fenomén odsunování romských nájemníků z lukrativních míst v centrech měst do neatraktivních lokalit je ovlivněn zejména dvěma navzájem se podmiňujícími faktory. Na jedné straně chudobou a zadlužeností romských domácností, které jsou vlivem rostoucích nájmu nuceny hledat co možná nejlevnější formy bydlení, či jsou z přímo z důvodu neplacení nájmu do méně atraktivních lokalit vlastníky nemovitostí cíleně stěhovány. Dále pak nízkým právním povědomím Romů, které z nich činí snadnou oběť spekulace na trhu s byty. Trend rezidenční segregace romských obyvatel v ohraničených městských čtvrtích či periferiích typicky vede k dalšímu kvalitativnímu úpadku těchto lokalit vlivem specifického druhu podnikání (herny, zastavárny apod.) napojeného na zvýšenou koncentraci sociálně patologických jevů souvisejících s chudobou. Vlivem přistěhování chudšího obyvatelstva a s ním souvisejícím poklesem úrovně v místě poskytovaných služeb, začnou původní obyvatelé lokalitu opouštět, což má recipročně za následek pokles ceny nemovitostí a opětovný nárůst koncentrace ekonomicky slabších vrstev obyvatelstva [Šimíková 2003: 68-69]. Dodejme, že vlivem praktické nedostupnosti stavebního spoření a hypotečních úvěrů je většině Romům de facto odepřeno vlastnické bydlení a mnohé romské rodiny jsou díky diskriminaci ze strany pronajímatelů bytů dlouhodobě odkázány na v mnoha ohledech nevyhovující komerční ubytovny, původně určené pro časově omezený pobyt sezónních pracovníků [Vláda ČR 2008: 44-45].

Za další významný faktor sociální exkluze Romů v ČR, který byl do jisté míry popsán už v předchozích odstavcích, je možné považovat jejich omezený přístup k rozmanité paletě služeb. Šimíková v tomto ohledu zdůrazňuje především služby sociální pomoci a rozšířený

mýtus o vysoké míře informovanosti Romů o jeho fungování a tzv. zneužívání. Poukazuje na to, že je tento systém do značné míry diskriminační, neboť pracuje s předpokladem vysoké informační a sociální kompetence potenciálních příjemců sociálních dávek. To je podle Šimíkové dále podepřeno neochotou³⁶ úředníků oddělení dávek státní sociální podpory na úřadech práce a dávek pomoci v hmotné nouzi na městských úřadech zabývat se do detailu komunikačně méně zdatnými klienty. Šimíková tento aspekt sociální exkluze shrnuje se slovy, že:

mnozí Romové, nejčastěji z důvodů nevzdělanosti, neinformovanosti a sociální izolace od většinové společnosti, neumějí využívat všech možností, které státní systém poskytuje, a nedosahují takového řešení své situace, které tento systém potenciálně umožňuje. K této situaci velmi často přispívá nedůvěra klientů romské komunity k institucím, které spravuje většinová společnost, a zároveň nedůvěra pracovníků těchto institucí k těmto svým klientům. [2003: 71]

Problematika omezeného přístupu Romů ke službám, jejich nízká důvěra vůči institucím většinové společnosti a další faktory související s chudobou se do značné míry promítá také do horšího zdravotního stavu romské populace v porovnání s majoritou. Na základě podrobných statistických dat o zdravotním stavu romské populace, která byla sbírána naposledy v 80. letech minulého století, je možné konstatovat, že tehdejší střední délka života byla u romských mužů o jedenáct let a u žen dokonce o patnáct let kratší, než tomu bylo u zbytku populace. Navzdory neexistenci podobných dat v současnosti však zdravotničtí experti odhadují, že tato diskrepance nadále přetrvává [Janečková 2002: 457]. Janečková a Křížová [1997: 158-159] uvádějí, že i další ukazatele, jakými jsou kupříkladu mateřská a kojenecká úmrtnost, hovoří ve výrazný neprospěch Romů. Kromě toho jsou příslušníkům romské minority častěji diagnostikovány choroby jako TBC, chronická bronchitida, vředová onemocnění apod.. Data z pediatriké péče hovoří o vyšším výskytu excesivní formy obezity u romských dětí a také psychické deprivace. Na pravou míru je také třeba uvést mínění rozšířené u posudkových lékařů, že Romové účelově zneužívají zdravotní systém, aby dosáhli přiznání invalidního důchodu. Janečková [2002: 461-462] sice potvrzuje, že je Romům

³⁶ Dodejme však, že kromě zmíněné neochoty úředníků spolupracovat s Romy hraje v tomto mechanismu podstatnou roli také systémové nastavení sociální pomoci státu a jeho politika zaměstnanosti v tomto sektoru. Podle mých osobních zkušeností sociálního pracovníka jsou zaměstnanci těchto institucí z důvodu jejich nízkého počtu v porovnání s počtem žádostí, které musí zpracovávat, prakticky nuceni udržovat vysoké pracovní tempo orientované především na kvantitu, nikoli kvalitu provedených úkonů. Tento model pak nutně vede k rozvinutí tzv. *syndromu vyhoření*, který následně významnou měrou podílí na stereotypním uvažováním vůči příjemcům dávek a neochotě se jimi dostatečně zabývat.

invalidita ve srovnání s majoritou častěji přiznávána, ale zároveň poukazuje na vlastní výzkum, který dokládá, že je vůči Romům při posuzování jejich žádosti uplatňována vyšší přísnost, než jak je tomu u zbytku populace.³⁷ Zdraví romské populace z obecného hlediska v nemalé míře ovlivňuje také odlišný životní styl, který s sebou pozice sociálně deklasované skupin přináší. Mezi Romy jsou vyšší měrou rozšířeny různé formy závislostí - od nikotinové, alkoholismu, patologického gamblingu, až k pervitinu a heroinu. Kromě toho je v sociálně vyloučených lokalitách častým problémem zanedbaná prevence u dětí a dluhy na zdravotním pojištění [Vláda ČR 2008: 53].

Konečně posledním faktorem, který se podle Šimíkové podílí na sociálním vyloučení Romů, jsou řídké nebo neexistující sociální sítě. Přestože jsou Romové často označováni za homogenní komunitu³⁸, je v tomto ohledu spíše přání otcem myšlenky. Faktem je, že mezi Romy nadále přetrvávají relikty kastovního systému a nejrůznější sváry velkorodin, které komplikují jakoukoli ochotu jednat kolektivně. Na současném neradostném stavu romského etnika jako celku se v této perspektivě podílela zejména státní asimilační politika zmíněného *rozptylu cikánského obyvatelstva* v 60. letech 20. stol. a další migrační vlny romské populace ze Slovenska. To vedlo ke zpřetrhání přirozených vazeb mezi romskými rodinami a vytvoření umělého společenství lidí, které spojuje jen společně obývaný prostor a pocit nepřijetí ze strany majority [Šimíková 2003: 72-73].³⁹

3.3.5 Stigma a konstrukce identity

Popsané ekonomické faktory sociálního vyloučení, které jsou do značné míry podmíněné diskriminačními praktikami uplatňovanými vůči Romům na úrovni jedinců i institucí, jsou podstatnou, nicméně nikoli jedinou proměnnou jejich marginalizace. V symbolické rovině se sociální exkluze projevuje také na způsobu utváření osobnosti jedince, kulturní sebeidentifikace a etnické identity. Tento proces podle mého názoru dobře zachycuje teorie *etiketizace* spojovaná nejčastěji se jmény E. Lemerta, H. Beckera a E. Goffmana.⁴⁰

³⁷ Zkušenosti praktického lékaře na sídlišti Chanov poukazují na trend odkládat návštěvu u lékaře až do chvíle, kdy je zdravotní problém vnímán jako nesnesitelný. Řešení potíží pak bývá náročnější, delší a také dražší [Křížová 1996: 154].

³⁸ Viz například název jednoho z poradních orgánů Vlády ČR – *Rada vlády pro záležitosti romské komunity*.

³⁹ Podle Vašečky, který vychází z typologie K. E. Francise hodnotící míru integrace migrujících etnických skupin v cílové zemi, lze přesto hovořit o situaci českých Romů, jakožto o *fázi druhotných skupin*, která se mj. vyznačuje schopností jednat pospolitě, tendencí separovat se v reakci na své odmítání většinovou společností a aktivně se snaží o vyrovnání svých životních šancí [2006: 39-40].

⁴⁰ Její přínos spočívá v odklonění zájmu od zkoumání sociálních deviací jakožto patologického druhu jednání, které spočívá v porušování závazných a jednou provždy daných společenských norem. Poukazuje naproti tomu

Goffman definuje *stigma* jako vztah mezi určitým negativně vnímaným atributem jedince (v našem případě etnicitou) a stereotypem, jenž se k tomuto atributu váže, a který tak svého nositele znevýhodňuje při interakci s jeho okolím. Zvláště výrazný atribut má podle Goffmana tendenci zcela ovládnout pozornost jedince vstupujícího do interakce se stigmatizovaným člověkem a generalizovat jeho hodnocení pouze na základě charakteristických rysů připisovaných tomuto stigmatu. Přirozené obranné reakce na interakční vzorce spojené s touto redukcí ze strany stigmatizovaného jsou druhou stranou chápány jako potvrzení daného stereotypu a legitimizují vnímání dané osoby jako méněcenné. Z těchto ustálených a obtížně narušitelných komunikačních vzorců vyplývá pocit permanentní nejistoty zakoušené nositelem stigmatu, neboť běžně zažívá despekt a nepřijetí ze strany ostatních [Goffman 2003: 10-13].

Lemert v této souvislosti hovoří o tzv. *reakci na deviaci*, která spočívá v postupné symbolické reorganizaci identity stigmatizovaného jedince a vzniku *sekundární deviace* jako systematické formy adaptace a identifikace s rolí, která je mu okolím prisuzována [Munková 2001: 70-71]. Podle Beckera je samotný proces etiketizace do značné míry závislý na pohnutkách a zájmech jednotlivců, kteří mají oprávnění nastavovat normy a vynucovat si jejich dodržování. Chápe tedy etiketizaci jako formu ideologického nástroje, který může sloužit k zachování statu quo, jež vyhovuje těm, kteří ve svých rukou soustředí politickou moc [Munková 2001: 84-85].

3.3.6 Shrnutí

Výše popsané ekonomické mechanismy sociální exkluze, které brání českým Romům v plnohodnotném začlenění do společnosti, je podle mého názoru třeba dát do přímé souvislosti s jejich nelichotivým postavením deklasované a opovrhované skupiny, které se datuje už k polovině 16. století a v obecném povědomí přetrvává v podstatě dodnes.

Kořeny současného sociálního vyloučení romské minority je tak třeba hledat zejména ve státní asimilační politice, která vůči nim byla uplatňována před rokem 1989. Ta systematicky a často násilně zpřetrhala jejich rodinné a sociální vazby a navzdory jejich vůli se jim pokusila vnutit způsob života, který jim byl v mnoha ohledech cizí. Přestože se Romové po roce 1989 stali de iure občany se stejnými právy, jaká mají všichni ostatní

na rostoucí diverzifikaci společnosti a neudržitelnost stereotypního dělení jednotlivců na normální a deviantní. Etiketizační teorie klade důraz na to, že společenské normy a jednání označované za deviantní neexistují objektivně, ale jde o velmi variabilní historické a kulturní konstrukty [Munková 2001: kap. 9].

obyvatelé České republiky, zachovali si v očích české veřejnosti status občanů „druhé kategorie“⁴¹. Jak bylo popsáno, čelí Romové diskriminaci téměř v každé oblasti svého života (jak koneckonců potvrzují i citované vládní materiály), a to navzdory proklamované (a velkými obtížemi prosazované) současné státní integrační politice.

V souvislosti s veřejným diskurzem *nezasloužené chudoby* a politickým *morálně-kulturním* diskurzem, o kterých bylo pojednáno dříve (3.2.4), je, jak se domnívám, nutné zmínit systematickou marginalizaci Romů na trhu práce, která má především strukturální příčiny. Romům je přesto veřejným míněním připisována neochota participovat na trhu práce a účelové zneužívání státního systému sociálních dávek. V tomto ohledu znovu připomeňme fakt popsany v rámci této kapitoly věnované Romům, že ti díky nižším sociálním kompetencím a nedůvěře ve státní instituce spojené a současně podmíněné nevlí (a faktickou nemožností) pověřených orgánů vycházet jim vstříc, ani zdaleka nevyužívají všechny možnosti, které by jim systém státní sociální politiky mohl potenciálně nabídnout. Jak již bylo řečeno, poslední kvalifikované odhady z roku 1998 hovoří o necelých 20 % všech práceschopných Romů evidovaných na úradech práce. Právě evidence na úřadu práce je přitom podmínkou čerpání dávek hmotné nouze, jejichž zneužívání je dlouhodobě nezaměstnaným Romům obecně připisováno (kap. 4.6).⁴²

Stručně popsané mechanismy a důsledky stigmatizace je dle mého mínění možné vztáhnout také na situaci sociálně vyloučených českých Romů. Zažívají-li běžně pocity nepřijetí a projevy více či méně hostilního jednání ze strany majoritní populace, stejně jako to, že jsou v médiích označováni za nepřizpůsobivé, asociální etc., nelze se podle mého názoru příliš divit, že nemají důvěru ve společenské instituce, ani aspirace plnohodnotně participovat na tímto způsobem strukturované společnosti. Stigma sociální nepřizpůsobivosti v kombinaci se systémově omezenou možností vertikální mobility se tak snadno může stát sebenaplňujícím se proctvím.

Poznatky, týkající se sociální exkluze Romů, zkoumané v rámci této kapitoly, budou v následné analýze mediálních textů využity jako referenční rámec. Zajímat mne bude především to, zda ekonomické a symbolické faktory sociálního vyloučení jsou zmiňovány jako podstatný kontext při referování o tzv. sociální nepřizpůsobivosti, či jsou v těchto sděleních opomíjeny.

⁴¹ Ve veřejném diskurzu nezřídka označování za „hnědočechy“ či „romské spoluobčany“ apod.

⁴² Dodejme, že objem finančních prostředků vynaložených na dávky hmotné nouze tvořil v roce 2009 0,47 % celkových výdajů státního rozpočtu České republiky [Ministerstvo práce a sociálních věcí 2010a].

4. Diskurzivní praxe

V teorii Normana Fairclougha spočívá analýza *diskurzivní praxe* ve zkoumání procesu produkce a konzumace mediálních textů a hledání souvislosti mezi těmito procesy (kap. 2.3). Při zpracování této kapitoly vyjdu z kritického pojetí teorie *agenda setting* a s ní souvisejících konceptů *priming* a *framing*. Ty budou dány do souvislosti s Gramsciho teorií *hegemonie* a konkrétněji teoriemi, které oba koncepty (*agenda setting* a *hegemonie*) syntetizují. Kritické pojetí médií je spojováno s tzv. modelem dominantních médií, o němž bude také ve stručnosti referováno.

Představena bude teorie *zpravodajských hodnot*, která v obecné rovině ozřejmuje mechanismy, jež se podílejí na vytváření zpravodajství v masových médiích. V této perspektivě se budu soustředit také na teoretické a empirické studie, pojednávající o ustálených způsobech mediální reprezentace příslušníků etnických minorit v médiích. Zmíním jednak zahraniční zdroje a obšírněji se zaměřím na výzkumy, které se specificky věnují obrazů Romů v českých médiích.

Vzhledem k těžkostem (jež považuji z metodologického hlediska za v podstatě nepřekonatelné) spojeným s praktickým zkoumáním účinků mediálních sdělení s tematikou společenské nepřizpůsobivosti na publikum, budu nucen omezit se v tomto ohledu na van Dijkův poznatek, že právě masová média mají největší vliv na formování postojů publika vůči relativně abstraktním fenoménům. Mezi ně van Dijk řadí i informace a představy týkající se života etnických menšin. Toto van Dijkovo tvrzení, jež vyplývá z jeho rozsáhlé empirické práce na dané téma, podpořím zjištěními, k nimž došli čeští výzkumníci Radostný s Růžičkou a výzkumný tým Šimíkové, Bučkové a Smékala. Ti na základě empirických studií docházejí k obdobnému závěru jako van Dijk. Právě z toho důvodu bude v rámci této kapitoly současně pojednáno o vztahu a postojích majoritní populace k Romům, které se na základě výzkumů veřejného mínění v dlouhodobé perspektivě jeví jako stabilně negativní, hraničící s hostilitou.

Poslední část kapitoly bude věnována zpravodajskému portálu iDNES.cz, jehož mediální sdělení budou předmětem textové analýzy. Zmíněny budou jak základní faktografické údaje týkající se tohoto serveru, tak jeho konkrétní specifické a postavení v rámci české internetové žurnalistiky.

4.1 Média a teorie agenda setting

Konkrétní pojmenování procesu, během něhož jsou v médiích upřednostňovány určité tematické obsahy, čímž dochází k nárůstu jejich důležitosti i v rámci veřejného diskurzu, pochází od dvojice autorů McCombse a Shawa [1972: 176-177]. Ti charakterizovali agenda setting jako významnou funkci masových médií, která je do značné míry schopná ovlivňovat postoje veřejnosti k určité agendě či z ní učinit samostatné politické téma. Rozpracováním konceptu nastolování agendy reagovali oba výzkumníci na to, že političtí aktéři stále častěji komunikovali s veřejností nikoli bezprostředně (při veřejném shromáždění), ale prostřednictvím médií, čímž docházelo k logickému nárůstu jejich důležitosti. Konkrétnější definici konceptu agenda settingu podává Jiráček, jakožto hypotézu:

(O) vlivu, resp. účinku médií na obsahy myšlení a veřejného a politického diskurzu, podle níž jsou média schopna (záměrně i nezáměrně) exponovat určité události a současně určovat pořadí důležitosti exponovaných událostí, jež tvoří součást veřejného prostoru ... Agenda-setting hledá odpověď na otázku, proč se určité informace o některých tématech stanou součástí veřejné debaty, zatímco jiné zůstanou stranou pozornosti, a proč jsou některá témata vnímána veřejností jako závažnější než ostatní. [2004: 16]

Ačkoli předchozí definice naznačuje možnou intenci v ovlivňování veřejného mínění ze strany médií, čímž se dotýká i jejich nezanedbatelné (politické) moci, většina současných studií, věnujících se tématu agenda-settingu se, jak upozorňují Carragee a Roefs [2004: 214-215], omezuje pouze na hodnotově neutrální popis tohoto procesu jakožto efektu masových médií, bez hlubší analýzy jejich role v udržování společenského řádu. Daleko spíše se tedy blíží výzkumné tradici započaté Cohenem, který proslul postřehem, že „... média povětšinou nebývají tak úspěšná v přesvědčování lidí, o tom jak mají přemýšlet, jako jsou úžasně úspěšná v působení na své čtenáře v tom, o čem mají přemýšlet...“ [in Entman 2007: 165], než kritickému zkoumání efektu masových médií a propagandy v podání N. Chomského či hegemonické úlohy médií v případě teoretiků CDA. V tomto kontextu si Entman všímá nejasné distinkce mezi pojmy *o čem přemýšlet* a *jak přemýšlet* a poukazuje, že jde o zavádějící rozlišení, neboť druhé je možné chápat jako pouhý derivát prvního. Říká přitom, že se politické a hospodářské elity zajímají, o čem lidé přemýšlejí, resp. o veřejné mínění, protože potřebují veřejnou podporu (či minimálně toleranci) pro své politické aktivity. Pokud tedy elity chtějí, aby lidé přemýšleli, resp. se chovali určitým způsobem, pak nejjednodušší způsob, kterým je toho možné dosáhnout, spočívá podle Entmana v selekci a prezentaci

informací, které ladí s jejich schematickými systémy. Dodává, že (vlastní překlad) „... jestliže stručná definice moci spočívá ve schopnosti přesvědčit ostatní, aby dělali co chceme, pak říkat lidem, o čem mají přemýšlet, je způsob, jak uplatňovat politický vliv v nedonucovacích politických systémech (a v menším rozsahu i v těch donucovacích).“ [2007: 165]

Způsoby, jakými média upřednostňují určitá témata a akcentují některé jejich atributy na úkor jiných, jsou v rámci studií nastolování agendy nejčastěji popisovány prostřednictvím pojmů *priming* a *framing*. Framing se vztahuje k vytváření určitých ucelených informačních rámců složených z fragmentů události či jevu, jejichž prostřednictvím média referují o realitě.⁴³ Entman podává definici framingu jakožto procesu (vlastní překlad) „... třídění částí vnímané reality a utváření příběhu, který zdůrazňuje spojitost mezi nimi, aby podnítl určitý způsob interpretace.“ [2007: 164] Entman dále uvádí čtyři základní funkce ustaveného rámce, mezi než patří: *definice problému, analýza příčin, morální rozhodování a doporučení nápravy* [2007: 164]. Na druhou stranu pojem priming se vztahuje k procesu zdůrazňování důležitosti (*salience*) určitého tématu na úkor témat jiných [Weaver 2007: 142]. Vrátime-li se ke dříve zmíněnému Cohenově předpokladu, je podle mého názoru možné říci, že priming dává divákům či čtenářům vodítko, o čem přemýšlet, zatímco působením framingu se dozvídají, jak o tom mají přemýšlet.

4.2 Teorie hegemonie a model dominantních médií

O propojení konceptu agenda-settingu s kritickou analýzou role médií v procesu distribuce politické moci se zajímavým způsobem pokouší Entman [2007: 165-166]. Tvrdí, že navzdory proklamované objektivitě a hodnotové neutralitě média prosazují určitý zkreslující pohled na svět, který konvenuje konkrétním zájmovým skupinám. Využívá k tomu akademicky nepřilíš ukotvený termín *předpojatost médií*, jemuž se snaží dodat potřebnou teoretickou základnu. Entman dokládá, že o předpojatosti médií se hovoří nejčastěji ve třech hlavních významech: jednak jako o robustním záměrném a *účelovém falšování reality*; jednak jako o subtilnějším *obsahovém* zkreslení jednotlivých informací ve prospěch jedné zájmové skupiny či jednotlivce a konečně rovněž zkreslení zapříčiněné (třídní) *hodnotovou orientací* žurnalistů.⁴⁴

⁴³ Nutno podotknout, že podřazení pojmu framing pod koncept agenda-setting není zcela bezrozporné. Weaver [2007] podotýká, že framing je kvalitativně odlišný jev s podstatně širším teoretickým záběrem než naznačuje předchozí definice a poukazuje na současný stav poznání v této oblasti, kde výrazně dominují výzkumné studie operující výhradně s termínem framing, nikoli agenda-setting.

⁴⁴ Pro další rozpracování konceptu předpojatosti médií navrhuje Entman zabývat se pouze druhým a třetím typem zkreslení. Falšování mediálního obsahu považuje za poměrně vzácný jev, neboť existenčně ohrožuje

Podstatný kritický příspěvek do debaty o roli médií v procesu distribuce a udržování politické moci představuje podle mého názoru Gramsciho teorie hegemonie a její syntéza s konceptem framingu. Gramsciho teorie hegemonie se vztahuje k „... procesu, kterým si vládnoucí elity zajišťují souhlas se zavedeným politickým řádem prostřednictvím vytváření a šíření významů a hodnot.“ [Carragee, Roefs 2006: 221-222] Jinými slovy jde o neustále probíhající proces získávání „... ‚spontánního‘ souhlasu, s nímž přijímají velké masy obyvatelstva zaměření, které společenskému životu vtiskuje vládnoucí společenská skupina; souhlasu, který se ‚historicky‘ rodí z prestiže vládnoucí společenské skupiny (a tedy důvěry vůči ní), odvozovaného z jejího postavení a z její funkce ve světě výroby.“ [Gramsci 1967: 131]⁴⁵ Podle Gramsciho konceptu hegemonie tak uvnitř společnosti probíhá neustálý boj o zachování daného podílu elit na moci, resp. o legitimitu společenského zřízení jako takového, jehož nejmocnějšími nástroji jsou především systém státního vzdělávání, církev a také média [Carragee, Roefs 2004: 222]. Nejmocnějším nástrojem hegemonie v soudobých společnostech jsou podle obou autorů právě média a zvláště proces framingu, jímž dochází k šíření potřebných významů hodnot, o něž systém opírá svou legitimitu.

V této souvislosti hovoří Stern [2009] o třech technikách, jejichž pomocí se hegemonie v kulturní sféře udržuje. Za *techniku konsensu* označuje vnořování zdánlivě bezrozporných a tudíž obtížně demaskovatelných klišé do běžných mediálních sdělení, které má čtenáře či diváka nenásilně utvrzovat v tom, že stávající společenský řád je jediný možný a správný. *Technikou kontrolovaného střetu* míní Stern utváření takových *rámců*, které diváka či čtenáře přimějí domnívat se, že žije ve světě, v němž neustále dochází k významným střetům zájmů, z nichž ty méně společensky prospěšné jsou eliminovány (typicky např. zájem investigativních novinářů oproti zájmům zkorumpovaných politiků)⁴⁶. Skutečným smyslem vytváření iluzivních rámců zprostředkovávajících (nepodstatné) konflikty je podle Sterna

vlastníka daného média a jeho pozici na trhu. Za mnohem zajímavější fenomény proto považuje *obsahové* zkrslení (vědomě či nevědomě) upřednostňující způsob interpretace reality stranici těm, kteří jsou aktuálně u moci, či těm, kteří o to usilují; stejně jako zkrslení zapříčiněné hodnotovou orientací žurnalistů, která pomáhá elitám udržet si dominantní mocenské postavení [2007: 165-166].

⁴⁵ Relevantní pro pochopení, jakým způsobem je dosahováno všeobecného souhlasu s panujícím řádem je Gramsciho idea, že jde o výsledek vyjednávání významů, jehož se účastní všechny společenské skupiny. Nicméně ty, které mají ve svých rukou větší moc jsou schopny podobu výsledného konsensu ovlivnit v podstatně vyšší míře [Gramsci 1959 passim].

⁴⁶ Podrobněji tuto problematiku v nedávné době rozpracoval ve svém eseji *Korupce jako filosofický problém* Václav Bělohradský. Říká, že slovo korupce má v sobě velký mystifikační potenciál. Je formou narativu, v němž je zakódována idea, že nikoli systém, ale jeho jednotliví aktéři selhávají. Upozorňuje, že korupce je nedílnou součástí ideologické lži, jež spočívá v tvrzení, že politická a ekonomická moc jsou na sobě nezávislé. Naproti tomu tvrdí, že jde jen o dvě strany téže mince. Bělohradský konstatuje, že „(kvalita) života prudce klesá ne proto, že v systému se děje, co je nelegální, ale proto, že s v něm děje, co je legální – to je opravdový problém. Heslo *boj proti korupci* od něj odvádí pozornost, a proto je nejnebezpečnější mystifikací současné politiky.“ [Bělohradský 2011]

zamaskovat hrozící (typicky třídní) konflikt, ohrožující samotnou podstatu kapitalistické společnosti a neumožnit tak alternativní interpretace a definice politiky. Konečně poslední *technikou inkorporace* míní Stern zbavení alternativních názorových proudů a (deviantních) subkultur uvnitř společnosti jejich původního obsahu a jejich transformaci do podoby pouhého výhodně obchodovatelného produktu [2009: 41-48].

Pro Faircloughovu teorii kritické diskurzivní analýzy je koncept hegemonie jedním z klíčových prostředků umožňujících pochopení propojení diskurzivní praxe s širší praxí sociální. Diskurzivní praxi, tedy proces produkce, distribuce a konzumace textů, chápe jako aspekt hegemonického zápasu o dominanci určitých významů nad jinými, která přispívá k reprodukci a transformaci řádu diskurzu, jehož je součástí. Hegemonie podle Fairclougha není a nemůže být stabilním stavem. Její povaha je fluidní, stále se měnící a nekompletní, stejně jako je konsensus, dosažený prostřednictvím hegemonického zápasu, prozatímni a neúplný. Jinými slovy (vlastní překlad) „... řád diskurzu může být nahlížen jako diskurzivní aspekt rozporuplného a nestabilního ekvilibria, které zakládá postatu hegemonie“ [2006: 93].

Výše popsané atributy, připisující médiím nemalý vliv na vytváření a ovlivňování postojů publika ve jménu dominantních mocenských struktur, je podle mého mínění možné zařadit pod tzv. *model dominantních médií*. Ten v obecné rovině předpokládá, že jsou masová média ovládána nevelkým počtem zástupců mocenských kruhů a cíleně slouží zájmům určitých institucí. Jsou charakterem produkce navzájem de facto zaměnitelná a uniformní a v jejich výstupech jsou implicitně zakódována sdělení podporující status quo. Zatímco alternativní názory a kritika jsou potlačovány, aby si publikum nebylo schopno utvářet vlastní úsudek a bylo nuceno akceptovat předkládaný řád věcí [McQuail 2007: 93].⁴⁷

4.3 Zpravodajské hodnoty

Mechanismus výroby zpravodajských sdělení v masových médiích podléhá mnoha různým vlivům, které McQuail [2007: 241] zobecňuje a kategorizuje na *organizační* a *ideologické*. Z pouhé události se stává mediální obsah – zpráva působením tzv. *gatekeepingu*, neboli procesu zachycujícího události, které považují zaměstnanci médií za zajímavé a podstatné pro okruh příjemců jejich typu média. Základní *organizační* faktory *gatekeepingu* podle Reifové [2004: 62] vyplývají z ustálených byrokratických postupů mediálního provozu – *mediální*

⁴⁷ Autor vedle tohoto pojetí uvádí *model pluralitních médií*, který je výše uvedenému do značné míry protikladný.

rutiny, ohledu na personální obsazení události, její pokrytí zpravodajskou sítí, prosazování tzv. stádní žurnalistiky, tzv. předurčením události novinářem či ambicí dosáhnout zdání její objektivitu u příjemce. Podle McQuaila [2007: 241] mají *gatekeepereři* do značné míry jasnou představu, co jejich publikum zajímá, která se napříč médii jednoho společensko-kulturního uspořádání příliš neliší. McQuail se dále odkazuje ke konceptu tzv. *zpravodajských hodnot*, které jsou podstatou ideologického faktoru mechanismu selekce zpráv. Tento koncept v 60. letech 20. století důkladně empiricky propracovali výzkumníci Gatlung s Ruge na základě zahraničního zpravodajství v norském tisku. Jiráček [2004: 77-78] sumarizuje výsledky nejrůznějších výzkumů zpravodajských hodnot tímto způsobem:

- *výskyt* ve smyslu časového intervalu, který událost potřebuje k tomu, aby se prosadila; čím jsou události kratší, tím spíše se stanou zprávou
- *blízkost* – události, které se odehrají v prostředí kulturně a sociálně blízkém médiu a jeho adresátům, mají větší šanci projít sítí gatekeepingu
- *jasnost* jako proměnná jednoznačného vyznění události; ambivalentní a rozporuplné události mají menší šanci získat pozornost médií; obnáší však také následnou prezentaci komplexní zprávy jednoznačným způsobem
- *jednoduchost* – větší pozornosti médií se těší nekomplikované události, jež není obtížné vysvětlit
- *smysluplnost* jako proces filtrace událostí, které se odlišují od kulturních zkušeností publika
- *novost* události je mírou její ceny
- *průběžnost* ve smyslu návaznosti na předchozí události, které se dříve staly mediálním obsahem
- *možnost dalšího vývoje* – potenciál gradace a dramatického vývoje události zvyšují pravděpodobnost, že se stane zprávou
- *vztah k elitám* – jak jednotlivcům, tak organizacím a státům s velkou mocí a vlivem
- *personalizace* – větší naděje na proniknutí do zpravodajství mají události přímo spojené konkrétními aktéry, nikoli ději abstraktní povahy; personalizace zároveň posiluje narativní charakter zpravodajství
- *negativita* událostí, které mají tragický či konfliktní rozměr mají větší šanci na zveřejnění
- *souznění* – událost musí do značné míry naplňovat očekávání publika
- *překvapení* jako zdánlivě protichůdná hodnota předešlé; předpokládá se, že události vzácné a exotické povahy mohou publikum překvapit a zabavit; musí být však zároveň snadno pochopitelné a jednoznačné
- *předvídatelnost* ve smyslu schopnosti přesunout techniku a zpravodaje na místo události; snadno anticipované události pak mají pochopitelně větší šanci stát se zprávou; rovněž

pomáhá publiku formovat očekávání

- *variace* – domácí události je možné převést na schéma variace téhož v zahraničí

Zajímavým zobecňujícím postřehem k problematice zpravodajských hodnot je dle mého soudu toto McNairovo vyjádření:

Přestože novináři potřebují určitý systém pro rozdělování své pozornosti a potřebují jistým způsobem třídit skutečnost, převažující zpravodajské hodnoty mohou být někdy zkreslujícím zrcadlem světa, neboť odrážejí a schvalují morální struktury posedlé elitami, slávou a bohatstvím. Můžeme-li zpravodajskou hodnotu považovat za vyjádření společenských hodnot, potom zpravodajské hodnoty převažující v liberální demokratické společnosti odkazují ke světu, který je etnocentrický, orientovaný na elity a soustředěný na „negativní události“. [2004: 81]

4.4 Etnické minority a nový rasismus

Z kvalitativní výzkumné perspektivy pojednává o způsobu mediální prezentace etnických menšin jeden z předních teoretiků kritické diskurzivní analýzy Teun A. van Dijk, který se problematice přítomnosti různých forem rasismu v médiích dlouhodobě věnuje. Konstatuje, že navzdory zřejmým odlišnostem mezi jednotlivými zeměmi, typy médií a různými údobími, přetrvávají ve zpravodajství určité charakteristické rysy zachycování problematiky etnických menšin. Van Dijk [1987: 44-45] identifikuje pět těchto základních rovin, jež jsou pro vztah médií k etnickým minoritám určující (vlastní překlad):

- Etnické minority jsou minoritami také v tisku – jsou zde méně zaměstnány, stejně jako je o nich referováno jen okrajově.
- Mnoho dominantních témat je přímo či jasněji spojeno s problémy, obtížemi či ohrožením převládajících hodnot, zájmů, cílů nebo kultury samotné.
- Události týkající se etnických minorit jsou důsledně popisovány z pohledu bílé majority, jejímž autoritám se dostává většího prostoru a jsou zobrazovány důvěryhodněji než mluvčí minorit.
- Témata, která jsou relevantní pro každodenní život etnických skupin, jako je práce, bydlení, zdraví, vzdělání, politický život a kultura, stejně jako diskriminace v těchto oblastech, jsou zmiňována zřídka, pokud nepoukazují na „problém“ ohrožující společnost jako celek či nemají povahu senzace.
- Problematika rasismu je ve zpravodajství systematicky opomíjena či je redukována na

incidenty jednotlivých případů diskriminace, případně připisována nevýznamným pravicovým stranám a situována do chudých oblastí. Rasismus v podání elit či různých institucí je diskutován zřídka.

Vysvětlení těchto přetrvávajících vzorců při reprezentaci etnických minorit v mediální agendě nespatřuje van Dijk ani tak v tom, že by byla média, jejich zaměstnanci a vlastníci explicitně xenofobní. Jejich role při reprodukci negativních stereotypů vůči menšinám je spíše nepřímá a subtilní. Podle van Dijka jsou zmíněné charakteristické zpravodajské z rysy velké části ovlivněny dominantní politickou ideologií a hegemonickou úlohou médií při její reprodukci. V nemalé míře jsou také důsledkem rutinních postupů produkce zpráv a zpravodajských hodnot. Dodává k tomu (vlastní překlad): „Negativní, senzační události dostávají více prostoru a jakákoli skupina s omezenou mocí, vlivem, bez oficiálního mluvčího má vždy do médií menší přístup“ [1987: 45].

Kromě toho van Dijk upozorňuje, že jsou média dlouhodobě rezistentní vůči kritice, vedené vůči popsaným stereotypním vzorcům, které označuje jako *nový rasismus* [2000: 37]. Tímto termínem pojmenovává fenomén, který nahradil formy rasismu „starého“, jenž zahrnoval otroctví, segregaci, apartheid a obecné projevy nadřazenosti bílé rasy, které byly dříve běžnou součástí veřejného diskurzu, stejně jako námětem každodenní konverzace [2000: 34-35].⁴⁸ Nový rasismus je ve svých projevech subtilnější, odvolává se na demokratické principy a usiluje o politickou korektnost. Příslušníky etnických minorit nevidí jako podřadné z biologického hlediska, ale jako „jiné“. Jinakost etnických menšin v rétorice nového rasismu spočívá především v kulturní odlišnosti, jež v příjemcích mediálních sdělení evokuje pocit ohrožení sociálních norem, hodnot a obecně sociální koheze. Jinými slovy: zpravodajství prezentující etnické minority obsahují podle van Dijka latentní obsahy, sdělované mezi řádky, které události vykreslují ve formě vyprávění o *Nás* a těch *Druhých* [2000: 35-37].

Vzhledem k často subtilní a symbolické povaze nového rasismu má mnoho jeho forem diskurzivní povahu. Nový rasismus je podle van Dijka silně zakořeněn v běžné konverzaci, textech a promluvách, politických debatách, pohovorech s uchazeči o zaměstnání, televizních pořadech a mnoha jiných žánrech. Vytratilo se z něj sice otevřené násilí a nenávisť a na první pohled se jeví jako pouhé neškodné řeči, je ale podle van Dijka stejně efektivní ve schopnosti marginalizovat menšiny z veřejného života. Rozličné formy nového rasismu mohou ubližovat těm, kterých se dotýkají o to více, neboť se (vlastní překlad) „... zdají být tak ‚normální‘,

⁴⁸ Entman [1992] podobným způsobem rozlišuje mezi dvěma kvalitativními formami rasismu prezentovanými v mediálních sděleních – *tradičním* bigotním rasismem a jeho *moderní* variantou, která se vyznačuje nepřijetím a odmítáním životních aspirací Afroameričanů bílou většinou.

„přirozené“ a „založené na zdravém rozumu“ těm, kteří se na podobných diskurzích a interakcích podílejí. Jsou formou etnické hegemonie, založené na zdánlivě legitimních ideologiích a postojích a často jsou mlčky přijímány většinou členů dominantní majoritní skupiny.“ [2000: 34]

Neméně podstatným zjištěním, které van Dijk na základě svých výzkumů uvádí, spočívá ve faktu, že sdělení médií je často výhradním zdrojem informací u příjemců z řad majoritní populace, kteří mají jinak spíše náhodné a ojedinělé zkušenosti s příslušníky menšin [2000: 37].

4.5 Mediální reprezentace Romů v českých médiích

Výzkumné pokrytí problematiky prezentace romské minority v českých masových médiích není v současnosti příliš široké. Sedláková, která provedla zřejmě nejširší rešerši na dané téma, zahrnující jak česká, tak zahraniční média konstatuje, že se výstupy jednotlivých šetření, které se týkají Romů v zásadě nijak neliší od zahraničních studií věnovanými mediální reprezentaci jiných etnických, národnostních a rasových menšin (4.4) [2007: 49]. Ve svém vlastním výzkumu, mapujícím reprezentaci Romů v hlavních zpravodajských relacích stanice ČT1 a Nova, došla Sedláková [2007: 172-173] mj. k následujícím zjištěním:

- množství informací o Romech je nízké; podíl prostoru věnovaný romské minoritě se u obou televizních stanic významně neliší
- většina zpráv věnovaných Romům cituje jako informační zdroje osoby z majoritní populace a sami Romové dostávají prostor k vyjádření jen v desetině zpravodajských příspěvků; zpravidla pak z pozice aktérů, nikoli expertů; pokud dostanou prostor výpovědi, tak menší než zástupci majority a jsou také prezentováni jiným způsobem, jak z obrazové hlediska, tak co do způsobu editace jejich promluvy
- ve zpravodajství jsou Romové v nadpoloviční většině případů prezentováni v souvislosti s negativními událostmi – kriminalita, emigrace, sociální problémy
- rasistické a politicky nekorektní výroky, zaznívající ve zpravodajství, jsou nechány bez komentáře
- ve zpravodajství jsou používány stereotypní ilustrační záběry, které s problematikou příspěvku nesouvisí
- některé příspěvky věnované romské tematice akcentují jinakost Romů a rozlišují mezi *Námi* a *Jimi*

Na specifický zpravodajský trend ve způsobu referování o násilných trestných činech s rasovým podtextem, páchaných na Romech, upozorňuje Karhanová s Homoláčem [2003]. Podle nich je ve zpravodajských příspěvcích tohoto typu často implicitně přítomen předpoklad příčinné souvislosti mezi kriminalitou Romů a útoků proti nim. Dokumentují to např. na případě rasově motivované vraždy Tibora Berkiho v roce 1995, kdy první zpráva vydaná ČTK obsahovala sdělení, že „zavražděný muž neměl se zákonem žádné problémy“. Podle obou autorů převládá v českém veřejném diskurzu představa o oběti rasově motivovaného trestného činu jako o nutně bezúhonném člověku, kterého s pachatelem nespojovalo nic jiného než čin samotný.⁴⁹ V této souvislosti hovoří o běžně užívaném úzu tzv. *slušného Roma*, který obnáší „... nejen trestní bezúhonnost, ale musí jít o jedince víceméně asimilovaného, který pracuje nebo si práci alespoň hledá, nepije, posílá děti do školy a způsobem života nijak neobtěžuje své okolí.“ [2003: 7] Není-li v případě oběti obsah kategorie *slušného Roma* naplněn, hledají média odlišný výkladový princip v podobě *braní zákona do vlastních rukou* či *vyřizování účtů*. Dalším, často prezentovaným stereotypem v rámci mediálního diskurzu je, podle autorů, zobrazování rasistické odnože hnutí skinheadů a Romů jako komplementárních skupin. I v případě jednostranného napadení Romů referují média o tzv. *incidentech* či *půtkách* a naznačují symetrii zúčastněných stran, mezi nimiž panuje přirozená oboustranná nenávisť. Za ještě závažnější fakt považují Karhanová s Homoláčem, že:

útoky na Romy jsou často prezentovány jako téměř výhradní záležitost hnutí skinheads, příslušnost pachatelů k tomuto hnutí je postačujícím vysvětlením případu, pokud není prokázána, spekuluje se o ní. Tímto způsobem se snímá odpovědnost za rasově motivované násilí z majoritní společnosti a přesouvá se na extremistickou skupinu, od majoritní společnosti oddělenou. [2003:8]

V případě kriminality páchané příslušníky etnických menšin je pak další rozšířenou praxí českých médií poukazovat či dokonce zdůrazňovat etnický původ pachatele⁵⁰ těchto trestných činů, aniž by to mělo přímou souvislost s povahou činu samotného [Badáňová 2010: 61-62]. Podle Štechové tím média v příjemcích zpráv utvrzují představu, že „... rasismus české

⁴⁹ Rovněž v případě nedávného žhářského útoku na romskou rodinu v obci Vítkov měla média tendenci „kádrovat“ kriminální minulost obětí a zjišťovat jejich pověst u místních obyvatel [srov. Baďura 2009]. Odkazování k tomuto typu „kontextu“ celé události v sobě podle mého názoru obnáší implicitní zjišťování míry „legitimity“ onoho rasově motivovaného útoku.

⁵⁰ Lingvista Marek Nekula [1995] tento fenomén označuje jako *titulkovou xenofobii*.

společnosti nemá příčinu v odlišné barvě pleti, ale v asociálním chování, které je Romům jako skupině majoritou přisuzováno.“ [2001: 34]

Zajímavým příspěvkem do diskuse na dané téma je diskurzivní analýza mediálního pokrytí konkrétní sociálně vyloučené lokality Masokombinátu – bývalé továrny na okraji Kladna, která má status obecních bytů 4. kategorie. Radostný s Růžičkou se při svém zkoumání zaměřili na mediální *diskurz o neplatičství*. Primárně se soustředili na takové texty, které referují o zmíněné lokalitě. Z jejich analýzy mediálních textů mj. vyplynulo, že „... v rámci diskurzu o neplatičích je ‚dohodnuto‘, že jsou pojmy jako Rom, neplatič, nepřizpůsobivý občan či potíživista synonymní, že mají stejný význam.“ [2006: 213]

Ekvivalentní používání těchto kategorií podle autorů předpokládá existenci společného šifrovacího a de-šifrovacího kódu společného pro tvůrce i příjemce textů. Další dimenze diskurzu o neplatičství spočívá v systematické konstrukci nebezpečí spojeného se sociálně vyloučenou lokalitou. Bezpečnostní rizika nejsou nijak specifikována, jsou odvozena z pouhé přítomnosti domnělých neplatičů v lokalitě. Autoři dodávají, že ačkoli není popisované místo spojeno se zvýšeným výskytem kriminality, tak zde přesto probíhá soustavný dohled městské policie. Na policejní přítomnost se mediální texty zhusta odkazují a posilují tak dojem esenciální nebezpečnosti obyvatel Masokombinátu [2006: 215-222]. Konečně poslední důležité zjištění Radostného s Růžičkou spočívá v konstatování, že „... masová média mohou hrát relativně významnou úlohu při konstrukci a udržování sociálně vyloučených lokalit v jejich exkluzi.“ [2006: 201]. Popisují mediální rekonstrukci života obyvatel Masokombinátu jako Baudrillardovo *simulacrum*, neboli *hyperrealitu*, ve které mediální obraz získává nadvládu nad samotnou skutečností. Přestože je v textech diskurzu o neplatičství referováno o Masokombinátu jako o ubytovně pro neplatiče, dokazují oba autoři, že není ve skutečnosti ani jedním.⁵¹ Posilování sociální exkluze spojují s výpověďmi zástupců tzv. *directing systému* (zaměstnanci magistrátu, správcovské firmy atd.), které se zcela kryly s étosem mediálního diskurzu o neplatičství a opíraly se o argumentaci typu „to všichni vědí“. To vše navzdory faktu, že naprostá většina dotazovaných zaměstnanců nikdy zmiňovanou lokalitu nenavštívila. Právě tito lidé orientující se v situaci na základě mediálního simulakra mají ve svých rukou nemalou moc, díky které ovlivňují další osudy popsané lokality a jejích obyvatel [2006: 226-229].

⁵¹ Jinými slovy jde o obecní byty, kde zdaleka nežijí jen neplatiči vystěhováním ze svých původních obydlí.

4.6 Vztah majority k Romům

Otázka kvality soužití mezi příslušníky romské minority a majoritní společností v ČR je mediálně vděčné téma, které vyvolává časté bouřlivé diskuse i mimo mediální prostor. Tento vztah je obecně považován za značně konfliktní a promítá se do mnoha sfér včetně politické, kde se i mezi reprezentanty stran hlavního proudu najdou lidé, kteří nijak neskrývají svou nevraživost vůči Romům a neváhají s návrhy razantní represivních opatření vůči nim.⁵² Ve výzkumech interetnických vztahů v ČR se pravidelně objevuje evidentní hostilita respondentů vůči Romům. Naprostá většina obyvatel ČR typicky smýšlí o Romech jako o lidech *nemajících chuť k práci a zneužívajících sociální podporu – 95 %; zneužívajících demokratický systém – 91 %; budících strach – 88 %* a v neposlední řadě také jako o *příslušnicích jiné rasy, která je nepřizpůsobivá⁵³ a nezmění se – 83 %* [Gabal 1999: 85]. Pokud bychom měli shrnout postoje, které se v těchto výzkumech nejčastěji objevují, tak je možné konstatovat:

Přes mnohasetletou přítomnost Romů v České republice, přes jejich nesporný přínos jak v oblasti kultury, tak v oblasti materiální (výstavba silnic, železnic, telekomunikačních sítí), vnímá dosud velká část české populace Romy jako přistěhovalce, jež do země nikdo nezval (ač mnozí sem byli nastěhováni násilně) a kteří jen parazitují na sociálních výhodách státu. [Sekyt 2001: 123]

Výzkumy veřejného mínění zkoumající postoje společnosti k Romům však podle mého názoru nemají přílišnou vypovídající schopnost o tom, jak vypadá skutečné soužití mezi Romy a zbytkem společnosti. Vzhledem k tomu, že sociální exkluze romské minority má také svůj nezanedbatelný prostorový aspekt a většina Romů je od zbytku společnosti typicky izolována, tak vzájemné kontakty obou světů jsou nutně více či méně kontingentní. Proto lze soudit, že tyto alarmující nevraživé postoje jsou spíše výsledkem mezigeneračně předávaných

⁵² Z poslední doby zmiňme například výrok kandidáta do senátu za TOP 09 L. Kvapila, který na jedné z komunitních sítí otevřeně říká: „*Ale cikáni mi vadí zcela určitě ! I když neotravují a nenasírají - což vlastně neexistuje*“ [Cikáni... 2011]. Staršího data je pak počín bývalé senátorky L. Janáčkové, která během své poslední volební kampaně rozesílala potenciálním voličům sirky v reakci na žhářský útok na romskou rodinu ve Vítkově. Ani to nemělo vliv na otevřenou podporu premiéra Nečase v jejím úsilí o získání senátorského mandátu [Radovanovič 2011].

⁵³ Přestože jsou data z tohoto výzkumu více než 10 let stará, tak trend chápat Romy jako nepřizpůsobivé, v české společnosti nadále přetrvává. Zpráva z výzkumu veřejného mínění, vypracovaného pro ministerstvo vnitra agenturou STEM v roce 2010, poskytla v tomto ohledu zcela identický procentuální podíl respondentů, kteří vnímají Romy jako nepřizpůsobivou skupinu obyvatel [Ministerstvo vnitra ČR 2010: 35].

heterostereotypů a mytologických struktur⁵⁴ podporovaných konfliktním obrazem Romů v médiích hlavního proudu.

Odlišný výzkum, který se zaměřil na kvantitativní i kvalitativní zmapování vztahů mezi majoritou a Romy z hlediska těch respondentů, pro které je multietnické soužití každodenní realitou, podává kvalitativně jiné výsledky. Šimíková, Bučková a Smékal analyzovali postoje ke vzájemnému soužití obyvatel vybraných lokalit, ve kterých Romové a etničtí Češi žijí ve společných domech nebo v blízkém sousedství. Uvedení autoři obecně konstatují, že „... lidé, kteří mají osobní zkušenost s romským etnikem, jsou ve svých postojích k soužití s Romy, ale i s jinými etnicky odlišnými skupinami, otevřenější než většinová populace.“ [2003: 119] Tito výzkumníci mj. srovnali svá zjištění s Gabalovým [1999] výzkumem a identifikovali významnou diskrepanci v položce týkající se nepřijatelnosti vzájemného sousedství. Zatímco data z dřívějšího výzkumu vypovídala o tom, že pro 85 % dotázaných by bylo podobné sousedství nepřijatelné, tak pouze 24 % respondentů, kteří mají s Romy bezprostřední zkušenost, odpovídalo v totožném duchu.⁵⁵

Domnívám se, že uvedené postoje veřejnosti, které vypovídají o zásadním nepřijetí Romů českou společností a o jejich všeobecném vnímání coby cizorodého a nepřizpůsobivého elementu, lze interpretovat i prostřednictvím specifického způsobu konstrukce české národní identity. Na rozdíl od zemí založených na imigraci, jsou obecně evropské národní státy „... definované pohledem do minulosti: místo společného projektu je základem jejich identity společná vzpomínka na příběh předků.“ [Barša 1999: 13] V případě současné České republiky je tento fakt navíc zdůrazněn značnou etnickou a kulturní homogenitou jejich obyvatel, která

⁵⁴ Sedláková rekonstruuje *mýtus Cikána* přítomného v české kultuře pomocí následujícího řetězce konceptů: „... osoby tmavé pleti a černých vlasů, neupravené, s vytahaným, starým oblečením, které nepůsobí čistě; příliš temperamentní, impulzivní, emocionální, agresivní, neřestné, mající mnoho dětí (příliš fertilní), o které se nedokáží postarat. Děti bez dohledu, jsou nevychované a neposlušné, pobíhají po veřejných prostorech, jsou rozčuchané, zapatlané, většinou polonahé, příliš zvědavé, rozdováděné a hlučné. I dospělí tráví značnou část dne na veřejnosti, postáváním, hlasitou mluvou připomínající hádku a doplněnou výraznou gestikulací. Jsou méně inteligentní, nevzdělaní a nevzdělavatelní, nepřizpůsobiví, asociální a neochotní se přizpůsobit majoritnímu životnímu stylu. Nepracují, jsou to líní povaleči, kteří se štítí práce a žijí ze sociálních dávek, tedy na úkor řádných občanů a z jejich daní.“ [2007: 74]

Podle mých pedagogických zkušeností s výukou terénní sociální práce na VŠ a také s přednáškami týkajícími se problematiky sociální exkluze romské minority určenými široké veřejnosti, má mytologické předivo obrazu *Cikána* také svou institucionální rovinu. Poměrně běžně se setkávám s představou o praxi pozitivní diskriminace Romů ze strany institucí. Rozšířená je např. představa, že se starobní důchod nezaměstnaným Romům, kteří byli po celý život závislí na sociálních dávkách vypočítává z aktuální průměrné mzdy v ČR.

⁵⁵ Uvedení autoři nicméně upozorňují, že oba výzkumy nejsou plně komparabilní, neboť Gabalův výzkum slučuje položky Romové *by spíše a rozhodně* vadili jako sousedé, zatímco jejich výzkum pracoval pouze s kategorií *rozhodně* [Šimíková, Bučková, Smékal 2003: 119]. Na druhou stranu z výzkumu veřejného mínění provedeného agenturou STEM v roce 2011, který zkoumal totéž, plyne, že 30 % obyvatel by sousedství *pokládalo za zcela nepřijatelné*, 31 % *by ho neslo těžce* a pro 25 % *by nebylo příjemné* [STEM 2011]. Zdá se, že tato data hypotézu o rozdílu v postojích k sousedství majority s Romy z hlediska přímých zkušeností se soužitím v podstatě potvrzují.

se značně liší od pluralistické situace, panující v období první republiky, přičemž tato tendence byla dále zvýrazněna rozpadem Československa. Holý k tomuto tématu dodává, že pro „... Čechy je národní identita kvalitativně odlišná od identit, které jedinec přijímá na základě dosažených statusů“ [2010: 70]. Jde tedy o identitu exkluzivní, jež není možné získat pouhým procesem nabývání občanství či díky po desítky let sdíleným prostorem. Holý dále upozorňuje, že ačkoli je národní identita ve vědomí Čechů asociována s více kritérii, *pravé češství* vždy koluje „... v krvi každého z nás“ [2010: 71]. Mýtus společných předků a pokrevní spřízněnosti českého národa tak implicitně znamená faktickou diskvalifikaci Romů a jiných etnických minorit z participace na *plném češství*. Romové dle mého názoru v české společnosti plní integrativní funkci *těch druhých*, jež mohou představovat ohrožení sociální koheze. Vymezení se vůči nim je pak vhodným nástrojem, jak stmelit kolektivní identitu českého národa.

4.7 Zpravodajský portál iDNES.cz

Zpravodajský server iDNES.cz je jednou ze součástí mediálního koncernu MAFRA a.s., jehož majoritním vlastníkem je od roku 1994 německý holding Rheinisch-Bergische Druckerei und Verlagsgesellschaft mbH. Server iDNES.cz vznikl na počátku roku 1998. Společnost MAFRA na svých internetových stránkách uvádí, že portál iDNES.cz, včetně všech jeho součástí, navštíví měsíčně více než 3,8 milionu čtenářů. [Mediální... 2010b]. V letech 2006 až 2008 získalo iDNES.cz na základě hlasování čtenářů ocenění *Křišťálová lupa* v kategorii zpravodajství. V následujících dvou letech pak v kategorii všeobecná média [Křišťálová... 2011].

Zpravodajská část serveru má podle informací oddělení výzkumu trhu společnosti MAFRA, získaných na základě údajů projektu *NetMonitor*, přibližně 1 440 000 čtenářů měsíčně. Zhruba polovina čtenářů zpravodajské sekce je věku mezi 20-39 lety; 70 % čtenářů má středoškolské vzdělání s maturitou a vyšší; 36 % čtenářů žije v domácnosti s příjmem 30 tis. Kč a více [MAFRA 2011: 12].⁵⁶ Podle údajů projektu *NetMonitor* byla v roce 2010 zpravodajská rubrika portálu iDNES.cz druhou nejnavštěvovanější po serveru *Novinky.cz*. Následována byla portálem *Aktualne.cz* [NetMonitor 2011].

Šéfredaktorem iDNES.cz je Michal Hanák, vedoucím redakce zpravodajské části Marek Dvořáček [Mediální... 2010a]. Počet redaktorů iDNES.cz ani jeho zpravodajské

⁵⁶ Prezentované údaje pocházejí června roku 2011.

rubriky společnost MAFRA veřejně neuvádí. V roce 2007 došlo k prostorovému sloučení redakcí iDNES.cz a tištěného deníku MF DNES. Obě redakce jsou tak do určité míry personálně propojeny a spolupracují na vytváření mediálních obsahů [Redakce... 2007].⁵⁷

4.8 Shrnutí

Za relevantní poznatek, vycházející z výše provedené analýzy *diskurzivní praxe*, považují ve vztahu k *praxi sociální*, především nastíněnou hypotézu o významu masových médií pro udržení společenského statu quo, resp. jejich roli coby hegemonického nástroje. Podle této hypotézy se masová média svými rutinními a často neuvědomovanými postupy - zejména specifickým *rámováním* událostí, podílejí na šíření základních hodnot a významů či obecně ideologií, o které daný společenský systém opírá svou legitimitu.

Vztaženo konkrétně na případ *diskurzu společenské nepřizpůsobivosti*, lze konstatovat, že masová média mohou sehrávat podstatnou úlohu v ospravedlnění dlouhodobého přetrvávání nerovného společenského postavení příslušníků romské minority. A to tak, že je vykreslují především v negativních souvislostech a jen zřídka se zaměřují na kontext sociální exkluze Romů a jejich systematickou diskriminaci, jež podmiňují jejich chudobu a marginální postavení ve společnosti (jak vyplývá z výzkumů Sedlákové a van Dijka). Popsaná legitimizační úloha médií, zdůvodňující nerovný přístup Romů k ekonomickým a kulturním zdrojům společnosti zdůrazněním jejich „přirozené“ jinakosti a jejich vykreslováním v obecně negativních souvislostech, je podle mého mínění důležitá především s ohledem na způsob dosahování konsensu v soudobých demokratických společnostech. Ty do značné míry čerpají svou legitimitu z osvícenských ideálů rovnosti a svobody všech občanů daného státu.⁵⁸ Pokud se sociální praxe liší od těchto premis, je zřejmě snadnější a méně zneklidňující strategií připsat vinu za tento stav lidem, kterým jsou rovnocenné životní šance odepřeny. Neboli označit je za společensky nepřizpůsobivé, jako součást jejich přirozenosti.

Nastíněná teorie zpravodajských hodnot hovoří o schematizaci prezentovaných mediálních obsahů do podoby, která bude konvenovat hodnotovým měřítkům a očekávání cílového publika. V této souvislosti znovu zmiňme veřejný diskurz *nezasloužené chudoby*, který nezaměstnaným a obecně lidem na okraji společnosti přisuzuje negativní charakterové

⁵⁷ Podle rozhovoru s bývalým redaktorem zahraniční sekce zpravodajské rubriky iDNES.cz, spočívá hlavní těžiště činnosti řadových novinářů v co nejrychlejší transformaci informací tiskových agentur do podoby článků. Důraz je kladen především na co nejvyšší počet zveřejněných zpráv. Pravidelné porady redakce mají spíše formální než koncepční charakter.

⁵⁸ Domnívám se, že stále silněji také z neoliberálního diskurzu stejných startovních šancí.

vlastnosti. Právě podobné kognitivní vzorce mohou podle mého názoru hrát významnou úlohu při procesu rámování mediálních obsahů, týkajících se života sociálně vyloučených lidí.

V této perspektivě znovu zmiňme zjištění Radostného s Růžičkou, které poukazuje na to, že specifický výběr a rámování událostí mohou v nemalé míře sociální exkluzi prohlubovat. Jak oba autoři uvádějí na příkladu sociálně vyloučené lokality *Masokombinátu*, čerpají zástupci *directing systému* informace o situaci v této lokalitě z popsaného mediálního simulakra. Na jejich základě činí strategická rozhodnutí, která zásadním způsobem ovlivňují život místních obyvatel.

S ohledem na následnou textovou analýzu mediálních sdělení mne, v souvislosti s poznatky obsaženými v rámci této kapitoly, budou zajímat tři základní otázky. Jednak – do jaké míry bude ve zpravodajských sděleních, které pracují s pojmem společenská nepřizpůsobivost, přihlíženo k expertním stanoviskům politických a akademických elit. Dále – kterým elitám bude v tomto typu zpravodajství dáván prostor k vyjádření, a jaký typ diskurzu budou reprezentovat. S ohledem na Faircloughovu metodologii (kap 2.3) se rovněž zaměřím na *vztahovou rovinu* analýzy textů ve smyslu způsobů reprezentace vztahu mezi žurnalisty a jednotlivými elitami. Konečně bude také mým cílem prozkoumat, do jaké míry platí zjištění Radostného s Růžičkou o ekvivalenci kategorií *Rom* a *nepřizpůsobivý občan* v prezentovaných článcích.

5. Analýza textů

V této kapitole budou podrobeny analýze mediální texty uveřejněné ve zpravodajské rubrice portálu iDNES.cz mezi lety 2006 a 2008, které operují s pojmem *společenská nepřizpůsobivost*. Načrtnu také podstatné rysy diskurzu obsaženého v publikovaných textech v roce 2009. Při zkoumání těchto článků vyjdu ze tří analytických rovin, které popisuje N. Fairclough. Jde o rovinu *reprezentační, identitární a vztahovou* (kap. 2.3).

Vzhledem k vysokému počtu (kap. 2.5) analyzovaných článků, které ve větší či menší míře tematizují společenskou nepřizpůsobivost, nebude mým cílem věnovat se formální lingvistické rovině. V souladu s doporučeními J. Meisslera budu definovat vlastní *analytické jednotky*, vzešlé z předběžné analýzy textů a rozpracování předchozích kapitol sociální a diskurzivní praxe. Výhoda tohoto postupu spočívá v možnosti sledovat na základě určených kritérií vývoj mediální diskurzu společenské nepřizpůsobivosti v čase (kap. 2.4).

Vybraná mediální sdělení budou analyzována diachronně – následně po letech, v nichž vznikala. Každému roku bude věnována zvláštní kapitola, ve které budou detailně popsána zjištění, k nimž jsem došel na základě analýzy výzkumných okruhů, jež budou popsány dále. Závěrečná část textové analýzy bude věnována sumarizaci zjištění z jednotlivých let a zodpovězení otázky, zda je možné hovořit o určitém trendu. Tedy, zda došlo v diskurzu společenské nepřizpůsobivosti (na základě zkoumaných analytických jednotek) v průběhu sledovaných let k proměně.

5.1 Výzkumné okruhy

Na *reprezentační* rovině analýzy mne bude zajímat text jako médium pro šíření určité ideologie. Zaměřím se na texty, které se primárně týkají právě tématu nepřizpůsobivosti jako společenského problému a na aktéry, kteří se k tomuto tématu vyjadřují.

Ve zkoumaných textech mě bude konkrétně zajímat především míra zastoupení politických elit, pro které je společenská nepřizpůsobivost podstatnou součástí jejich politické agendy. Na základě předběžné analýzy článků půjde zejména o proponenty morálně-kulturního diskurzu. V rámci této analytické roviny mne nebudou zajímat texty deskriptivního charakteru, které společenskou nepřizpůsobivost netematizují a zmiňují se o ní pouze okrajově. Vyjádřeno schematicky půjde o tuto otázku:

- Kteří aktéři jsou předmětem zájmu žurnalistů v textech primárně zaměřených na společenskou nepřizpůsobivost a jaký typ diskurzu tito aktéři zastupují.

Identitární úroveň analýzy textů se soustředí na způsoby konstrukce identit aktérů zapojených do sdělované události. Půjde mi především o samotnou kategorii společensky nepřizpůsobivých lidí a charakteristiky, které jim žurnalisté připisují. V konkrétnější podobě se zaměřím na míru shody mezi kategorií „Rom“ a „společensky nepřizpůsobivý člověk“, pokud ji využívají sami žurnalisté (v přímém či nepřímém smyslu, nikoli jako citaci). V návaznosti na reprezentativní úroveň analýzy mě bude zajímat také konstrukce identit aktérů jako nositelů konkrétního typu diskurzu v textech, které se soustředí ryze na téma společenské nepřizpůsobivosti.

- Jaké vlastnosti jsou samotnými žurnalisty společensky nepřizpůsobivým lidem připisovány?
- Jakou měrou se v textech kryjí kategorie Rom a společensky nepřizpůsobivý člověk ze strany autorů – novinářů analyzovaných textů?
- Jaké identity žurnalisté v textech připisují dalším aktérům, zejména politickým elitám jako nositelům určitého typu diskurzu?

Poslední analytickou rovinou popisuje Faircloughem jako *vztahovou*. Ta zahrnuje zkoumání vzájemných relací, do nichž vstupují subjekty zúčastněné na sdělované události. Na této úrovni se budu zabývat otázkou, jakou míru distance si v textech samotní žurnalisté udržují od označení jednotlivců a kolektivit jako společensky nepřizpůsobivých. Vyjádřeno jinými slovy: zaměřím se na to, jakým způsobem autoři textů operují s pojmem společensky nepřizpůsobivý člověk. Tedy, zda jde o součást jejich vlastního slovníku, zda využívají spíše nepřímé formy vyjádření, jako jsou uvozovky či adjektivum takzvaně, nebo se pouze odvolávají na jiné aktéry, kteří s tímto pojmem pracují. Konkrétně půjde o tento typ otázky:

- Jakou míru distance si žurnalisté v textech udržují od označení společensky nepřizpůsobivý?

5.2 Mediální texty publikované v roce 2006

V tomto roce bylo ve zpravodajské části portálu iDNES.cz celkově publikováno devět článků operujících s označením společensky nepřizpůsobivý člověk. Tématem čtyř (3, 5, 7, 8) článků bylo město Vsetín a jeho tehdejší starosta Jiří Čunek. Politická reprezentace v té době nechala vybudovat byty kontejnerového typu na okraji města určené pro neplatiče nájemného z domu

v centru města. Ten byl určen k demolici a poté stržen. Jeho 230ti obyvatelům bylo přiděleno náhradní ubytování. Větší část byla přestěhována právě do těchto nově zbudovaných obecních bytů, zbytku obyvatel pak byly na náklady města v menších obcích zakoupeny volné domy v dezolátním stavu. Jejich noví nájemníci se zavázali městu tyto prostředky postupně splatit. Šlo tedy o formu bezúročných půjček na nákup těchto objektů.

Tři (1, 4, 9) texty byly spojeny s probíhajícími volbami do místních zastupitelstev, které se společenské nepřizpůsobivosti dotýkaly jen okrajově.

Jeden (6) článek byl věnován konfrontaci mezi hercem Václavem Vydrou a publicistou Františkem Kostlánem, který podal stížnost adresovanou vedení Českého rozhlasu kvůli Vydrovu xenofobnímu vtipu, jenž ve vysílání pronesl na adresu Romů. Konečně poslední (2) text se týká broumovské politické iniciativy usilující o úspěch ve volbách do místních zastupitelstev, která svůj politický program staví na konfrontační rétorice vůči Romům.

1. Policie vyšetřuje, proč měli důchodci pouze lístky ODS. 2.6.2006
2. Omezíme Romy, slibují v Broumově voličům. 3.9.2006
3. Ve Vsetíně začalo velké stěhování z „domu hrůzy“. 10.10.2006
4. Volby příliš netáhnou, členové komisi se nudili. 20.10.2006
5. I na vás dojde, vzkázal nepřizpůsobivým starosta. 30.10.2006
6. Posluchače urazil Vydrův „rasistický“ vtip. 7.11.2006
7. OBRAZEM: Bydlení vsetínských Romů. 9.11.2006
8. Jílková, Michaela. Se slovem vřed už nebudu hrát, říká Čunek. 14.11.2006
9. Chánovští mohou změnit volební výsledek v Mostu. 20.11.2006

5.2.1 Reprezentační rovina

Dva články (5, 8) ze tří textů orientovaných na samotné téma společenské nepřizpůsobivosti se soustředí primárně na politiku Jiřího Čunka jako proponenta morálně-kulturního diskurzu (vystěhování romských obyvatel za hranice obce zdůvodněné jejich *bezprizorním potulováním* a *obtěžováním* ostatních obyvatel Vsetína). Také představitele broumovské politické strany je podle jejich vyjádření v textu (2) možné označit za nositele tohoto typu diskurzu (*zneužívání dávek, parazitování, posílení represivních složek, romská kriminalita*). Zbývající články mají deskriptivní charakter a společenskou nepřizpůsobivost tematizují jen okrajově.

Typ sdělení	počet	podíl
<i>morálně-kulturní diskurz</i>	3	33,3%
<i>deskriptivní článek</i>	6	66,7%
Celkem textů	9	100%

TAB. 2: distribuce typů diskurzu v roce 2006

5.2.2 Identitární rovina

Pouze ve dvou textech přisuzují (3, 8) žurnalisté společensky nepřizpůsobivým lidem další charakteristiky. V článku (3) věnovaném procesu stěhování vsetínských obyvatel tzv. domu hrůzy je tehdejšími tzv. nepřizpůsobivým nájemníkům připisována zodpovědnost za časté požáry – o jejich množství se autor nezmiňuje. Citována je v textu romská žena, která byla rovněž vystěhována z tohoto domu. Podle autora „křičela“, že je toto stěhování výrazem rasismu. Autor však současně dodává, že také ona patří mezi „dlužníky“. V obsáhlém rozhovoru (8) Michaely Jílkové a Jiřího Čunka spojuje novinářka nepřizpůsobivost s problémovostí.

Pouze ve dvou textech (6, 9) jeho autoři výslovně nespojují kategorie Rom a nepřizpůsobivý člověk. Článek (1) tyto kategorie vymezuje protikladně. Objevuje se v něm vyjádření, že na mosteckém sídlišti žijí Romové a nepřizpůsobiví obyvatelé. Ve všech ostatních textech jejich autoři identifikují obě kategorie jako identické, ať už přímo či volbou doprovodného obrazového materiálu.

Relace: Rom = nepřizpůsobivý	počet	podíl
<i>identická</i>	6	66,7%
<i>žádná</i>	2	22,2%
<i>protikladná</i>	1	11,1%
Celkem textů	9	100%

TAB. 3: shoda mezi označením Rom a sociálně nepřizpůsobivý 2006

Tehdejší vsetínský starosta je v jednom (5) mediálním sdělení označován za člověka, který vystěhoval *několik* (šlo celkově o 230 lidí) *romských* rodin na okraj města. Zbývajícím nájemníkům pak podle článku *koupil* domy v pohraničí. V obou případech je jednání radnice personifikováno do osoby Jiřího Čunka. Podle tohoto textu jde o politika *kontroverzního*. Také v rozhovoru s M. Jílkovou (8) je označen za *kontroverzního* politika, který vystěhoval romské neplatiče. Text (2), který se týká lokální politické strany, jež svůj program staví na

konfrontační rétorice vůči Romům, hovoří o jejich členech tímto způsobem: „... žádní národovci, ale mladí občané Broumova“.

5.2.3 Vztahová rovina

Ve čtyřech textech (1, 3, 4, 8) je označení společensky nepřizpůsobivý používáno výhradně přímým smyslu. Jeden text (7) využívá toto označení přímo i nepřímou. Další (5) přímo a zároveň cituje další aktéry. Jeden text (9) používá pouze nepřímou formu označení. Text (2) označení nepřímé společně s odvoláním se na další aktéry. Poslední text (6) se při označení zaštituje pouze dvěma citacemi.⁵⁹

Distance autora	počet	podíl
<i>označení autora</i>	6	66,7%
<i>nepřímé označení</i>	2	22,2%
<i>citace "dalších aktérů"</i>	1	11,1%
Celkem článků	9	100%

TAB. 4: míra distance autora v roce 2006

Frekvence označení	počet	podíl
<i>označení autora</i>	7	43,8%
<i>nepřímé označení</i>	4	25,0%
<i>citace "dalších aktérů"</i>	5	31,3%
Celkem označení	16	100%

TAB. 5: frekvence typů typu označení v roce 2006

5.3 Mediální texty publikované v roce 2007

Během roku 2007 bylo ve zpravodajství iDNES.cz publikováno 16 článků operujících s pojmem společenská nepřizpůsobivost. V tomto roce došlo k poklesu zájmu serveru iDNES.cz o přímá vyjádření týkající se společensky nepřizpůsobivých lidí ze strany Jiřího Čunka. Svou roli v tom zřejmě sehrál i fakt, že jej v prosinci předcházejícího roku začala Policie ČR vyšetřovat v souvislosti s podezřením z přijetí půlmilionového úplatku v roce 2002, kdy byl ve funkci vsetínského starosty. V únoru 2007 vůči němu bylo v této věci zahájen trestní stíhání. Jeho osoba přesto figurovala v textech operujících s pojmem společenská nepřizpůsobivost a to především v negativních konotacích spojených s korupcí a jeho výroky na adresu Romů. Celkově šlo o šest různých textů (1, 5, 6, 7, 8 a 11). Jeden z nich se věnoval tématu billboardů zesměšňujících Čunka coby rasistu a korupčníka (1). Dva články (5, 7) referovaly o trestních oznámeních podaných na Čunka za předešlé výroky o Romech ze strany nevládních organizací a aktivistů. Jeden text (6) v této souvislosti prezentoval postoje dvou romských aktivistů vůči Čunkovým výrokům a obecně tematizoval postavení Romů v ČR. V podobném duchu je text rozhovoru se členem kapely hudební

⁵⁹ V tabulkách míry distance autora od označení nepřizpůsobivý je v rámci jednoho textu odhlíženo od počtu různých způsobů označování – přímého, nepřímého i citačního. Počítáno je jen s jedním, tím „nejsilnějším“.

skupiny Gipsy.cz Vojtěchem Lavičkou. Poslední text (11) ze zmíněného tematického okruhu obsahoval výtah z názorů čtenářů na postup Jiřího Čunka vůči vsetínským Romům – do výběru byly autorem zařazeny spíše negativně laděné výroky vůči Romům.⁶⁰

Dva texty (2, 3) se zabývaly osobou a agendou tehdejší ministryně vlády⁶¹ Džamily Stehlíkové. Obsahem jednoho z nich (3) byl rozhovor ministryně s novinářkou Michaelou Jílkovou.

Dva texty (9, 16) se týkaly litvínovské čtvrti Janov, kde došlo po odprodeji městských bytů soukromému subjektu k velkému nárůstu Romů pocházejících z jiných měst.⁶²

Další dva texty (12, 13) byly věnovány plánované demonstraci *Dne rasy* členů hnutí *Národní korporativismus* ve Vlašimi a reakci policejních orgánů na legalitu tohoto shromáždění.

Ve zpravodajství se také objevil text (4) tehdejšího poradce prezidenta republiky Michala Petříka, který rozporoval legitimitu používání pojmu nepřizpůsobivost. Jeden článek (10) zprostředkoval názory tehdejší senátorky Liany Janáčkové na nepřizpůsobivost a Romy.⁶³ Jeden článek (14) se věnoval plánované výstavbě zdi oddělující dům obývaný Romy, kteří sem byli sestěhováni místní radnicí. Poslední text (15) obnáší rozhovor s poslancem Walterem Bartošem týkající se mateřských škol.

1. Čunka zesměšňují desítky billboardů po celé republice. 2.2.2007
2. Stehlíková ustoupila od sbírky, Romové o ni nestojí. 23.2.2007
3. Jílková, Michaela. Stehlíková: Někdy má slova předcházet rozum . 7.3.2007
4. Petřík, Michal. Nepřizpůsobiví jsou politici. 4.4.2007
5. Romové zažalují Čunka kvůli slovům o „binci“ a „opálení“. 8.4.2007
6. Aktivisté: Neřešit romský problém se prodraží. 11.4.2007
7. Romové podali hromadné trestní oznámení na Čunka. 16.4.2007
8. Straková, Nad'a. Čtenáři iDNES.cz píšou o Romech a Čunkovi. 1.6.2007
9. Wanatowiczová, Krystyna. V Litvínově vzniká největší romská čtvrť v Česku. 2.7.2007
10. Diskriminace naruby je evidentní, říká Janáčková. 13.7.2007
11. Čásenský, Robert. Houslista z Gipsy.cz: Ať Romové něco dělají. 22.7.2007
12. Třeček, Čeněk. Neonacisté svolali do Vlašimi „Den rasy“. 25.7.2007

⁶⁰ Ze 27 příspěvků jich bylo 10 laděno negativně (vína je na straně Romů), sedm neutrálně (vína je na obou stranách) a šest pozitivně (vína je na straně majoritní populace).

⁶¹ Džamila Stehlíková byla v letech 2007-2009 ministryní bez portfeje s kompetencí v oblasti lidských práv a národnostních menšin

⁶² Především vlivem praktik spekulantů, kteří Romům žijícím v městských bytech na lukrativních adresách v centru velkých měst nabízeli uhrazení jejich dluhů a nákup bytu v Janově, výměnou za jejich původní byt.

⁶³ Šlo o výtah z online diskuse Liany Janáčkové se čtenáři iDNES.cz.

13. Třeček, Čeněk. Pozvánka na „Den rasy“ není rasistická, soudí policie. 27.7.2007
14. Vokáč, Martin; VESELÝ, Jan. Radnice podporuje stavbu zdi oddělující neplatiče. 28.8.2007
15. Kubálková, Pavla. Poslanec ODS chce, aby rodiče platili i poslední rok školky. 13.10.2007
16. „Licoměrník“ Paroubek se pře s „nevzdělanec“ Šulcem o ghetto. 15.12.2007

5.3.1 Reprezentační rovina

Celkově byl dán ve zpravodajství obsáhlejší prostor čtyřem aktérům (3, 4, 10, 11), které je podle mého názoru možné označit za proponenty určitého typu diskurzu. Ministryně Stehlíková je z titulu své funkce představitelkou sociálně integrativního diskurzu – v rozhovoru (3) zdůrazňuje potřebu integrace Romů („Vytvoříme po republice jakousi síť, která umožní od nejútlejšího věku integrovat se tak, aby jednoho dne byla většina integrována především na trhu práce.“). Obsah textu poradce prezidenta republiky Jiráka - *Nepřizpůsobiví jsou politici* (4), představuje podle mého názoru akademický typ diskurzu sociální exkluze. Hovoří zejména o symbolickém vyloučení Romů, jejich stigmatizaci systémových příčinách jejich postavení. Janáčková (10) reprezentuje diskurz morálně-kulturní (hovoří o své marné 16tileté snaze o integraci Romů a jejich despektu k řádu této země). Člen kapely Gipsy.cz Lavička (sám se označuje za Roma) je podle mého názoru představitelem veřejného diskurzu nezasloužené chudoby (11). Hovoří o potřebě zpřísnit systém sociálních dávek a *donutit* Romy pracovat. Říká mj. „Romové nemohou být pořád jen v roli oběti ... dnes má každý odpovědnost za svůj osud a musí něco udělat. Ale to Romové prostě nedělají. Úmyslně, protože role obětí je nejpohodlnější.“ Podle svých slov se také identifikuje s některými názory Jiřího Čunka. Zbytek textů má spíše deskriptivní charakter a neobjevují se v něm aktéři, kteří vyjadřují určitý typ diskurzu.

Typ sdělení	počet	podíl
<i>sociálně integrativní diskurz</i>	1	6,3%
<i>akademický diskurz sociální exkluze</i>	1	6,3%
<i>morálně-kulturní diskurz</i>	1	6,3%
<i>diskurz nezasloužené chudoby</i>	1	6,3%
<i>deskriptivní článek</i>	12	75,0%
Celkem textů	16	100%

TAB. 6: distribuce typů diskurzu v roce 2007

5.3.2 Identitární rovina

Ve třech textech (3, 9, 14) přisuzují samotní žurnalisté společensky nepřizpůsobivým další charakteristiky. V rozhovoru s ministryní Stehlíkovou (3) spojuje Jílková nepřizpůsobivost s nevzdělaností a sociálním vyloučením. V reportážním textu (9) věnovaném přistěhování Romů na litvínovské sídliště Janov je identifikována nepřizpůsobivost s obtěžováním ostatních hlasitou hudbou, hlučností, nepořádností a děláním „bordelu“. Reportér dále přímo hovoří značném počtu „... těhotných Romek, jež mají tři a více dětí. Platí zde pravidlo: čím více dětí, tím více dávek Jakmile je otcové dostanou, jdou do některé z místních heren a vzápětí k lichváři.“ Podle něj zde „(b)ohaté romské rodiny ‚pomáhají‘ těm slabším stoprocentním úrokem. Dluhy se řeší krádežemi, prodejem drog a prostitucí.“ Autor textu (14), který pojednává o nadcházející výstavbě zdi, která měla prostorově oddělit „nepřizpůsobivé“ od ostatních obyvatel Havlíčkova Brodu spojuje nepřizpůsobivost s kategorií *neplatič* a problematický člověk.

V šesti člancích (1, 3, 9, 10, 14 a 16) spojují jejich autoři nepřizpůsobivost přímo s Romy. Ostatní tuto spojitost neuvádí.⁶⁴

Relace: Rom = nepřizpůsobivý	počet	podíl
<i>identická</i>	6	40,0%
<i>žádná</i>	9	60,0%
Celkem textů	15	100%

TAB. 7: shoda mezi označením Rom a sociálně nepřizpůsobivý 2007

V rozhovoru (3) je ministryni Stehlíkové, coby představitelce sociálně integrativního diskurzu novinářkou připisována nekompetence, nízká autorita u kolegů ve vládě a to, že rychleji jedná, než myslí. Autor textu (10) tlumočící názory senátorky Janáčkové ji označuje za energickou ženu, jejíž živelnost může být nebezpečná. Člen kapely Gipsy.cz Lavička je v rozhovoru (11) označen za vynikajícího houslistu a současně aktivistu.

5.3.3 Vztahová rovina

Ve třech textech (3, 14, 16) je označení společensky nepřizpůsobivý používáno výhradně v přímém smyslu. Dva texty (9, 10) využívají toto označení přímo a citují další aktéry. Jeden

⁶⁴ Text (4) nebyl napsán novinářem, ale tehdejším poradcem prezidenta republiky. Není do následující tabulky zahrnut, neboť pojem společensky nepřizpůsobivý interpretuje jako bezobsažný.

text (1) operuje pouze s nepřímým označením. Tři texty (6, 12, 13) se při operování s tímto pojmem odvolávají výhradně na další aktéry. V tomto roce byli publikovány tři texty (2, 5, 7), které s označením nepřizpůsobivý pracují jako s citací aktéra, který cituje jiného aktéra. Šlo o články související s odmítnutím výroku Jiřího Čunka zúčastněnými aktéry. Ve třech textech (8, 11, 15) sám autor s touto identitou neoperoval. Jednalo se o dva rozhovory (11, 15) a jeden výťah z názorů čtenářů (8). Jeden text nebyl napsán novinářem (4).

Distance autora	počet	podíl
<i>označení autora</i>	5	33,3%
<i>nepřímé označení</i>	1	6,7%
<i>citace "dalších aktérů"</i>	3	20,0%
<i>nulová</i>	6	40,0%
Celkem článků	15	100%

TAB. 8: míra distance autora v roce 2007

Frekvence označení	počet	podíl
<i>označení autora</i>	6	30,0%
<i>nepřímé označení</i>	1	5,0%
<i>citace "dalších aktérů"</i>	7	35,0%
<i>citace jiné citace</i>	3	15,0%
<i>bez označení autora</i>	3	15,0%
Celkem označení	20	100%

TAB. 9: frekvence typů typu označení v roce 2007

5.4 Mediální texty publikované v roce 2008

Dominantním tématem textů (11 z celkových 25) operujících s pojmem společenská nepřizpůsobivost, které byly v roce 2008 publikovány na portálu iDNES.cz se stala násilná konfrontace mezi Policií ČR a sympatizanty Dělnické strany, k níž došlo 18. října 2008. Demonstrace byla svolána jako reakce na odpor janovských Romů vůči tzv. Ochranným sborům DS, jejichž členové se rozhodli „dohlížet“ na dodržování pořádku na janovském sídlišti. K přímé konfrontaci mezi Romy a příznivci DS nedošlo, neboť jí zabránil zásah Policie ČR. Následný střet sympatizantů DS spolu s dalšími nacionalistickými uskupeními a Policií ČR měl největší rozsah v dosavadní historii ČR. Důvodem konfrontace byla trasa pochodu, který následoval po projevech organizátorů na litvínovském náměstí a který byl veden mimo centrum Janova. Jinými slovy Policie ČR zabránila průvodu ve střetu s protidemonstrací aktivistů a místních Romů, která probíhala právě v centru Janova. Celkově se této konfrontaci a následným reakcím ze strany dalších aktérů věnovalo 11 textů (12 a 14 - 23). Text (12) referoval o zmíněné události ze 14. října. Texty (14 – 17, 21) pak

tematizovaly roli Policie ČR a obecně politické reprezentace (na celostátní úrovni) – konkrétně jejich selhání a nečinnost, která by zmíněnému konfliktu mohla předejít. Tématem textu (18) byla interpretace zmíněných janovských událostí jako formativního momentu, který může sjednotit českou „nacionalistickou“ scénu. Text (19) obnášel výťah z diskuse mezi čtenáři a dvěma dalšími aktéry – janovskou aktivistkou Jitkou Kokyovou a tehdejším starostou Litvínova Milanem Šťovíčkem. Jeden text se zabýval možnou další demonstrací DS v Janově a nastiňoval strategie různých aktivistů, jak jim zabránit. Dva texty (22, 23) byly konkrétně věnovány možnostem politického řešení situace na janovském sídlišti (nárůst počtu Romů z jiných měst v důsledku spekulace s byty). Prostor dostala ministryně Stehlíková (22) a představitelé litvínovské radnice (23).

Dva texty (7, 8) referovaly o pražské vyhlášce, která umožňuje městským strážníkům pokutovat obyvatele za znečišťování ulicích. Referováno o ní byla jako o „suché vyhlášce“, která má z ulic vyhnat opilce (či v dikci textů „bezdomovce“).

Další dva texty byly věnovány senátoru Čunkovi (9) a jeho poradci na Ministerstvu pro místní rozvoj Jozefu Balážovi (10), kteří v textech představovali (nikoli vládní) koncepci, která by měla zásadním způsobem vyřešit problém sociálního vyloučení prostřednictvím nejrůznějších opatření, převážně represivního charakteru.

Dva texty (11, 13) referovaly o počínání tehdejšího ústeckého hejtmana Jiřího Šulce, který si v Ústí nad Labem pronajal reklamní plochu pro umístění rozměrného plakátu se sloganem „Makejte gadžové, ať se máme líp.“ Hejtman dostal v obou případech relativně široký prostor pro vysvětlení své motivace a politického postoje ke „společensky nepřizpůsobivým“.

Tři články (3, 5, 24) se zabývaly problémem kriminality a samotné společenské nepřizpůsobivosti se věnovaly jen okrajově. Jeden text (1) referoval o úsilí ústeckých radních umožnit místním revizorům v hromadné dopravě ve spolupráci s policií zabavovat a místě černým pasažérům jejich osobní věci, pokud nemají peníze na zaplacení pokuty. Jedna zpráva (4) se orientovala na informace o zvyšování mocenského vlivu členů organizace Národní odpor v Dělnické straně. Jeden text (6) se věnoval občanským hlídkám tzv. Národní gardy, odnože Národní strany, které podle jejich vyjádření měli ochránit školáky jedné z karlovarských základních škol před „... útoky romských výrostků z nedaleké ubytovny.“

V rubrice *Kavárna*, součásti zpravodajské sekce portálu iDNES.cz, vyšly dva texty analytického charakteru, které operovaly s pojmem společenská nepřizpůsobivost. První z nich (2) se věnoval rozboru tehdejší situace strany KDÚ-ČSL. Její stav hodnotil jako vnitřně desintegrováný. Obsáhle pojednával také o chybějící politické síle, jež by seriozně a razantně

řešila „... problém takzvaných sociálně nepřizpůsobivých spoluobčanů“, které autor textu ztotožňuje s Romy. Další autor se v této rubrice v textu (25) s názvem: Černé svědomí Evropy: s Romy si nevědí rady nikde na kontinentu...“ věnoval komparaci situace české romské minority a postavení Romů v západních zemích Evropské unie.

1. Nemáte jízdenku? Revizor vám zabaví mobil. 22.2.2008
2. Zrno, Matyáš. Vědí vůbec lidovci, co chtějí?. 18.4.2008
3. Desítky lidí údajně kradly šrot na ústeckém městském pozemku. 24.5.2008
4. Pokorný, Jakub; ŠŤASTNÝ, Ondřej. Neonacisté sílí, mají milice a vliv v politice. 26.5.2008
5. Wanatowiczová, Krystyna. „Český Fritzl“ vypráví svůj příběh: Já nic, to bratr. 30.5.2008
6. Zeman, Bohumil. Hlídky Národní gardy u karlovarské základní školy budí emoce. 25.6.2008
7. Špiníte Prahu, zaplaťte, řekli strážníci včera třináctkrát. 2.7.2008
8. Fejtková, Veronika. „Suchá“ vyhláška má slabiny. 9.7.2008
9. Čunek chce rozbít romské klany a rozdávat byty za odměnu. 15.9.2008
10. Raušová, Zuzana; POLÁKOVÁ, Lenka. Současný stav je diskriminací naruby, tvrdí spoluautor „romské koncepce“. 17.9.2008
11. Angermannová, Andrea. Ústecký hejtman Šulc opět vyvěsil kontroverzní plakát. 1.10.2008
12. Romové vyšli proti aktivistům Dělnické strany s klacky a golfovými holemi . 4.10.2008
13. Janoušek, Artur. Policie odložila kauzu hejtmanových billboardů „Makejte, gadžové“. 15.10.2008
14. Eichler, Pavel . Policie nezvládla zásah proti neonacistům, zlobí se ochránci práv. 21.10.2008
15. Eichler, Pavel . Litvínovská policie dala v Janově tichý souhlas k pouličnímu násilí. 18.11.2008
16. Kubík, Jiří. Politici na Marsu a zoufalý život v Janově. 20.11.2008
17. V rozhovoru Přímo k věci odpoví Džamila Stehlíková. Ptejte se. 21.11.2008
18. Roztříštěné „hnědé hnutí“ se začíná sjednocovat a sílí, varuje BIS. 21.11.2008
19. Hitler se probudil a šikuje vojsko, říká o extremistech romská aktivistka. 24.11.2008
20. Litvínov řeší přetlak protestů, ohlásili je radikálové, Romové i Židé. 24.11.2008
21. Šťastný, Ondřej. Příště v Janově budu, slibuje ministryně Stehlíková. 26.11.2008
22. Černý, Ondřej; Eichler, Pavel. Stehlíková slíbila Janovu sociální pracovníky, strážníkům pomohou Romové. 27.11.2008
23. Nepořádné nájemníky z Janova čeká ubytovna. 5.12.2008
24. Ježek, Petr. Podnikatel 78krát uvěřil podvodníkovi, přišel tak o 25 milionů. 9.12.2008
25. Vodička, Milan. Černé svědomí Evropy: s Romy si nevědí rady nikde na kontinentu. 16.12.2008

5.4.1 Reprezentační rovina

V roce 2008 dostali široký prostor pro vyjádření svých názorů na téma společensky nepřizpůsobivých obyvatel čtyři proponenti morálně-kulturního diskurzu v pěti různých textech (2, 9, 10, 11 a 13). Člen *Občanského institutu*⁶⁵ Matyáš Zrno v textu (2) lituje, že problematika sociálně nepřizpůsobivých není dlouhodobě řešena na politické úrovni, a že vsetínský starosta se tohoto tématu po svém vstupu do vlády dále nevěnuje. Jak už bylo řečeno výše, v textech (9, 10) dostali prostor k představení své koncepce⁶⁶ řešení sociální exkluze Romů senátor Čunek a jeho poradce Baláž.⁶⁷ Texty (11, 13) věnované plakátu dehonestujícímu Romy, který byl počinem hejtmana Šulce, obsahují jeho prohlášení o neochotě společensky nepřizpůsobivých pracovat a o zneužívání sociálního systému. Šulc dále navrhuje snížit výši sociálních dávek a zpřísnit kontrolu jejich adresnosti. V jednom textu (21) je dán prostor představitelce sociálně integrativního politického diskurzu v podobném duchu jako bylo pojednáno v kap. 3.2.4.

Typ sdělení	počet	podíl
<i>morálně-kulturní diskurz</i>	5	20,0%
<i>sociálně integrativní diskurz</i>	1	4,0%
<i>deskriptivní článek</i>	19	76,0%
Celkem textů	25	100%

TAB. 10: distribuce typů diskurzu v roce 2008

5.4.2 Identitární rovina

Celkově v sedmi textech (8, 15, 16, 17, 21, 22 a 23) přisuzují žurnalisté sociálně nepřizpůsobivým lidem další osobní charakteristiky. V jednom textu (8) autor rozděluje kategorie sociálně nepřizpůsobivý a bezdomovec. Autor dalšího textu (15) přisuzuje sociálně nepřizpůsobivým tyto vlastnosti: konfliktní, problémoví, nepořádní, hluční, rušící noční klid. Podle autora jiného textu (16) v Litvínově, díky sestěhování nepřizpůsobivých (alternativně sociálně slabých) z jiných obcí, „... řádí zloději, všude se válejí injekční stříkačky, daří se tu

⁶⁵ Nevládní organizace neokonzervativního zaměření pod vedením Romana Jocha, současného poradce premiéra Nečase v oblasti zahraničí a lidských práv.

⁶⁶ Tato koncepce spočívala v „... plánu dělení Romů na tři kategorie, přičemž poslední skupinu by podle navrhované koncepce tvořili chronicky zadlužení obyvatelé sociálně vyloučených lokalit. Ti by byli podle Čunkových plánu sestěhováni do tzv. hlídaných režimových zařízení se stálým dozorem (ač to není na první pohled zřejmé, tak nepůjde o věznice).“ [Malík 2008: 5]

⁶⁷ Tato koncepce byla nicméně soukromou iniciativou Jiřího Čunka, nikoli vládní koncepcí, a nikdy jím nebyla realizována.

prostitutkám lichvářům“. Ve dvou textech autoři spojují nepřizpůsobivost s obtěžováním druhých (17) a se ztrpčováním života ostatním (22). Podobně autor dalšího článku (21) přisuzuje sociálně nepřizpůsobivým problémovost. Jeden text (23) je spojuje s nepořádností, konfliktností a obtěžováním sousedů.

V deseti textech (6, 9, 14 – 17, 19, 20, 22 a 23) ztotožňují žurnalisté kategorii Rom a společensky nepřizpůsobivý člověk.

Relace: Rom = nepřizpůsobivý	počet	podíl
<i>identická</i>	10	41,7%
<i>žádná</i>	14	58,3%
Celkem textů	24	100%

TAB. 11: shoda mezi označením Rom a sociálně nepřizpůsobivý 2008

Jednotlivým proponentům diskutovaných politických diskurzů nebyly žurnalisty připisovány žádné další charakteristiky.

5.4.3 Vztahová rovina

V devíti textech (6, 8, 9, 14, 16, 17, 21, 22 a 24) je označení společensky nepřizpůsobivý používáno výhradně v přímém smyslu. Dva texty (15, 23) jej využívají přímo i nepřímě. Jeden text (19) operuje s tímto označením přímo a cituje také další aktéry. Jeden text (5) využívá toto označení pouze nepřímě. Texty (1, 3, 4, 7, 10-13, 20 a 25) se při operování s tímto pojmem odvolávají výhradně na další aktéry. Jeden text (18) pracuje s označením nepřizpůsobivý jako s citací aktéra, který cituje jiného aktéra. Jeden text nebyl napsán novinářem (2).

Distance autora	počet	podíl
<i>označení autora</i>	12	50,0%
<i>nepřímé označení</i>	1	4,2%
<i>citace "dalších aktérů"</i>	10	41,7%
<i>nulová</i>	1	4,2%
Celkem článků	24	100%

TAB. 12: míra distance autora v roce 2008

Frekvence označení	počet	podíl
<i>označení autora</i>	15	46,9%
<i>nepřímé označení</i>	3	9,4%
<i>citace "dalších aktérů"</i>	13	40,6%
<i>citace jiné citace</i>	1	3,1%
Celkem označení	32	100%

TAB. 13: frekvence typů typu označení v roce 2008

5.5 Nástin mediálního pokrytí tématu společenské nepřizpůsobivosti v roce 2009

Rok 2009 byl ve znamení enormního nárůstu textů s tématem sociální nepřizpůsobivosti. Ve zpravodajské části portálu iDNES.cz bylo v této souvislosti publikováno celkem 74 textů. Vzhledem k omezením vyplývajícím z rozsahu předkládané práce není podle mého názoru možné ani žádoucí zkoumat všechny tyto texty stejným způsobem, jakým byly analyzovány texty v letech předcházejících. Zaměřím se proto na pouze na dva faktory, které považuji z hlediska zkoumání vývoje diskurzu za nejpodstatnější, neboť podle mého názoru vysvětlují, proč k nárůstu mediálních sdělení tematizujících společenskou nepřizpůsobivost došlo.

Prvním důvodem je charakter politické agendy tehdejší chomutovské primátorky Ivany Řápkové, coby razantní proponentky morálně-kulturního diskurzu. Chomutovská radnice pod jejím vedením začala prosazovat politiku „tvrdého postupu“ (či také) boje proti prostitutkám, drogově závislým a nepřizpůsobivým, kterou nazvala *Záchranný kruh* [Exekutoři... 2009]. Ta mj. spočívala v protiprávní exekuci dávek hmotné nouze⁶⁸ lidem, kteří byli dlužníky města. Chomutovská radnice si pro tyto účely najala exekuční firmu, která za asistence městské policie čekala na místním oddělení sociálních dávek, až si žadatelé své finanční prostředky vyberou, aby jim je poté exekučně zabavila.⁶⁹ Tento postup, byl přes původní posvěcující stanovisko kontrolní komise ministerstva spravedlnosti, shledán nezákonným [Exekuce... 2009]. Právě její osoba a v menší míře také obecně situace v Chomutově byly dominantním tématem textů týkajících se sociální nepřizpůsobivosti. Ze všech 74 zpravodajských sdělení portálu iDNES.cz tematizujících společenskou nepřizpůsobivost bylo plných 30 (41 %) věnováno právě postupu primátorky Řápkové vůči dlužníkům města a tzv. společensky nepřizpůsobivým.⁷⁰ V souvislosti s vysokým počtem zpravodajských článků věnovaných Ivaně Řápkové se mi jeví jako podstatný text tehdejší zástupkyně šéfredaktora MF DNES Martiny Reibauerové, publikovaný ve zpravodajské rubrice iDNES.cz počátkem března 2009. V článku s názvem *Proč rozumím primátorce Chomutova* se tato novinářka vyjadřuje ze sympatií k razantnímu postupu primátorky Řápkové vůči společensky nepřizpůsobivým a vidí v něm pokus o obranu slušných lidí. Sama

⁶⁸ Jak už bylo popsáno dříve (kap. 3.3.4) není tyto dávky de iure možné exekučně zabavit, neboť představují prostředky pro zajištění přežití dlouhodobě nezaměstnaného člověka, který je registrován na úřadu práce.

⁶⁹ V právním výkladu chomutovské radnice se sociální dávky aktem jejich přebrání staly běžnou hotovostí, a kterou se již výše uvedené omezení nevztahuje a je proto možné ji exekučně zabavit.

⁷⁰ Zájem portálu iDNES.cz o primátorku Řápkovou v souvislosti se společenskou nepřizpůsobivostí opadl počátkem října 2009, kdy se objevilo podezření, že získala svůj magisterský titul na Plzeňské právnické fakultě nestandardním způsobem [Šrámková 2009].

zástupkyně šéfredaktora se k tomu vyjadřuje tímto způsobem: „Bydlela jsem tři roky na špatné adrese, v problémové čtvrti. Nedokázala jsem se přizpůsobit přizpůsobivé většině, jejíž podstatnou součástí byli Romové, přičemž styl života této většiny, ať už byla v převaze početní či jen slyšitelné, mé přizpůsobení vyžadoval.“ [Reibauerová 2009]

Druhým charakteristickým rysem mediálních obsahů věnovaných společenské nepřizpůsobivosti ve zpravodajství portálu iDNES.cz v roce 2009 je faktické ustálení tohoto pojmu ve slovníkům žurnalistů. Sami novináři využívali termín společensky nepřizpůsobiví k přímému označení určité kategorie osob ve 40 ze 74 (54 %) publikovaných textů.

5.6. Shrnutí

5.6.1 Reprezenční úroveň analýzy napříč lety 2006 až 2008

Reprezenční úroveň analýzy se zabývala zastoupením konkrétních aktérů, kteří v textech představovali nositele určitého typu diskurzu. V tabulce 14⁷¹ jsou souhrnně prezentovány jednotlivé typy diskurzů, které se v průběhu let 2006 – 2009 v textech objevovaly. Jak je vidět, tak se podíl textů obsahujících vyhraněný diskurz pohyboval v rozmezí jedné třetiny až čtvrtiny z celkového počtu článků.

typ diskurzu/rok	2006	2007	2008
<i>diskurz morálně-kulturní/nezasloužené chudoby</i>	33,3%	12,5%	20,0%
<i>diskurz sociálně integrativní/sociální exkluze</i>	0,0%	12,5%	4,0%
celkové zastoupení v textech	33,3%	25,0%	24,0%

TAB. 14: zastoupení typů diskurzů v textech v průběhu sledovaných let

S výjimkou roku 2007 byl poměr mezi typy diskurzu relativně nevyvážený ve prospěch aktérů prezentujících v textech diskurz nezasloužené chudoby či diskurz morálně-kulturní.

Domnívám se, že je třeba zároveň poznamenat, že ačkoli byl v roce 2007 poměr zastoupení obou diskurzů identický, tak jeden z textů (3) vykresloval představitelku sociálně integrativního diskurzu (ministřyni Stehlíkovou) v poměrně nelichotivém obraze. V tomto rozhovoru byla kompetence ministřyně Stehlíkové a smysluplnost jejího úřadu ze strany novinářky otevřeně zpochybňovány – v otázkách se objevovaly např. tyto formulace „... není

⁷¹ V této tabulce jsou pro větší názornost spojeny dva typy diskurzů, které je podle mého soudu možné považovat za součást stejného diskurzivního řádu – ve smyslu, jak jej chápe Fairclough (kap. 2.3). Jak diskurz nezasloužené chudoby, tak i morálně-kulturní diskurz hledají příčiny chudoby či sociální exkluze především na straně samotných chudých a sociálně vyloučených lidí a opomíjejí možné strukturální důvody jejich situace.

vaším problémem, že někdy rychleji mluvíte, než myslíte?"; „... jste přeci jen již ministryní a ne nějakou nadšenkyni z ulice“; „... neměla byste jako ministryně problémy spíše kompetentně řešit než se radovat, že ... vyvoláváte nějaké rozpravy?"; „... jestli jste opět nešlápla trochu vedle“ či „(n)edopustila jste se dalšího přešlapu?“ Je tedy podle mého mínění možné pochybovat, zda smysl rozhovoru spočíval v možnosti prezentovat problematiku sociální nepřizpůsobivosti v odlišném světle, či spíše v diskreditaci ministryně Stehlíkové.

Ve stejném roce se ve zpravodajství iDNES.cz také objevil rozhovor s romským hudebníkem Vojtěchem Lavičkou (11). Lavička je představován jako prototyp úspěšného Roma, který je, díky své etnicitě a postavení populární osobnosti, kompetentní se k této problematice vyjadřovat. Článek s názvem *Houslista z Gipsy.cz: Ať Romové něco dělají* de facto jednoznačně reprezentoval typ diskurzu nezasloužené chudoby. Lavička v tomto rozhovoru mj. Romům vzkazuje: „Já jsem to dokázal a ty můžeš taky...“. Vliv podobného rozhovoru (s Romem, který ostatní Romy kritizuje za pohodlnost a neochotu se svou situací něco udělat) na publikum může být podle mého názoru o poznání silnější než v případě ostatních představitelů jednotlivých diskurzů. Jistou protiváhu k tomuto druhu rámování společenské nepřizpůsobivosti lze spatřovat v kritickém příspěvku (4) tehdejšího poradce prezidenta republiky Michala Petříka ze stejného roku. Ten v textu zpochybňoval legitimitu užívání pojmu společenská nepřizpůsobivost a poukazoval na jeho významovou prázdnotu. Šlo však o jediný text v podobném duchu, který během tří analyzovaných let ve zpravodajství iDNES.cz objevil.

Zmíněnou volbu hudebníka Lavičky jako vhodného aktéra pro rozhovor, který se dotýkal problematiky postavení Romů v české společnosti, považuji nicméně za poměrně symptomatickou, a to zejména z hlediska nabízející se otázky o vyváženosti zpravodajství iDNES.cz při referování o společenské nepřizpůsobivosti. Domnívám se, že mezi Romy by se našla řada osobností, které by měly na příčiny sociální exkluze romské minority zásadně odlišný názor. Kromě toho je evidentní celkový výrazný nepoměr mezi prostorem, který byl dán proponentům jednoho diskurzivního řádu, oproti zástupcům toho druhého. Ve zpravodajství se mohli, a z hlediska jeho vyváženosti zřejmě také měli, objevit další aktéři, kteří by z expertní pozice poskytli odlišný pohled na věc. Řeč je například o zástupcích neziskových organizací, které v daných lokalitách působí, či akademikách, zabývajících se problematikou sociální exkluze. Domnívám se, že z výše uvedených důvodů je možné označit zpravodajství iDNES.cz za poměrně tendenční.

5.6.2 Identitární úroveň analýzy napříč lety 2006 až 2008

Identitární úroveň analýzy textů byla zacílena jednak na charakteristiky, které žurnalisté často připisují nositelům označení společensky nepřizpůsobivý člověk a jednak na míru ztotožnění tohoto označení s kategorií Rom ze strany novinářů.⁷² Zajímalo mne také, zda žurnalisté připisují nějaké konkrétní vlastnosti a identity proponentům jednotlivých typů diskurzů, kteří v textech dostávali prostor k vyjádření.

Tabulka 15 reprezentuje podíl textů, v nichž novináři připisovali společensky nepřizpůsobivým lidem nějaké další charakterické vlastnosti. Nejčastěji byla žurnalisty zmiňována obecná problémovost a obtěžování ostatních (každá charakteristika ve čtyřech různých textech). Dále pak hlučnost a nepořádnost (po třech textech).

další charakteristiky SN ze strany novinářů/rok	2006	2007	2008
výskyt charakteristik	25,0%	50,0%	53,8%

TAB. 15: výskyt dalších charakteristik společenské nepřizpůsobivosti v jednotlivých letech

Co se týče míry identifikace společenské nepřizpůsobivosti s kategorií Rom ze strany novinářů, je možné konstatovat, že je poměrně vysoká – jak ukazuje tabulka 16. Celkový podíl textů, v nichž novináři identifikovali Romy se společensky nepřizpůsobivými lidmi se sice v průběhu sledovaných let snížil. Avšak pokud žurnalisté sami používali označení společensky nepřizpůsobivý člověk, tak tím ve velké většině případů (75 % a více) mínili právě Romy.

označení nepřizpůsobivý = Rom/rok	2006	2007	2008
identické	75,0%	100,0%	76,9%
celkové zastoupení v textech	66,7%	40,0%	41,7%

TAB. 16: identifikace označení společensky nepřizpůsobivý s kategorií Rom

Z hlediska zkoumání identit, které byly žurnalisty proponentům jednotlivých typů diskurzů připisovány lze konstatovat, že se v textech vyskytovaly jen velmi poskrovnu. Tyto charakteristiky se v článkách objevovaly pouze v letech 2006 a 2007. V roce 2006 byl představitel morálně-kulturního diskurzu Jiří Čunek představen jako kontroverzní typ politika. O rok později se v podobném duchu v jednom textu objevilo označení Liany Janáčkové jako energické ženy, jejíž živelnost může být nicméně nebezpečná. O dalších podstatných charakteristikách zástupců představených diskurzů pak bylo pojednáno v kapitole 5.6.1. Fakt,

⁷² V obou případech šlo pouze o texty, v nichž sami novináři operovali s označením společensky nepřizpůsobivý člověk – v přímém či nepřímém smyslu.

že se novináři v podstatě zdrželi obsáhlých hodnocení proponentů jednotlivých diskurzů je zřejmě možné interpretovat jako snahu o nestrannou a nezaujatou formu zpravodajství.

5.6.3 Vztahová úroveň analýzy napříč lety 2006 až 2008

Vztahová úroveň analýzy byla zkoumána z hlediska distance samotných novinářů od označení společensky nepřizpůsobivý člověk. Vývoj tohoto jevu v průběhu sledovaných let je zachycen v tabulce 17. Jak je vidět, tak došlo k poklesu podílu přímých označení společenské nepřizpůsobivosti ze strany žurnalistů ve prospěch citací dalších aktérů. Plynulost tohoto trendu byla do jisté míry ovlivněna rokem 2007, kdy se ve zpravodajství objevila série článků, která se zaměřovala na trestní oznámení podaná na Jířího Čunka kvůli jeho výrokům o *opálených lidech*, kteří dělají *binec*. Neboli tématu, které je pro svůj konfliktní náboj z novinářského hlediska atraktivní. Došlo také k poklesu využívání nepřímých označení (pomocí uvozovek a vyjádření takzvaně) v podání žurnalistů. Na rozdíl od přímého označení je zřejmě možné v tomto případě hovořit o zachovávání určitého odstupu novináře od tohoto pojmu – jeho výskyt se nicméně v čase snižoval ve prospěch označení přímých a citovaných.

Distance autora/rok	2006	2007	2008
<i>označení autora</i>	66,7%	33,3%	50,0%
<i>nepřímé označení</i>	22,2%	6,7%	4,2%
<i>citace "dalších aktérů"</i>	11,1%	20,0%	41,7%
<i>nulová</i>	0,0%	40,0%	4,2%

TAB. 17: distance žurnalistů od označení společensky nepřizpůsobivý člověk

5.6.4 Závěr

Sumarizujeme-li obecně jednotlivé poznatky získané analýzou textů, která byla provedena na základě stanovených kritérií, je možné konstatovat následující. Novináři portálu iDNES.cz v textech operují s pojmem společensky nepřizpůsobivý člověk relativně často, aniž by přitom nutně přímo tlumočili názory politických elit a dalších aktérů coby proponentů určitého diskurzu (zejména morálně-kulturního). Tedy lidí, pro něž je téma nepřizpůsobivosti součástí jejich politické agendy. Žurnalisté se ve většině případu k tomuto pojmu nestaví kriticky, přejímají ho do svého slovníku, aniž by mu však zároveň přisoudili nějaký další význam. Pokud tak činí, tak pouze v negativních souvislostech. Charakteristiky přisuzované žurnalisty nositelům nálepky sociálně nepřizpůsobiví spočívají nejčastěji v obtěžování ostatních, nepořádnosti, hlučnosti a obecně problémovosti. Novináři iDNES.cz zároveň až na výjimky

neanalyzují širší sociální kontext a možné strukturální příčiny životní situace lidí, které označují za společensky nepřizpůsobivé. Napříč třemi podrobněji sledovanými lety ztotožňovala většina textů napsaných samotnými žurnalisty společenskou nepřizpůsobivost s kategorií Rom. V textech tematizujících společenskou nepřizpůsobivost byl dán žurnalisty největší prostor proponentům politického morálně-kulturního diskurzu. Až na několik výjimek nepřisuzovali žurnalisté těmto aktérům žádné podstatnější identity a charakteristiky.

Uvedená zjištění podle mého názoru z obecného hlediska konvenují van Dijkovým poznatkům o ustáleném způsobu zobrazování etnických menšin v tisku. V mediálním diskurzu společenské nepřizpůsobivosti jsou události popisovány prizmatem majoritní společnosti. V textech je akcentován konflikt nositelů nálepky sociálně nepřizpůsobiví (kryjící se ze strany samotných novinářů se sociálně vyloučenými Romy) s hodnotami většinové společnosti. O tématech, která jsou pro život marginalizovaných skupin podstatná není v rámci diskurzu společenské nepřizpůsobivosti referováno. Stejně jako o diskriminaci, které jsou systematicky vystavovány. Zdůrazňovaná je jejich *jinakost – nepřizpůsobivost*.

Vyjdeme-li z teorie zpravodajských hodnot jako podstatné proměnné podílející se na způsobu výběru a rámování událostí, pak uvedená zjištění podle mého názoru potvrzují, že jsou texty mediálního diskurzu společenské nepřizpůsobivosti koncipovány podle identických kritérií. Jsou schematické, jasně vyznívající, realitně velký prostor je dáván politickým elitám, jež svou kariéru staví na jednoduchých řešeních složitých problémů. Mám za to, že v rámci diskurzu společenské nepřizpůsobivosti je evidentní rámování událostí na základě zpravodajské hodnoty souznění s očekáváním publika. Konkrétně postojů české veřejnosti k chudobě (kap. 3.2.1) a speciálně Romům jako nepřizpůsobivé menšině, odmítající pracovat a parazitující na systému státních sociálních dávek (kap. 4.6).

Zvolené výzkumné roviny mají zároveň jedno podstatné omezení. Umožňují sice zkoumat projevy diskurzu v čase a na velkém množství textů, ale zároveň ztěžují možné hlubší interpretace získaných poznatků, neboť jsou zkoumaná mediální sdělení značně variabilní ve svých projevech i akcentovaných tématech. Vzhledem k tomu, že jde o první studii, která se tomuto tématu věnuje, však bylo mým hlavním záměrem uceleným způsobem poukázat na existenci tohoto fenoménu prostřednictvím teoretického a metodologického rámce, který poskytuje kritická diskurzivní analýza. V dalších studiích, které by mohly na toto téma navazovat, by se mi zdálo vhodné zaměřit se na konkrétní aplikaci tohoto diskurzu v podání určitého politického aktéra a analyzovat diskurz společenské nepřizpůsobivosti do dostatečné hloubky.

6. Závěr

Pojem *sociální nepřizpůsobivost*, jakožto charakteristika vztahující se na jednání celých sociální skupin, resp. sociálních kategorií, není v současné době ve společenských vědách nijak konceptualizován, jak bylo ostatně ukázáno v předcházejících kapitolách. Také v mediálním diskurzu společenské nepřizpůsobivosti s tímto označením novináři pracují spíše deskriptivně, aniž by zároveň mu připisovali nějaký jasný obsah. Nabízí se proto otázka, zda sám o sobě skutečně nese nějaký ustálený denotativní význam a neslouží konkrétním sociálním aktérům pouze jako politicky korektní nástroj pro označování Romů jakožto etnické menšiny. Menšiny, která má ze své podstaty deviantní identitu, brání jí žít podle norem a standardů majoritní společnosti.

Označení sociálně nepřizpůsobiví evidentně evokuje sadu vlastností, které mají co do činění s přirozeností jejich nositelů, neboť je ze své podstaty zbaveno kontextu a historicity. Jinými slovy nejsou v rámci této etikety tematizovány sociální podmínky, které mohou určité skupiny a jednotlivce diskvalifikovat z rovnocenného podílu na společenských zdrojích, přičemž sama přizpůsobivost budí zdání hodnoty *sui generis*. Jak problematické toto pojetí společenské adaptovanosti jako univerzální hodnoty může být, je možné ilustrovat na mnoha příkladech. Počínaje představiteli evropské umělecké avantgardy žijícími ve značném napětí s hodnotami zbytku společnosti až po disidenty, kteří žijí v soudobých autoritativních režimech. Právě v tomto ohledu pak může sociální přizpůsobivost splývat s prostou konformitou jako morálním standardem. Zamlčeným předpokladem konstrukce nálepky sociálně nepřizpůsobivého člověka je rovněž její zjevná reduktivní bipolarita, která počítá pouze se dvěma stavy – jedinec je chápán buď jako přizpůsobivý nebo nikoli. Otázka míry adaptovanosti pak není nijak problematizována, což je podle mého názoru v rozporu s reálným sociálním jednáním jakéhokoli člověka, který se dříve či později dostane do konfliktu s tou či onou sociální normou. Ve vzájemné tenzi bývají rovněž rozdílná a často protikladná rolová očekávání kladená na každého jedince, přičemž jejich současné naplnění může být nespílitelné. V tomto ohledu by pak optikou diskurzu společenské nepřizpůsobivosti mohl být chápán takřka každý člověk, kterému se tato očekávání nedaří adekvátně sladit. Vzhledem k vágnosti tohoto označení je jeho použití nutně arbitrární a je dáno výhradně motivací sociálního aktéra, který jej používá.

Navzdory výše uvedené pojmové nezakotvenosti proniká termín sociální nepřizpůsobivost stále častěji do společenského prostoru a neomezuje se přitom na samotná prohlášení politických aktérů sázejících na kartu jednoduchých řešení složitých otázek a nízké

tolerance české společnosti vůči Romům. Problematika tzv. sociální nepřizpůsobivosti se v posledních letech stala předmětem zájmu občanských sdružení a kolektivit aspirujících na postavení sociálních hnutí s kontakty na představitele celostátní politiky⁷³. Stejně jako se nesměle začíná etablovat na poli akademického diskurzu jakožto legitimní součást společenskovědní terminologie užívaná pedagogy v oborových kurikulech, sylabech a odborných statích.⁷⁴ Domnívám se, že kromě těchto specifických oblastí sociální reality (tj. akademického a politického diskurzu) lze hovořit o postupné sedimentaci pojmu sociální nepřizpůsobivost také v obecné sociální praxi. Za zvláště alarmující považuji tento trend v případech státních institucí a dalších subjektů pohybujících se na poli sociální politiky. Také v jejich agendě je možné pozorovat redukci komplexního problému sociální exkluze na úroveň prosté neschopnosti či neochoty sociálně vyloučených skupin se adaptovat na legitimní společenské normy a očekávání.⁷⁵ Podobně je možné se velice často setkat s argumentací tzv. společenskou nepřizpůsobivostí na specializovaných internetových diskusních fórech a v komentářích čtenářů zveřejňovaných pod jednotlivými články internetových verzí hlavních českých deníků, což vede k otázce, do jaké míry se stal tento termín součástí slovníků běžné populace.

Poznatky, ke kterým mé zkoumání diskurzu společenské nepřizpůsobivosti dospělo, byly shrnuty v závěrečných kapitolách věnovaných jednotlivým analytickým dimenzím. Zbývá tak podle mého názoru zodpovědět otázku, zda je možné tento diskurz chápat jako projev hegemonie. Podíváme-li se na tento problém z hlediska Gramscioho teorie, tak je podle mého názoru možné konstatovat, že v postatě jednostranný způsob, jakým bylo v textech o tzv. sociálně nepřizpůsobivých lidech referováno tuto hypotézu potvrzuje. Rámování událostí, které se vztahují ke společenské nepřizpůsobivosti je značně schematické, nejsou tematizovány reálné podmínky životní situace nositelů této nálepky a aktérům, kteří zpochybňují legitimitu tohoto označení je dán ve zpravodajství minimální prostor. Tento typ

⁷³ Jmenujme především *HERPNO* neboli *Hnutí za efektivní řešení problematiky nepřizpůsobivých obyvatel, o. s.*, které spolupracuje na prosazení svých požadavků spolu se senátorem Miroslavem Antlem.

⁷⁴ Sociální pracovník tak podle oborového kurikula Přírodně-humanitní fakulty Technické univerzity v Liberci získá vědomosti, dovednosti a pracovní návyky aplikovatelné „... při práci s klientem sociálně nepřizpůsobivým či rizikovým z hlediska sociální přizpůsobivosti“ [Katedra... 2008]. V sylabu předmětu *Poradenství v sociální práci* na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci se studenti dozví, že člověk ohrožený sociálním vyloučením je současně sociálně nepřizpůsobivý [Kocourková 2011]. Případně se v odborné publikaci Přírodovědecké fakulty UK, která pojednává o prostorové segregaci můžeme dočíst, že „(c)hudoba je často spojena se sociální nepřizpůsobivostí vůči okolí a společenským normám.“ [Temelová, Sýkora 2007: 155]. Stejně jako se dozvědět řadu dalších ryze arbitrárních charakteristik tzv. sociálně nepřizpůsobivých lidí.

⁷⁵ Tento trend je dobře patrný především na případech popisu struktury a náplně činnosti specializovaných odborů sociálních věcí a zdravotnictví začleněných pod jednotlivé městské a obecní úřady, které vykonávajících jak funkce státní správy, tak samosprávy. Tyto orgány pojem sociálně nepřizpůsobivý v některých případech používají a vážou k němu výkon své úřední agendy.

mediálního diskurzu tak de facto stvrzuje a ospravedlňuje nerovnou distribuci společenských zdrojů, která dlouhodobě vede k sociální exkluzi a marginalizaci některých skupin obyvatel ČR. Ze způsobu rámování většiny událostí totiž přímo či nepřímo vyplývá, že příčiny chudoby a sociálního vyloučení jsou na straně tzv. společensky nepřizpůsobivých lidí. Není přitom podle mého názoru ani tak rozhodující, zda toto označení pochází od novinářů samotných či jde „jen“ o zprostředkování názoru určitých aktérů – typicky politických elit, pro něž je boj s tzv. společensky nepřizpůsobivými lidmi součástí jejich agendy, neboť hodnoty šířené prostřednictvím zpravodajství jsou v obou případech poměrně jednoznačné.

Zaměříme-li se na problém hegemonie optikou Normana Fairclougha, tak může být analyzovaný diskurz podle mého názoru chápán jako jedna ze součástí širšího neoliberálního diskurzivního řádu, který usiluje o hegemonické postavení a dominanci nad diskurzivním řádem stávajícím. Ten spočívá, alespoň na proklamované úrovni, v prosazování hodnot sociálního státu a chápání sociální exkluze jako komplexního problému, který se týká celé společnosti a nikoli jen jejích chudých a marginalizovaných vrstev.

Vrátím se ještě jednou ke zmíněné Cohenově tezi rozporující předpoklad, že masová média poskytují svému publiku téma, *o čem přemýšlet* a nikoli, *jak* o něm přemýšlet. Zkušenost s abstraktními fenomény, mezi něž patří i každodenní život a starosti lidí žijících v sociálně vyloučených lokalitách, získáváme ve většině případů především z mediálních obrazů, které jsou pohřchu mnohdy pouhými simulakry. Jsou-li čtenářům systematicky předkládány maximálně zjednodušené negativní události referující o Romech jako nepřizpůsobivých lidech – *Jiných* – s deviantním chováním, způsobem života a odlišnými normami neslučitelnými s těmi většinovými, tak se nabízí otázka, *jakým způsobem* mohou příjemci mediálních sdělení o předkládaných tématech vlastně uvažovat. V rámci diskurzu společenské nepřizpůsobivosti je z jeho postaty vše jednou provždy dáno. Vliv podobných mediálních obsahů na utváření postojů veřejnosti k sociálně vyloučeným skupinám je podle mého názoru nezanedbatelný. Pregnantně to ilustruje již zmíněná studie Radostného s Růžičkou, která poukázala na to, že se zástupci tzv. directing systému při svých rozhodnutích na lokální úrovni rozhodují především na základě mediálního simulakra. Není důvod domnívat se, že podobný mechanismus nefunguje také v případě široké veřejnosti. Zřejmě tak platí Wittgensteinův předpoklad, že „... hranice mého jazyka jsou hranicemi mého světa.“ [2007: 73]

7. Literatura

1. Badáňová, Adéla. 2010. *Proměny mediální reprezentace Romů v českém tisku*. Magisterská diplomová práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
2. Baďura, Jaroslav. 2009. „Byli ti „Romáci“ problémoví, nebo ne? mudrují lidé ve Vítkově.“ *iDNES.cz* [online] 21. 4. 2009 [cit. 28. 7. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/byli-ti-romaci-problemovi-nebo-ne-mudruji-lide-ve-vitkove-pzo-/krimi.aspx?c=A090421_172831_krimi_cen>.
3. Barša, Pavel. 1999. *Politická teorie multikulturalismu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
4. Barša, Pavel. 2005. „Konec Romů v Česku? Kacířské eseje plzeňských antropologů.“ *Politologický časopis* 4 (1): 67-79.
5. Bělohradský, Pavel. „Korupce jako filosofický problém.“ *Novinky.cz* [online] 13.5.2011 [cit. 15. 7. 2011]. Dostupné z: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/233163-vaclav-belohradsky-korupce-jako-filosoficky-problem.html>>.
6. Burjanek, Aleš. 2003. „Další charakteristiky (sociálního vyloučení) Romů.“ Pp. 130-161 in Pavel Navrátil (a kol.). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
7. Cikáni... 2011 „Cikáni mi vadí," píše na Facebooku kandidát do Senátu.“ *Týden.cz* [online] 20. 5. 2011 [cit. 14. 6. 2011]. Dostupné z: <http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/cikani-mi-vadi-pise-na-facebooku-kandidat-do-senatu-romove-protestuji_202282.html>.
8. Carragee, Kevin M, Wim Roefs. 2004. „The neglect of power in recent framing research.“ *Journal of Communication* 57 (2): 214-233.
9. Český statistický úřad. 2010. „Příjmy a životní podmínky domácností 2010 – stručný komentář.“ [online] Praha: Český statistický úřad [cit. 11. 7. 2011]. Dostupné z: <[http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/CB0030D2A3/\\$File/301211kc.pdf](http://czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/t/CB0030D2A3/$File/301211kc.pdf)>.
10. Dahrendorf, Ralf. 1991. *Moderný sociálny konflikt. Esej o politike slobody*. Bratislava: Archa.
11. van Dijk, Teun A. 1987. *Communicating racism. Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. London: Sage.
12. van Dijk, Teun A. 2000. „New(s) Racism: a Discourse Analytical Approach.“ Pp.

- 33-49 in Simon Cottle (ed.). *Ethnic Minorities and the Media: Changing Cultural Boundaries*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
13. Entman R. M. 1992. „Blacks in the News: Television, Modern Racism and Cultural Change.” *Journalism Quarterly* 69 (2): 341-361.
 14. Entman, Robert M. 2007. „Framing Bias: Media in the Distribution of Power.” *Journal of Communication* 57 (1): 163-173.
 15. Exekuce... 2009. „Exekuce dávek v Chomutově byly nezákonné, řekl soud.“ *Aktuálně.cz* [online] 26. 6. 2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <<http://aktualne.centrum.cz/domaci/soudy-a-pravo/clanek.phtml?id=641002>>.
 16. Exekutoři... 2009. „Exekutoři začali kasírovat dlužníky hned u pokladny na sociální dávky.“ *iDNES.cz* [online] 17. 2. 2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/exekutori-zacali-kasirovat-dluzniky-hned-u-pokladny-na-socialni-davky-1zb-/domaci.aspx?c=A090217_133208_domaci_jw>.
 17. Fairclough, Norman. 1995. *Media discourse*. London: Edward Arnold.
 18. Fairclough, Norman. 2006. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
 19. Foucault, Michel. 1994. *Diskurs, autor, genealogie: tři studie*. Praha: Svoboda.
 20. Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vědění*. Praha: Dauphin.
 21. Foucault, Michel. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann & synové.
 22. Foucault, Michel. 2007. *Slova a věci*. Brno: Computer Press.
 23. Gabal, Ivan. 1999. „Etnické klima v české společnosti.“ Pp. 70-96 in Gabal, Ivan (a kol.). *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G.
 24. GAC. 2006. „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti.“ [online] Praha: GAC [cit. 13. 7. 2011]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf>.
 25. GAC. 2009. „Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit – závěrečná zpráva.“ [online] Praha: GAC [cit. 8. 7. 2011]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/soubory/tiskove_zpravy/vzdelanostni_drahy_a_vzdelanostni_sance_romskych_zakyn_a_zaku.pdf>.
 26. Goffman, Erwing. 2003. *Stigma: poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství.
 27. Giddens, Anthony. 1998. *The Third Way*. Cambridge: Polity Press.
 28. Gramsci, Antonio. 1959. *Sešity z vězení*. Praha: Československý spisovatel.
 29. Gramsci, Antonio. 1967. *Základy politiky*. Praha: Mladá fronta.

30. Hajská, Markéta. 2005. „Romové v českém vzdělávacím systému.“ [online] Praha: Člověk v tísni [cit. 15. 7. 2011]. Dostupné z: <http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_53_1.pdf>.
31. Haluza, Petr. 1983. „Péče o občany společensky nepřizpůsobené jako odvětví sociální péče.“ Pp. 3-23 in Vladimír Pavlok (ed.). *Péče o občany společensky nepřizpůsobené (metodická pomůcka pro pracovníky národních výborů – praktická část)*. Praha: Organizační a tiskové oddělení ministerstva práce a sociálních věcí ČSR.
32. Hanzal, Jiří. 2004. *Cikáni na Moravě a 15. až 18. století. Dějiny etnika na okraji společnosti*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.
33. Holý, Ladislav. 2010. *Malý český člověk a skvělý český národ. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství.
34. Hřeka, Michal. 2001. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
35. Hůle, Daniel. 2007. „Romové ve zvláštních školách.“ [online] Praha: Demografický informační portál [cit. 1. 6. 2011]. Dostupné z: <http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=500>.
36. Jakoubek, Marek. 2004. *Romové – konec (ne)jednoho mýtu. Tractatus kulturo(mo)logicus*. Praha: Socioklub.
37. Janečková, Hana. 2002. „Subjektivně vykazovaná potřeba a spotřeba zdravotní péče u romské etnické minority v České republice.“ *Praktický lékař* 82 (8): 457-464.
38. Janečková, Hana, Eva Křížová. 1997. „Naše znalosti o zdraví Romů a jiných etnických minorit.“ *Zdravotnické noviny. Příloha Lékařské listy* 46 (18): 151-164.
39. Jiráček, Jan. 2004. „Agenda-setting.“ Pp. 16-17 in Irena Reifová (a kol.). *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
40. Jiráček, Jan. 2004. „Hodnota zpravodajská.“ Pp. 76-78 in Irena Reifová (a kol.). *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
41. Jorgensen, Marianne, Louise J. Philips, L. J. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
42. Karhanová, K., Homoláč, J. 2003. „Protežují novináři Romy?“ Pp. 6-10 in Filip Pospíšil, Martin Šimáček, Lenka Vochocová. *Očernění. Etnické stereotypy v médiích*. Praha: Člověk v tísni.
43. Katedra... 2008. *Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky - FP TUL* [online]. 2008 [cit. 13. 8. 2011]. Sociální práce. Dostupné z: <<http://kss.fp.tul.cz/cgi-bin/main2.pl?pg=14&>>.

44. Kocourková, Vladimíra 2011. „Poradenství v sociální práci – sylabus předmětu.“ [online]. Olomouc: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého [cit. 13. 8. 2011]. Dostupné z: <http://pedagog.ic.cz/kocourkova_dok/soubory/bposp-sylab.doc>.
45. Křišťálová... 2011. *Křišťálová lupa* [online] c1998-2011 [cit. 27. 7. 2011]. Dostupné z: <<http://kristalova.lupa.cz>>.
46. Křížová, E. 1996. „Sledování zdravotního stavu podle národnosti.“ *Zdravotnické noviny. Příloha Lékařské listy* 45 (18): 147-162.
47. Langhamrová, Jitka, Tomáš Fiala. 2008. „Současná charakteristika romské populace a projekce jejího vývoje do roku 2050.“ Pp. 96-124 in Marek Jakoubek, Lenka Budilová (eds.). *Romové a cikáni – interdisciplinární pohled*. Voznice: LEDA.
48. Levitas, Ruth. 1999. „New Labour and Social Exclusion.“ [online] Bristol: University of Bristol [cit. 23. 6. 2011]. Dostupné z: <<http://www.psa.ac.uk/cps/1999/levitas.pdf>>.
49. Lewis, Oscar. 2006. „Kultura chudoby.“ Pp. 401-412 in Tomáš Hirt, Marek Jakoubek (eds.). „*Romové*“ v *osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
50. MAFRA 2011. „Čtenáři serverů skupiny iDNES.cz.“ [online] Praha: MAFRA [cit. 27. 7. 2011]. Dostupné z: <http://data.idnes.cz/soubory/mafra_all/a110802_tve_idnes_11_06.pdf>.
51. Malík, Tomáš. 2008. „Čunkova koncepce.“ *Nový Prostor* 319: 5.
52. Mareš, Petr. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství.
53. Mareš, Petr. 2000. „Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení.“ *Sociologický časopis* 36 (3): 285-297.
54. Mareš, Petr. 2006. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
55. McCombs, Maxwell E, Donald L. Shaw. 1972. „The Agenda Setting Function of the Mass Media.“ *Public Opinion Quarterly* 36 (2): 176-187.
56. McNair, Brian. 2004. *Sociologie žurnalistiky*. Praha: Portál.
57. McQuail, Denis. 2007. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.
58. Mediální... 2010a. *Mediální skupina MAFRA* [online] c2010 [cit. 27. 7. 2011]. Kontakty - iDNES.cz podrobné. Dostupné z: <http://www.mafra.cz/cs/default.asp?y=mafra_all\cs_kontakty_idnes-podrobne.htm>.

59. Mediální... 2010b. *Mediální skupina MAFRA* [online] c2010 [cit. 27. 7. 2011]. Portrét společnosti. Dostupné z: http://www.mafra.cz/cs/default.asp?y=mafra_all\cs_o-spolecnosti_portret-spolecnosti.htm.
60. Merton, Robert K. 2007. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
61. Miessler, Jan. 2008. „Kritická diskurzivní analýza (CDA) a velké množství masmediálních textů.“ Pp. 116-122 in Michal Bočák, Juraj Rusnák (eds.). *Médiá a text II*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
62. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 2010a. „Dávky v roce 2009: výdaje na důchody a podporu v nezaměstnanosti vzrostly, ušetřilo se na nemocenském – tisková zpráva.“ [online] Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [cit. 5. 8. 2011]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/8557/02042010.pdf>.
63. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. 2010b. „Vyhodnocení aplikace veřejné služby – závěrečná zpráva analýzy.“ [online] Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR [cit. 14. 6. 2011]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/tmp/hmotna_nouze/Methodick%C3%A9%20pokyny%20Ve%C5%99ejn%C3%A1%20slu%C5%BEba/Vyhodnocen%C3%AD%20VS_z%C3%A1v%C4%9Bre%C4%8Dn%C3%A1%20zpr%C3%A1va.pdf.
64. Ministerstvo vnitra ČR. 2010. „Zmapování postojů veřejnosti v České republice k pravicově extremistickým, rasistickým a xenofobním myšlenkám a jejich šířitelům s ohledem na integraci menšin a cizinců – zpráva z výzkumu.“ [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 28. 7. 2011]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/zaverecna-zprava-z-vyzkumu.aspx>.
65. Munková, Gabriela. 2001. *Sociální deviace*. Praha: Karolinum.
66. Nakonečný, Milan. 1972. „Základní problémy socializace člověka a sociálního nepřizpůsobení.“ Pp. 27-59 in Vladimír Pavlok (ed.). *Péče o společensky nepřizpůsobené občany (metodická pomůcka pro pracovníky národních výborů – teoretická část)*. Praha: Organizační a tiskové oddělení ministerstva práce a sociálních věcí ČSR.
67. Navrátil, Pavel. 2003. „Sociální vyloučení menšin jako problém společnosti.“ Pp. 15-77 in Pavel Navrátil (a kol.). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
68. Nečas, Ctibor. 1997. *Historický kalendář: dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

69. Nečasová, Mirka. 2001. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita.
70. Nekula, Marek. 1995. „Titulková xenofobie.“ *Čeština doma a ve světě* 3 (4): 269-270.
71. Nesetová, Ivana, Petra Hortvíková. 2004. *Základy péče o společensky nepřizpůsobené občany*. Ostrava: Ostravská univerzita.
72. NetMonitor 2011. *NetMonitor* [online] c2011 [cit. 27. 7. 2011]. NetMonitorOnline. Dostupné z: <<http://online.netmonitor.cz/>>.
73. Osmančík, Otakar. 1972. „K problematice sociálně patologických jevů.“ Pp. 3-26 in Vladimír Pavlok (ed.). *Péče o společensky nepřizpůsobené občany (metodická pomůcka pro pracovníky národních výborů – teoretická část)*. Praha: Organizační a tiskové oddělení ministerstva práce a sociálních věcí ČSR.
74. Pavlok, Vladimír. 1974. „Péče o společensky nepřizpůsobené občany – odvětví služeb sociálního zabezpečení.“ Pp. 3-18 in Vladimír Pavlok (ed.). *Péče o společensky nepřizpůsobené občany (metodická pomůcka pro pracovníky národních výborů – praktická část)*. Praha: Organizační a tiskové oddělení ministerstva práce a sociálních věcí ČSR.
75. Pospíchal, Jaromír. 2010. *Společensky nepřizpůsobivý klient v sociální pomoci a problémech*. Magisterská diplomová práce. Zlín: Fakulta humanitních studií Univerzita Tomáš Bati.
76. Radošný, Lukáš, Michal Růžička. 2006. „Terénní výzkum v hyperrealitě. Poznámky k mediální konstrukci sociálně vyloučené lokality.“ Pp. 201-229 in Tomáš Hirt, Marek Jakoubek (eds.). *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
77. Radovanovič, Dušan. 2011. „Janáčková rozesílá svým voličům sirky, Nečas ji podporuje dál.“ *Deník Referendum* [online] 20. 10. 2010 [cit. 5. 7. 2011]. Dostupné z: <<http://www.denikreferendum.cz/clanek/6763-janackova-rozesila-svym-voicum-sirky-necas-ji-podporuje-dal>>.
78. Redakce... 2007. „Redakce MF DNES a iDNES.cz spojily síly.“ *iDNES.cz* [online] 15. 10. 2007 [cit. 17. 6. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?c=A071014_182944_media_klu>.
79. Reibauerová, Martina. 2009 „Proč rozumím primátorce Chomutova.“ *iDNES.cz* [online] 7. 3. 2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <<http://zpravy.idnes.cz/proc-rozumim-primatorce-chomutova-dui->

- /domaci.aspx?c=A090306_200259_nazory_abr>.
80. Reifová, Irena. 2004. „Faktory selekce událostí organizační.“ Pp. 61-62 in Irena Reifová (a kol.). *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál.
 81. Rozbalte... 2010. „Rozbalte to s námi již od 1. září.“ *iDNES.cz* [online] 1. 9. 2010 [cit. 15. 6. 2011]. Dostupné z: <<http://kraje.idnes.cz/rozbalte-to-s-nami.asp>>.
 82. Sedláková, Renata. 2007. *Obraz Romů v televizním zpravodajství – příklad mediální konstrukce reality*. Disertační práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
 83. Sekyt, Viktor. 2001. „Romové.“ Pp. 119-126 in Tatjana Šišková (ed.). *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál.
 84. Soustavné... 1886. *Soustavné vyličení hnanství v království Českém: sestaveno na základě zákonů a nařízení, daných do konce prosince 1885*. Praha: Z místodržitelské kněhtiskárny.
 85. STEM. 2008. [online]. 2008 [cit. 5. 6. 2011]. Postoje obyvatel k nezaměstnanosti. Dostupné z: <<http://www.stem.cz/clanek/1527>>.
 86. STEM. 2011. [online]. 5. 5. 2011 [cit. 3. 6. 2011]. Vztah našich občanů k různým národům a etnikům. Dostupné z: <<http://www.stem.cz/clanek/2195>>.
 87. Stern, Jan. 2009. *Mystika Západu*. Praha: Malvern.
 88. Šimíková, Ivana. 2003. „Romové jako sociálně vyloučená skupina.“ Pp. 56-77 in Pavel Navrátil (a kol.). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
 89. Šimíková, Ivana, Petra Bučková, Vladimír Smékal. 2003. „Kvalita multietnického soužití.“ Pp. 105-129 in Pavel Navrátil (a kol.). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
 90. Šrámková, Jitka. 2009. „Co spojuje Řápkovou s Grossem? Oba mají titul, ale práce se záhadně ztratily.“ *iDNES.cz* [online] 6. 10. 2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/co-spojuje-rapkovou-s-grossem-oba-maji-titul-ale-prace-se-zahadne-ztratily-15r-/studium.aspx?c=A091006_075634_domaci_cen>.
 91. Štechová, Markéta. 2001. *Interetnické konflikty jako důsledek rasové nevraživosti: studie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
 92. Temelová Jana, Luděk Sýkora. 2007. „Podmínky, příčiny, mechanismy a důsledky segregace.“ Pp. 148-167. In Sýkora Luděk (a kol.). *Segregace v České republice: stav a vývoj, příčiny a důsledky, prevence a náprava – závěrečná editovaná zpráva projektu*. [online]. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy [13. 8. 2011]. Dostupné z: <<http://www.mmr-vyzkum.cz/infobanka/DownloadFile/4624.aspx>>.

93. Tichý, Michal. 2007. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*. Ostrava: Ostravská univerzita.
94. Tomeš, Igor. 2001. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub.
95. Toušek, Ladislav. 2006. „Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení.“ Pp. 288-321 in Tomáš Hirt, Marek Jakoubek (eds.). „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
96. Vašečka, Imrich. 2006. *Sociálne potrební Rómovia a sociálna pomoc v Českej republike*. Disertační práce. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity.
97. Vavřík, Michal. 2010. „Sociální exkluze a ideologie.“ Pp. 28-37 in Miroslav Bargel, Pavel Mühlpachr (a kol.). *Inkluze versus exkluze – dilema sociální patologie*. Brno: Institut mezioborových studií.
98. Vláda ČR. 2004. „Koncepce romské integrace 2004.“ [online] Praha: Vláda ČR [cit. 3. 6. 2011]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/zalezitosti-romske-komunity/koncepce-romske-integrace-5746/>>.
99. Vláda ČR. 2008. „Zpráva o stavu romských komunit v České republice za rok 2008.“ [online] Praha: Vláda ČR [cit. 1. 6. 2011]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava_2008_final.doc>.
100. Vláda ČR. 2010. „Koncepce romské integrace na období 2010 – 2013.“ [online] Praha: Vláda ČR [cit. 25. 6. 2011]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Koncepce-romske-integrace-2010---2013.pdf>>.
101. Vocilka, Miroslav. 1994. *Vybrané statě z etopedie*. Most: Regionální středisko výchovy a vzdělávání.
102. Weaver, David H. 2007. „Thoughts on Agenda Setting, Framing and Priming.” *Journal of communication* 57 (1): 142-147.
103. Wittgenstein, Ludwig. 2007. *Tractatus logico-philosophicus*. Praha: Oikoymenh.
104. Zlámalová, Lenka. 2007. „Petr Nečas: Přísné sociální dávky budou populární.“ *HospodářskéNoviny.cz* [online] 14. 6. 2007 [cit. 3. 7. 2011]. Dostupné z: <http://hn.ihned.cz/c4-10150570-21404620-500000_d-prisne-socialni-davky-budou-popularni>.

8. Příloha 1 – seznam analyzovaných textů

Texty publikované v roce 2006

1. „Policie vyšetřuje, proč měli důchodci pouze lístky ODS.” *iDNES.cz* [online] 2.6.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/policie-vysetruje-proc-meli-duchodci-pouze-listky-ods-p10-/domaci.aspx?c=A060602_101452_domaci_jba>.
2. „Omezíme Romy, slibují v Broumově voličům.” *iDNES.cz* [online] 3.9.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/omezime-romy-slibuji-v-broumове-volicum-ffl-/domaci.aspx?c=A060903_091524_domaci_jan>.
3. „Ve Vsetíně začalo velké stěhování z ‚domu hrůzy‘.” *iDNES.cz* [online] 10.10.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/ve-vsetine-zacalo-velke-stehovani-z-domu-hruzy-fll-/domaci.aspx?c=A061010_170726_domaci_pei>.
4. „Volby příliš netáhnou, členové komisí se nudili.” *iDNES.cz* [online] 20.10.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/volby-prilis-netahnou-clenove-komisi-se-nudili-fm-/domaci.aspx?c=A061020_212845_domaci_lja>.
5. „I na vás dojde, vzkázal nepřizpůsobivým starosta.” *iDNES.cz* [online] 30.10.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/i-na-vas-dojde-vzkazal-neprizpusobivym-starosta-f62-/domaci.aspx?c=A061027_131553_domaci_pei>.
6. „Posluchače urazil Vydrův ‚rasistický‘ vtíp.” *iDNES.cz* [online] 7.11.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/posluchace-urazil-vydruv-rasisticky-vtip-fjj-/domaci.aspx?c=A061106_220911_domaci_ad>.
7. „OBRAZEM: Bydlení vsetínských Romů.“ *iDNES.cz* [online] 9.11.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/obrazem-bydleni-vsetinskych-romu-dl6-/domaci.aspx?c=A061109_130051_obrazem_pei>.
8. „Jílková, Michaela. 2009. Se slovem vřed už nebudu hrát, říká Čunek.” *iDNES.cz* [online] 14.11.2006 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?c=A061114_211256_domaci_dp>.
9. „Chánovští mohou změnit volební výsledek v Mostu.” *iDNES.cz* [online] 20.11.2006 [cit. 3.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chanovsti-mohou-zmenit-volebni-vysledek-v-mostu-f66-/domaci.aspx?c=A061120_150214_domaci_sfo>.

Texty publikované v roce 2007

10. „Čunka zesměšňuje desítky billboardů po celé republice.” *iDNES.cz* [online] 2.2.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/cunka-zesmesnuji-desitky-billboardu-po-cele-republice-ppb-/domaci.aspx?c=A070202_170410_domaci_anv>.
11. „Stehlíková ustoupila od sbírky, Romové o ni nestojí.” *iDNES.cz* [online] 23.2.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/stehlikova-ustoupila-od-sbirky-romove-o-ni-nestoji-fx6-/domaci.aspx?c=A070223_141612_domaci_adb>.

12. Jílková, Michaela. 2009. „Stehlíková: Někdy má slova předcházejí rozum.” *iDNES.cz* [online] 7.3.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/stehlikova-nekdy-ma-slova-predchazeji-rozum-fmu-/domaci.aspx?c=A070307_101645_domaci_adb>.
13. Petřík, Michal. 2009. „Nepřízpůsobiví jsou politici.” *iDNES.cz* [online] 4.4.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?r=domaci&c=A070403_201702_nazory_mia>.
14. „Romové zažalují Čunka kvůli slovům o ‚binci‘ a ‚opálení‘.” *iDNES.cz* [online] 8.4.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?r=domaci&c=A070408_224022_domaci_ad>.
15. „Aktivisté: Neřešit romský problém se prodraží.” *iDNES.cz* [online] 11.4.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/aktiviste-neresit-romsky-problem-se-prodrazi-foh-/domaci.aspx?c=A070411_131009_domaci_tha>.
16. „Romové podali hromadné trestní oznámení na Čunka.” *iDNES.cz* [online] 16.4.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/romove-podali-hromadne-trestni-oznameni-na-cunka-fbm-/domaci.aspx?c=A070416_171721_domaci_jba>.
17. Straková, Nad'ea. 2009. „Čtenáři iDNES.cz píšou o Romech a Čunkovi.” *iDNES.cz* [online] 1.6.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/ctenari-idnes-cz-pisi-o-romech-a-cunkovi-fca-/domaci.aspx?c=A070601_120502_nazory_nsr>.
18. Wanatowiczová, Krystyna. 2009. „V Litvínově vzniká největší romská čtvrť v Česku.” *iDNES.cz* [online] 2.7.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/v-litvinove-vznika-nejvetsi-romska-ctvrt-v-cesku-f73-/domaci.aspx?c=A070702_112122_domaci_joh>.
19. „Diskriminace naruby je evidentní, říká Janáčková.” *iDNES.cz* [online] 13.7.2007 [cit. 5.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/senatorka-liana-janackova-bude-hostem-idnes-cz-f4w-/domaci.aspx?c=A070712_144748_domaci_hos>.
20. Čásenský, Robert. 2009. „Houslista z Gipsy.cz: Ať Romové něco dělají.” *iDNES.cz* [online] 22.7.2007 [cit. 6.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/houslista-z-gipsy-cz-at-romove-neco-delaji-fi5-/domaci.aspx?c=A070722_090123_domaci_klu>.
21. Třeček, Čeněk. 2009. „Neonacisté svolali do Vlašimi ‚Den rasy‘.” *iDNES.cz* [online] 25.7.2007 [cit. 6.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?r=domaci&c=A070725_104341_krimi_cen>.
22. Třeček, Čeněk. 2009. „Pozvánka na ‚Den rasy‘ není rasistická, soudí policie.” *iDNES.cz* [online] 27.7.2007 [cit. 6.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/pozvanka-na-den-rasy-neni-rasisticka-soudi-policie-fwa-/domaci.aspx?c=A070727_142552_domaci_cen>.
23. „Vokáč, Martin, Jan Veselý. 2009. Radnice podporuje stavbu zdi oddělující neplatiče.” *iDNES.cz* [online] 28.8.2007 [cit. 6.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?c=A070827_215327_domaci_mia>.
24. Kubálková, Pavla. 2009. „Poslanec ODS chce, aby rodiče platili i poslední rok školky.” *iDNES.cz* [online] 13.10.2007 [cit. 6.8.2011]. Dostupné z: <<http://zpravy.idnes.cz/poslanec>>.

ods-chce-aby-rodice-platili-i-posledni-rok-skolky-p32-
/domaci.aspx?c=A071012_212833_domaci_mia>.

25. „Licoměrník‘ Paroubek se pře s ‚nevzdělcem‘ Šulcem o ghetto.” *iDNES.cz* [online] 15.12.2007 [cit. 6.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/licomernik-paroubek-se-pre-s-nevzdelancem-sulcem-o-ghetto-pmu-/domaci.aspx?c=A071215_165420_domaci_jan>.

Texty publikované v roce 2008

26. „Nemáte jízdenku? Revizor vám zabaví mobil.” *iDNES.cz* [online] 22.2.2008 [cit. 9.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/nemate-jizdenku-revizor-vam-zabavi-mobil-fpo-/domaci.aspx?c=A080222_112117_domaci_mr>.

27. Zrno, Matyáš. 2009. „Vědí vůbec lidovci, co chtějí?” *iDNES.cz* [online] 18.4.2008 [cit. 9.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/vedi-lidovci-vubec-co-chteji-dph-/kavarna.aspx?c=A080417_153056_kavarna_bos>.

28. „Desítky lidí údajně kradly šrot na ústeckém městském pozemku.” *iDNES.cz* [online] 24.5.2008 [cit. 9.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/desitky-lidi-udajne-kradly-srot-na-usteckem-mestskem-pozemku-pty-/krimi.aspx?c=A080524_131205_krimi_klu>.

29. Pokorný, Jakub, Ondřej Šťastný. 2009. „Neonacisté sílí, mají milice a vliv v politice.” *iDNES.cz* [online] 26.5.2008 [cit. 9.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/neonaciste-sili-maji-milice-a-vliv-v-politice-f38-/domaci.aspx?c=A080526_083710_domaci_ban>.

30. Wanatowiczová, Krystyna. 2009. „Český Fritzl vypráví svůj příběh: Já nic, to bratr.” *iDNES.cz* [online] 30.5.2008 [cit. 9.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/cesky-fritzl-vypravi-svuj-pribeh-ja-nic-to-bratr-fur-/kavarna.aspx?c=A080529_181836_kavarna_bos>.

31. Zeman, Bohumil. 2009. „Hlídky Národní gardy u karlovarské základní školy budí emoce.” *iDNES.cz* [online] 25.6.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/hlidky-narodni-gardy-u-karlovarske-zakladni-skoly-budi-emoce-p5e-/domaci.aspx?c=A080625_095515_domaci_pje>.

32. „Špiníte Prahu, zaplat'te, řekli strážníci včera třináctkrát.” *iDNES.cz* [online] 2.7.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A080702_124722_praha_jw>.

33. Fejtková, Veronika. 2009. „Suchá vyhláška má slabiny.” *iDNES.cz* [online] 9.7.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A080709_135635_praha_itu>.

34. „Čunek chce rozbít romské klany a rozdávat byty za odměnu.” *iDNES.cz* [online] 15.9.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/cunek-chce-rozbit-romske-klany-a-rozdavat-byty-za-odmenu-pkp-/domaci.aspx?c=A080915_172404_domaci_lpo>.

35. Raušová, Zuzana, Lenka Poláková. 2009. „Současný stav je diskriminací naruby, tvrdí spoluautor ‚romské koncepce‘.” *iDNES.cz* [online] 17.9.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/soucasny-stav-je-diskriminaci-naruby-tvrdi-spoluautor-romske-koncepce-1nq-/domaci.aspx?c=A080917_180512_domaci_zra>

36. Angermannová, Andrea. 2009. „Ústecký hejtman Šulc opět vyvěsil kontroverzní plakát.” *iDNES.cz* [online] 1.10.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/ustecky-hejtman-sulc-opet-vyvesil-kontroverzni-plakat-pjf-/domaci.aspx?c=A081001_181814_domaci_dp>.
37. „Romové vyšli proti aktivistům Dělnické strany s klacky a golfovými holemi.” *iDNES.cz* [online] 4.10.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/romove-vysli-proti-aktivistum-delnicke-strany-s-klacky-a-golfovymi-holemi-1ub-/domaci.aspx?c=A081004_135205_ekonomika_pin>.
38. Janoušek, Artur. 2009. „Policie odložila kauzu hejtmanových billboardů ‚Makejte, gadžové‘.” *iDNES.cz* [online] 15.10.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/policie-odlozila-kauzu-hejtmanovych-billboardu-makejte-gadzove-p8q-/krimi.aspx?c=A081015_145557_krimi_cen>.
39. Eichler, Pavel. 2009. „Policie nezvládla zásah proti neonacistům, zlobí se ochránci práv.” *iDNES.cz* [online] 21.10.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/policie-nezvladla-zasah-proti-neonacistum-zlobi-se-ochranci-prav-py5-/krimi.aspx?c=A081021_193749_krimi_pei>.
40. Eichler, Pavel. 2009. „Litvínovská policie dala v Janově tichý souhlas k pouličnímu násilí.” *iDNES.cz* [online] 18.11.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/litvinovska-policie-dala-v-janove-tichy-souhlas-k-poulicnimu-nasili-1gl-/domaci.aspx?c=A081118_172310_krimi_pei>.
41. Kubík, Jiří. 2009. „Politici na Marsu a zoufalý život v Janově.” *iDNES.cz* [online] 20.11.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/politici-na-marsu-a-zoufaly-zivot-v-janove-fjz-/domaci.aspx?c=A081119_190856_nazory_dp>.
42. „V rozhovoru Přímě k věci odpoví Džamila Stehlíková. Ptejte se.” *iDNES.cz* [online] 21.11.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/v-rozhovoru-primo-k-veci-odpovi-dzamila-stehlikova-ptejte-se-ptp-/domaci.aspx?c=A081121_203148_domaci_lpo>.
43. „Roztříštěné ‚hnědé hnutí‘ se začíná sjednocovat a sílí, varuje BIS.” *iDNES.cz* [online] 21.11.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/roztristene-hnede-hnuti-se-zacina-sjednocovat-a-sili-varuje-bis-pwk-/domaci.aspx?c=A081121_165044_domaci_pei>.
44. „Hitler se probudil a šikuje vojsko, říká o extremistech romská aktivistka.” *iDNES.cz* [online] 24.11.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/hitler-se-probudil-a-sikuje-vojsko-rika-o-extremistech-romska-aktivistka-1le-/domaci.aspx?c=A081121_191638_domaci_pei>.
45. „Litvínov řeší přetlak protestů, ohlásili je radikálové, Romové i Židé.” *iDNES.cz* [online] 24.11.2008 [cit. 10.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/litvinov-resi-pretlak-protestu-ohlasili-je-radikalove-romove-i-zide-1ia-/domaci.aspx?c=A081124_105731_domaci_jw>.
46. Šťastný, Ondřej. 2009. „Příště v Janově budu, slibuje ministryně Stehlíková.” *iDNES.cz* [online] 26.11.2008 [cit. 11.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/priste-v-janove-budu-slibuje-ministryne-stehlikova-fhh-/domaci.aspx?c=A081126_094942_domaci_ban>.

47. Černý, Ondřej, Pavel Eichler. 2009. „Stehlíková slíbila Janovu sociální pracovníky, strážníkům pomohou Romové.” *iDNES.cz* [online] 27.11.2008 [cit. 11.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/stehlikova-slibila-janovu-socialni-pracovniky-straznikum-pomohou-romove-1tu-/domaci.aspx?c=A081127_102544_domaci_pei>.

48. „Nepořádné nájemníky z Janova čeká ubytovna.” *iDNES.cz* [online] 5.12.2008 [cit. 11.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/neporadne-najemniky-z-janova-ceka-ubytovna-f2h-/domaci.aspx?c=A081205_121654_domaci_itu>.

49. Ježek, Petr. 2009. „Podnikatel 78krát uvěřil podvodníkovi, přišel tak o 25 milionů.” *iDNES.cz* [online] 9.12.2008 [cit. 11.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/krimi.aspx?r=krimi&c=A081209_114200_krimi_jba>.

50. Vodička, Milan. 2009. „Černé svědomí Evropy: s Romy si nevědí rady nikde na kontinentu.” *iDNES.cz* [online] 16.12.2008 [cit. 11.8.2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/cerne-svedomi-evropy-s-romy-si-nevedi-rady-nikde-na-kontinentu-pbb-/kavarna.aspx?c=A081216_135224_kavarna_bos>.

Texty publikované v roce 2009

51. „Dělnická strana demonstrovala v Kopřivnici proti propouštění z Tatry.” *iDNES.cz* [online] 10.1.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/delnicka-strana-demonstrovala-v-koprivnici-proti-propousteni-z-tatry-1mz-/domaci.aspx?c=A090110_165719_domaci_dp>.

52. Kaiserová, Zuzana. 2009. „Konzervativec Čunek odchází s pověstí korupčníka, rasisty i sukničkáře.” *iDNES.cz* [online] 13.1.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/konzervativec-cunek-odchazi-s-povesti-korupcnika-rasisty-i-suknickare-1nj-/domaci.aspx?c=A090112_213936_domaci_dp>.

53. „Znovu dohlédneme na pořádek v Janově, ohlásila Dělnická strana.” *iDNES.cz* [online] 13.1.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/znovu-dohledneme-na-poradek-v-janove-ohlasila-delnicka-strana-pue-/domaci.aspx?c=A090113_073455_domaci_klu>.

54. „Pochod hlídek Dělnické strany v Janově se obešel bez incidentů.” *iDNES.cz* [online] 24.1.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/pochod-hlidek-delnicke-strany-v-janove-se-obesel-bez-incidentu-p67-/domaci.aspx?c=A090124_113304_domaci_pje>.

55. „Po akci radikálů v Litvínově obvinila policie jednoho muže.” *iDNES.cz* [online] 26.1.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/po-akci-radikalu-v-litvinove-obvinila-policie-jednoho-muze-paa-/krimi.aspx?c=A090126_180637_krimi_js>.

56. „Exekutoři začali kasírovat dlužníky hned u pokladny na sociální dávky.” *iDNES.cz* [online] 17.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/exekutori-zacali-kasirovat-dluzniky-hned-u-pokladny-na-socialni-davky-1zb-/domaci.aspx?c=A090217_133208_domaci_jw>.

57. Říhová, Barbora, Ondřej Černý. 2009. „Desítky dlužníků se valí na chomutovský magistrát, bojí se exekuce.” *iDNES.cz* [online] 18.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/desitky-dluzniku-se-vali-na-chomutovsky-magistrat-boji-se-exekuce-104-/domaci.aspx?c=A090218_174211_domaci_bar>.
58. „Exekuce dávek nejsou protiprávní a budou pokračovat, tvrdí Chomutov.” *iDNES.cz* [online] 20.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/exekuce-davek-nejso-protipravni-a-budou-pokracovat-tvrdi-chomutov-1gz-/domaci.aspx?c=A090219_174850_domaci_lpo>.
59. „Extremisté ‚dělali pořádek‘ v Postoloprtech, do Plzně nedorazili.” *iDNES.cz* [online] 21.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/extremiste-delali-poradek-v-postoloprtech-do-plzne-nedorazili-pvz-/domaci.aspx?c=A090221_103950_domaci_vem>.
60. „Neplatiči v Chomutově mají chvíli klid, o rozruch se starala Abbasová.” *iDNES.cz* [online] 23.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/neplatici-v-chomutove-maji-chvili-klid-o-rozruch-se-starala-abbasova-1gn-/domaci.aspx?c=A090223_140246_domaci_bar>.
61. Černý, Ondřej. 2009. „Kocáb: Dlužníci mají také svá práva.” *iDNES.cz* [online] 24.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kocab-dluznici-maji-take-sva-prava-drg-/domaci.aspx?c=A090224_174832_domaci_lpo>.
62. „Kocáb dostal už druhý byt mezi neplatiči, na zkoušku ale nemá čas.” *iDNES.cz* [online] 24.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kocab-dostal-uz-druhy-byt-mezi-neplatici-na-zkousku-ale-nema-cas-psv-/domaci.aspx?c=A090224_144616_domaci_lpo>.
63. „Primátorka Chomutova: Záporné reakce jsem čekala od neplatičů, ne od vlády.” *iDNES.cz* [online] 24.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/primatorka-chomutova-zaporne-reakce-jsem-cekala-od-neplaticu-ne-od-vlady-1o9-/domaci.aspx?c=A090224_140242_domaci_bar>.
64. Poláková, Lenka. 2009. „Podívejte se do zpustlého bytu, který Chomutov nabídl Kocábovi.” *iDNES.cz* [online] 25.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/podivejte-se-do-zpustleho-bytu-ktery-chomutov-nabidl-kocabovi-p7z-/domaci.aspx?c=A090225_181157_domaci_lpo>.
65. Zedník, Vladimír. 2009. „Host křikl na strážnici, že má žloutenku typu C, a poplival ji. Měl typ A .” *iDNES.cz* [online] 26.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/host-krikl-na-straznici-ze-ma-zloutenku-typu-c-a-poplival-ji-mel-typ-a-1jw-/krimi.aspx?c=A090226_134126_krimi_cen>.
66. Poláková, Lenka. 2009. „Kocáb ustoupil: Klidně schůzku s primátorkou Chomutova svolám.” *iDNES.cz* [online] 26.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kocab-ustoupil-klidne-schuzku-s-primatorkou-chomutova-svolam-pbh-/domaci.aspx?c=A090225_201325_domaci_lpo>.

67. Komárek, Martin. 2009. „Kocáb: Milionář z ratejny.” *iDNES.cz* [online] 28.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kocab-milionar-z-ratejny-08b-/domaci.aspx?c=A090227_184731_nazory_dp>.
68. Poláková, Lenka. 2009. „Znám lék na neplatiče, ale exekuce to nejsou, tvrdí romský aktivista.” *iDNES.cz* [online] 28.2.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/znam-lek-na-neplatice-ale-exekuce-to-nejso-tvrdi-romsky-aktivista-10y-/domaci.aspx?c=A090227_222729_domaci_lpo>.
69. „Langer se zastal Chomutova: Neplatiče je třeba postihovat.“ *iDNES.cz* [online] 1.3.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/langer-se-zastal-chomutova-neplatice-je-treba-postihovat-pzo-/domaci.aspx?c=A090301_140208_domaci_adb>.
70. Poláček, Tomáš. 2009. „V Chomutově mezi neplatiči: Řeknu ti příběh, to bys chcíp...” *iDNES.cz* [online] 3.3.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/v-chomutove-mezi-neplatici-reknu-ti-pribeh-to-bys-chcip-pgv-/domaci.aspx?c=A090303_152232_domaci_anv>.
71. „Zrušte Kocábovo ministerstvo, vyzvala chomutovská primátorka.” *iDNES.cz* [online] 3.3.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/zruste-kocabovo-ministerstvo-vyzvala-chomutovska-primatorka-pvo-/domaci.aspx?c=A090303_133238_domaci_lpo>.
72. Černý, Ondřej. 2009. „Zabavování dávek v Chomutově je legální, tvrdí ministerstvo spravedlnosti.” *iDNES.cz* [online] 4.3.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/zabavovani-davek-v-chomutove-je-legalni-tvrdi-ministerstvo-pqq-/domaci.aspx?c=A090304_090553_domaci_lpo>.
73. „Chomutov objevil dobrý bič na neplatiče, pochvalují si města.” *iDNES.cz* [online] 5.3.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chomutov-objevil-dobry-bic-na-neplatice-pochvaluji-si-mesta-pqg-/domaci.aspx?c=A090305_135156_domaci_lpo>.
74. Poláček, Tomáš. 2009. „V Chomutově mezi neplatiči: Když děti netuší, co je to pyžamo.” *iDNES.cz* [online] 5.3.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/v-chomutove-mezi-neplatici-kdyz-deti-netusi-co-je-to-pyzamo-p42-/domaci.aspx?c=A090305_150726_domaci_anv>.
75. Poláček, Tomáš. 2009. „V Chomutově mezi neplatiči: Běž šlapat, tu máš pomeranč.” *iDNES.cz* [online] 6.3.2009 [cit. 16. 8. 2011]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/v-chomutove-mezi-neplatici-bez-slapat-tu-mas-pomeranc-pda-/domaci.aspx?c=A090306_145334_domaci_abr>.
76. Černý, Ondřej. 2009. „Litvínov pomůže lidem, u nichž ničili radikálové.” *iDNES.cz* [online] 6.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/litvinov-pomuze-lidem-u-nichz-nicili-radikalove-ftx-/krimi.aspx?c=A090306_171448_krimi_abr>.
77. Riebauerová, Martina. 2009. „Proč rozumím primátorce Chomutova.” *iDNES.cz* [online] 7.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/proc-rozumim-primatorce-chomutova-dui-/domaci.aspx?c=A090306_200259_nazory_abr>.

78. „Neziskovkám chybí odezva Chomutova, aktivista město zklamal.” *iDNES.cz* [online] 8.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/neziskovkam-chybi-odezva-chomutova-aktivista-mesto-zklamal-pre-/domaci.aspx?c=A090306_161721_domaci_lpo>.
79. „Romský dlužník z Chomutova je slušnější než bílý rasista, říká redaktor MF DNES.” *iDNES.cz* [online] 10.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/romsky-dluznik-z-chomutova-je-slusnejsi-nez-bily-rasista-rika-redaktor-mf-dnes-gcd-/domaci.aspx?c=A090310_171236_domaci_lpo>.
80. „Po neplatičích se chomutovská radnice chystá na narkomany.” *iDNES.cz* [online] 16.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/po-neplaticich-se-chomutovska-radnice-chysta-na-narkomany-p3x-/domaci.aspx?c=A090316_173604_domaci_lpo>.
81. Ježek, Petr. 2009. „Podvodník dostal 11 let, důvěřivce za dva roky připravil o 25 milionů.” *iDNES.cz* [online] 17.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/podvodnik-dostal-11-let-duverivce-za-dva-roky-pripravil-o-25-milionu-1cv-/krimi.aspx?c=A090317_133517_krimi_cen>.
82. Černý, Ondřej. 2009. „Defenestrace na radnici Litvínova: křídlo ODS odvolalo starostu Šťovíčka.” *iDNES.cz* [online] 18.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/defenestrace-na-radnici-litvinova-kridlo-ods-odvolalo-starostu-stovicka-1q7-/domaci.aspx?c=A090318_183928_domaci_anv>.
83. Viktora, Antonín. 2009. „Kdo vydělává v ghettu Janov? Spekulant, herny a lichváři.” *iDNES.cz* [online] 29.3.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kdo-vydelava-v-ghettu-janov-spekulanti-herny-a-lichvari-pjm-/domaci.aspx?c=A090329_083152_domaci_jan>.
84. „Neplatiči se městu vysmívají, oponovala Řápková Kocábovi v ČT.” *iDNES.cz* [online] 2.4.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/neplatici-se-mestu-vysmivaji-oponovala-rapkova-kocabovi-v-ct-ptu-/domaci.aspx?c=A090402_193138_domaci_anv>.
85. Kopecký, Josef. 2009. „Plány končících ministrů: Za Kocábem na koncert, za Bendlem do obchodu.” *IDNES.CZ* [online] 10.4.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/plany-koncicich-ministru-za-kocabem-na-koncert-za-bendlem-do-obchodu-11a-/domaci.aspx?c=A090410_171454_domaci_lpo>.
86. Angermannová, Andrea, Jan Veselý. 2009. „Kocáb: Můžeme jen doufat, že se u nás fašismus neujme.” *iDNES.cz* [online] 22.4.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kocab-muzeme-jen-doufat-ze-se-u-nas-fasismus-neujme-fwk-/domaci.aspx?c=A090422_160045_domaci_lpo>.
87. Votrubová, Andrea. 2009. „Dukea zatkli na politickou objednávku, tvrdí expert na extremismus.” *iDNES.cz* [online] 27.4.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/duke-byl-zatcen-na-politickou-objednavku-tvrdi-expert-na-extremismus-1ka-/domaci.aspx?c=A090425_230838_domaci_anv>.

88. „Chomutovská primátorka Řápková chce kandidovat do Sněmovny.” *iDNES.cz* [online] 10.5.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chomutovska-primatorka-rapkova-chce-kandidovat-do-snemovny-plt-/domaci.aspx?c=A090510_181328_domaci_bar>.
89. „Chomutovská primátorka podala trestní oznámení na Kocába.” *iDNES.cz* [online] 14.5.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chomutovska-primatorka-podala-trestni-oznameni-na-kocaba-pmx-/krimi.aspx?c=A090514_202238_krimi_js>.
90. Škrabal, Karel. 2009. „Za naše důchody budeme děkovat Čechům z dovozu.” *iDNES.cz* [online] 20.5.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/domaci.aspx?c=A090519_192208_nazory_anv>.
91. Černý, Ondřej. 2009. „Chomutov se ‚pochlubil‘ bytem po feťácích.” *iDNES.cz* [online] 20.5.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chomutov-se-pochlubil-bytem-po-fetacich-f0c-/domaci.aspx?c=A090520_191307_domaci_abr>.
92. „Řápková hájila v Senátu své postupy proti neplatičům, Kocáb nedorazil.” *iDNES.cz* [online] 21.5.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/rapkova-hajila-v-senatu-sve-postupy-proti-neplaticum-kocab-nedorazil-1ki-/domaci.aspx?c=A090521_080154_domaci_jw>.
93. „Chomutovská ODS posílá do Sněmovny jako jedničku primátorku Řápkovou.” *iDNES.cz* [online] 9.5.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chomutovska-ods-posila-do-snemovny-jako-jednicku-primatorku-rapkovou-1zx-/domaci.aspx?c=A090609_171216_domaci_lpo>.
94. „Kocáb nám prohrál eurovolby, tvrdí litvínovští zelení.” *iDNES.cz* [online] 11.5.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kocab-nam-prohral-eurovolby-tvrdi-litvinovsti-zeleni-pp0-/domaci.aspx?c=A090611_143345_domaci_lpo>.
95. „Schopní Romové Kanadě nevadí, nesmí jich být ale moc.” *iDNES.cz* [online] 26.6.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/schopni-romove-kanade-nevadi-nesmi-jich-byt-ale-moc-fw3-/domaci.aspx?c=A090623_124811_domaci_anv>.
96. „Vyhláška o alkoholu vynesla na pokutách za rok téměř dva miliony.” *iDNES.cz* [online] 30.6.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A090630_180044_praha_jba>.
97. Komárek, Martin. 2009. “Dobří Češi: Za víza můžou ti Cikáni!” *iDNES.cz* [online] 15.7.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/dobri-cesi-za-viza-muzou-ti-cikani-dlx-/domaci.aspx?c=A090714_173947_nazory_vel>.
98. Charvát, Jan. 2009. „To je skutečná tvář neonacismu: odporná.” *iDNES.cz* [online] 18.8.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/to-je-skutecna-tvar-neonacismu-odporna-dyu-/domaci.aspx?c=A090817_190842_nazory_vel>.
99. Černý, Ondřej. 2009. „Čtyři sta hodin práce za „špinavou českou k...u“, nařídil soud.” *iDNES.cz* [online] 21.8.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/ctyri-sta-hodin-prace-za-spinavou-ceskou-k-u-naridil-soud-pee-/krimi.aspx?c=A090821_121947_krimi_js>.

100. „Kocáb chce pro ‚sociálně vyloučené‘ úřad za 400 milionů ročně.” *iDNES.cz* [online] 23.8.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/kocab-chce-pro-socialne-vyloucene-urad-za-400-milionu-rocne-pzm-/domaci.aspx?c=A090823_162229_domaci_pje>.
101. „Chomutov si kvůli boji s dlužníky pořídil své vlastní exekutory.” *iDNES.cz* [online] 24.8.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chomutov-si-kvuli-boji-s-dluzniky-poridil-sve-vlastni-exekutory-phis-/domaci.aspx?c=A090824_095331_praha_lpo>.
102. „Squateři se pokusí obsadit dům v Praze, chybí jim tu základna.” *iDNES.cz* [online] 26.8.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A090826_131016_praha_ban>.
103. „Pětkrát a dost, navrhuje Řápková změny trestů. Právnický popudila.” *iDNES.cz* [online] 30.8.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/petkrat-a-dost-navrhuje-rapkova-zmeny-trestu-pravniky-popudila-p84-/domaci.aspx?c=A090826_164553_domaci_lpo>.
104. Černý, Ondřej. 2009. „Chomutovské primátorce Řápkové hrozí smrtí, exekuce ale nepřestanou.” *IDNES.CZ* [online] 31.8.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/chomutovske-primatorce-rapkove-hrozi-smrti-exekuce-ale-neprestanou-1j2-/krimi.aspx?c=A090831_143145_krimi_abr>.
105. Eichler, Pavel . 2009. „Policie zadržela 70 demonstrantů kolem domu obsazeného squately.” *IDNES.CZ* [online] 12.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A090912_132127_praha_pei>.
106. Syrovátka, Tomáš. 2009. „Hitem kampaně je boj s nepláči. Strany se předhánějí, jak s nimi zatočí.” *IDNES.CZ* [online] 15.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/hitem-kampane-je-boj-s-neplatici-strany-se-predhaneji-jak-s-nimi-zatoci-1ek-/domaci.aspx?c=A090914_215822_domaci_vel>.
107. „Přes dvě stě lidí protestovalo proti zákazu maskování při demonstracích.” *IDNES.CZ* [online] 15.9.2009, [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A090915_211955_praha_cen>.
108. Baďura, Jaroslav. 2009. „Pošta nenosí zásilky do ghetta v Bohumíně, bojí se o doručovatelky.” *iDNES.cz* [online] 16.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/posta-nenosi-zasilky-do-ghetta-v-bohumine-boji-se-o-dorucovatelky-p9o-/domaci.aspx?c=A090916_175902_domaci_taj>.
109. Wallerová, Radka. 2009. „Obce se snaží řešit nedostatek školek, staví je z kontejnerů.” *iDNES.cz* [online] 17.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/obce-se-snazi-resit-nedostatek-skolek-stavi-je-z-kontejneru-pqf-/domaci.aspx?c=A090916_212018_domaci_vel>.
110. „Dva tisíce příznivců alternativy a squatingu protančily centrem Prahy.” *iDNES.cz* [online] 19.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A090919_130127_praha_jan>.

111. „Mladíci z diskotéky zbili účastníky party, nadávali jim do smažek.“ *iDNES.cz* [online] 20.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A090920_151810_praha_jan>.
112. „Litvínov následuje Chomutov, na dlužníky poslal exekutory.“ *iDNES.cz* [online] 21.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/litvinov-nasleduje-chomutov-na-dluzniky-poslal-exekutory-pog-domaci.aspx?c=A090921_111440_domaci_pje>.
113. Procházková, Martina. 2009. „I přes smrt musí řidičům zatím stačit tlačítko.“ Dopravní podnik vyčkává . *iDNES.cz* [online] 22.9.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://praha.idnes.cz/Clanek.aspx?c=A090922_161231_praha_taj>.
114. Navara, Luděk. 2009. „Psycholog: Politici se bojí v současné situaci vládnout.“ *iDNES.cz* [online] 1.10.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/psycholog-politici-se-boji-v-soucasne-situaci-vladnout-piq-kavarna.aspx?c=A090930_173705_kavarna_bos>.
115. Baďura, Jaroslav. 2009. „Karviná ‚vyčistí‘ městská ghetta, vystěhuje lidi bez trvalého bydliště.“ *iDNES.cz* [online] 6.10.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/karvina-vycisti-mestska-ghetta-vystehuje-lidi-bez-trvaleho-bydliste-ljx-domaci.aspx?c=A091006_155459_domaci_taj>.
116. „Exekuce v Chomutově pokračují, sklad zabavených věcí je plný.“ *iDNES.cz* [online] 11.10.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/exekuce-v-chomutove-pokracuji-sklad-zabavenych-veci-je-plny-pqw-domaci.aspx?c=A091011_181158_domaci_adb>.
117. „Před 10 lety postavili zeď v Matiční. Domy, kvůli nimž vznikla, zbourají.“ *iDNES.cz* [online] 11.10.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/pred-10-lety-postavili-zed-v-maticni-domy-kvuli-nimz-vznikla-zbouraji-lib-domaci.aspx?c=A091011_121634_domaci_jw>.
118. Chlebná, Lucie. 2009. „Matiční po deseti letech: ulice, z níž pomalu mizí život.“ *iDNES.cz* [online] 13.10.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/maticni-po-deseti-letech-ulice-z-niz-pomalu-mizi-zivot-pp2-domaci.aspx?c=A091013_133641_domaci_itu>.
119. Jesenský, Mikuláš. 2009. „Slovensko řeší svou Matiční, betonový plot oddělující romskou osadu.“ *iDNES.cz* [online] 16.10.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/slovensko-resi-svou-maticni-betonovy-plot-oddelujici-romskou-osadu-lin-zahranicni.aspx?c=A091016_134818_zahranicni_ipl>.
120. Eichler, Pavel. 2009. „Aktéři loňské rasové ‚bitvy o Janov‘ natočili dokument.“ *iDNES.cz* [online] 18.10.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/akteri-lonske-rasove-bitvy-o-janov-natocili-dokument-p0r-domaci.aspx?c=A091016_163623_domaci_pei>.
121. „Nezakazujte nás, chceme odvrátit katastrofu, píše Dělnická strana soudu.“ *iDNES.cz* [online] 13.11.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <<http://zpravy.idnes.cz/nezakazujte-nas>>

chceme-odvratit-katastrofu-pise-delnicka-strana-soudu-1mb-
/domaci.aspx?c=A091113_124504_domaci_pei>.

122. Baďura, Jaroslav. 2009. „Strach z napadení pominul, do ghetta v Bohumíně znovu chodí pošta.” I *iDNES.cz* [online] 16.11.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/strach-z-napadeni-pominul-do-ghetta-v-bohumine-znovu-chodi-posta-p89-/domaci.aspx?c=A091116_121208_domaci_itu>.

123. Černý, Ondřej. 2009. „Řápková má vlastní analýzu problémů v Chomutově. Cukr odmítá, preferuje bič.” *iDNES.cz* [online] 26.11.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/rapkova-ma-vlastni-analyzu-problemu-v-chomutove-cukr-odmita-preferuje-bic-1t2-/domaci.aspx?c=A091126_121433_domaci_lpo>.

124. „Náradí? Mohli jsme opravit střechu, řekli soudu squateři z Albertova. *iDNES.cz* [online] 3.12.2009 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/naradi-mohli-jsme-opraviti-strechu-rekli-soudu-squateri-z-albertova-1pe-/krimi.aspx?c=A091202_164108_krimi_pei>.